

หลักสูตรปัญญาและเนลย

ในชั้นจุฬารักษรมิกะเอก

รจนาดย พระสัทธัมมโชติกะ ธัมมจริยะ

อภิศรรมโชติกะวิทยาลัย

มหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย

หลักสูตรปัญหาและเฉลย ในชั้นจุฬารักษรมิกะเอก

รจนาดอย

พระสัถธัมมโชติกะ ธัมมาจริยะ
อภิศรรมโชติกะวิทยาลัย

◆◆◆◆◆◆◆◆◆◆

มูตนิธิสัถธัมมโชติกะ จัฒพิมพ์ครั้งที่ ๓

จำนวน ๒,๐๐๐ ฉบับ

วันที่ ๑๕ มีนาคม พ.ศ. ๒๕๕๐

พิมพ์ที่ หจก. ทิพย์วิสุทธิ์

๒๔๐/๑๒๓-๑๒๔ ซอยโรงพยาบาลศรีวิชัย สามแยกไฟฉาย เขตบางกอกน้อย กรุงเทพฯ ๑๐๗๐๐

โทร : (๐๒) ๔๑๒๓๓๐๓, (๐๒) ๔๑๒๓๓๐๔, (๐๒) ๔๑๒๓๖๑๕, (๐๒) ๔๑๒๕๐๓๐

โทรสาร : (๐๒) ๔๑๒๓๓๑๐

นายวิสุทธิ์ อัมไพรวรรณ ผู้พิมพ์ผู้โฆษณา พ.ศ. ๒๕๕๐

พระอาจารย์สัทธัมมโชติกะ อัมมาจริยะ

พระบูรพาจารย์ แห่งอภิธรรมโชติกะวิทยาลัย

มหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย

ผู้ริเริ่มก่อตั้งมูลนิธิสัทธัมมโชติกะ

วาทุคคหนยุปเทศะ

คำชี้แจงวิธีการสอนและการเรียน

การสอนมี ๒ อย่าง คือ

๑. การสอนที่ทำให้ผู้ศึกษาได้รับประโยชน์มาก และเสียเวลาน้อยประการหนึ่ง
๒. การสอนที่ทำให้ผู้ศึกษาได้รับประโยชน์น้อย และเสียเวลามากประการหนึ่ง

ใน ๒ ประการนี้ ถ้าครูผู้สอนมีความเข้าใจดีในวิธีหลักการสอนแล้ว ย่อมทำให้นักศึกษาได้มีการคินึกพิจารณา และมีการกล่าววาทะที่เกี่ยวกับการตั้งปัญหา การเฉลยปัญหา คำอธิบายต่าง ๆ ตลอดจนการฝึกหัดท่องจำพร้อมกันไปในเวลาเดียวกันนั่นเอง ฉะนั้นนักศึกษาที่ได้รับการสอนจากครูบาอาจารย์ดังกล่าวแล้วนี้ ย่อมได้รับประโยชน์มาก และเสียเวลาน้อย

ถ้าครูผู้สอนไม่มีความเข้าใจดีในวิธีหลักการสอนแล้ว การสอนนั้นคล้าย ๆ จะเป็นการสอนที่หากำไรจากนักศึกษา หมายความว่า ในขณะที่นั้นนักศึกษามีแต่เพียงทำหน้าที่นั่งฟังเฉย ๆ เท่านั้น ไม่มีโอกาสที่จะได้คินึกพิจารณา และกล่าววาทะที่เกี่ยวกับการตั้งปัญหา การเฉลยปัญหา แสดงคำอธิบายต่าง ๆ ตลอดจนการฝึกหัดท่องจำก็ไม่มี การงานต่าง ๆ ดังกล่าวแล้วนี้ ครูผู้สอนเก็บนำเอาเวลามากและคินึกพิจารณาแต่ฝ่ายเดียวเป็นไปในทำนองปาฐกถา หรือแสดงธรรมเทศนาไปหมดสิ้นโดยไม่มีความรู้สึกตัวแต่อย่างใด เช่นนี้แหละจึงกล่าวว่าครูผู้สอนชอบหากำไรจากนักศึกษา เมื่อว่ากันตามความเป็นจริงถึงวิธีสอนตามแบบนี้แล้ว ครูผู้สอนเท่านั้นที่จะได้รับประโยชน์มาก ฝ่ายนักศึกษานั้นได้รับประโยชน์น้อย ฉะนั้นนักศึกษาที่ได้รับการสอนจากครูดังกล่าวมาแล้วนี้ ย่อมได้รับประโยชน์น้อยและเสียเวลามาก แม้ว่าจะทำการศึกษาเป็นเวลานานหลายเดือนหลายปีก็ตามทีแต่หาได้รับความรู้ความเข้าใจ อันใดให้ถูกต้องและแจ่มแจ้งได้ไม่ แต่นักศึกษานั้นย่อมพอใจในการสอนตามนัยนี้เป็นส่วนมาก ทั้งนี้ย่อมเป็นไปตามธรรมดาแก่ผู้ที่ยังไม่มีการเข้าใจดีในการศึกษาพอนั่นเอง

ถ้าหากจะตั้งคำถามขึ้นว่า วิธีการสอนทั้ง ๒ ประการนี้จะชอบประการไหน ก็คงจะตอบเป็นเสียงเดียวกันว่าชอบประการที่หนึ่ง แต่ก็หารู้ถึงจุดของการเรียนไม่ เพียงแต่อยากได้ความรู้อย่างเดียว ไม่อยากคินึกพิจารณาถึงข้อความต่าง ๆ และไม่ยากกล่าว

วาทะที่เกี่ยวกับหลักของการเรียนตามที่ได้กล่าวมาแล้ว ถ้าหากจะชอบกล่าววาทะขึ้นมาบ้าง ก็ชอบกล่าววาทะที่นอกออกไปจากหลักวิชาที่ตนกำลังเรียนอยู่ โดยเหตุนี้เมื่อได้พบกับกับครูผู้สอนที่เข้าใจดีในวิธีหลักการสอน ก็เกิดการเบี่ยงเบนต่อการสอนนั้น ๆ แล้วมองหาครูผู้ทำการสอนแบบหาทำไร โดยทำนองปาฐกถา หรือธรรมเทศนาต่อไป

เมื่อเป็นเช่นนี้ข้อปฏิบัติในการศึกษาด้วยความประสงค์นั้นก็โดยตรงกัน ฉะนั้นจึงขอให้นักศึกษาทั้งหลายได้ปฏิบัติตามกิจการงานในขณะเวลาเรียน ให้ตรงกับความประสงค์ของตนที่ได้มุ่งหมายไว้แล้ว

ส่วนครูผู้สอน ก็จงพยายามเว้นการสอนชนิดแบบหาทำไรจากนักศึกษาเสีย แล้วคิดหาหนทาง ที่จะให้นักศึกษาได้มีโอกาสกระทำกิจการต่าง ๆ สลับกันไป รวม ๗ ข้อ คือ

๑. อ่านหลักสูตร
๒. ทรงจำคำอธิบายตามหลักสูตร พร้อมกับคำอธิบายของครู
๓. คตินึกพิจารณาข้อความตามหลักสูตรนั้น ๆ
๔. การตอบคำถามของครู
๕. ถามข้อสงสัยต่าง ๆ
๖. หัดอธิบายข้อความนั้น ๆ
๗. บันทึกคำอธิบายที่เป็นพิเศษไว้

กิจการต่าง ๆ ที่เกี่ยวกับการศึกษาพระอภิธรรมนี้ การคตินึกพิจารณาด้วยใจ การฟังคำอธิบาย การกล่าววาทะที่เกี่ยวกับคำอธิบาย การตอบคำถาม การถามข้อสงสัย รวมทั้ง ๔ ข้อนี้ เป็นหลักสำคัญของการเล่าเรียน นักศึกษาจะเว้นเสียไม่ได้ ถ้าเว้นจากหลักทั้ง ๔ ข้อนี้ แล้วการศึกษานั้น ๆ ก็ไม่ได้รับผลไพบูลย์ กล่าวคือไม่สามารถจะทำหน้าที่ครูให้สมบูรณ์ตามหลักของพระพุทธศาสนาได้

หลักทั้ง ๗ ประการที่กล่าวไว้ ณ ข้างต้นนี้ เป็นหลักของนักศึกษาที่จะพึงปฏิบัติ แต่ถึงกระนั้นก็ตามนักศึกษาจะปฏิบัติให้ถูกตามหลักเหล่านี้ได้ครบถ้วนทุกข้อนั้น จำเป็นจะต้องอาศัยครูผู้สอนนั้นแหละเป็นผู้แนะชี้ขึ้นก่อน นักศึกษาจึงจะปฏิบัติให้ถูกตามหลักทั้ง ๗ ข้อได้

โดยเหตุนี้จึงขอเตือนแก่บรรดาครูผู้สอนทั้งหลายว่า ขอบใจได้ทำการฝึกหัดอบรมตนเองให้เข้าใจในวิธีที่จะแนะนำนักศึกษาให้ทำการปฏิบัติเข้าในหลักทั้ง ๗ ข้อนี้ให้จงได้ เพราะวิธีที่จะแนะนำให้เข้าในหลักทั้ง ๗ ข้อนี้ได้ นั้น ตกเป็นหน้าที่ของครูโดยแท้ นักศึกษามีอาที่จะปฏิบัติให้ถูกต้องตามลำพังตนเองได้

เท่าที่อาตมาภาพได้บรรยายถึงวิธีสอนวิธีเรียนมานี้ ก็เพื่อประสงค์จะให้ครูผู้สอน และนักศึกษาได้รับประโยชน์ กล่าวคือผู้ที่เป็นครูก็เป็นครูได้คืออย่างสมบูรณ์ สามารถดำรง พระศาสนาให้เจริญและตั้งอยู่ได้ นักศึกษาที่กำลังทำการศึกษายู่ก็ได้รับความรู้โดยถูกต้อง และอาจสามารถเป็นครูที่มีความรู้ดีไม่บกพร่องสืบต่อไปในกาลข้างหน้า

อนึ่งวิชาความรู้ในด้านพระพุทธศาสนาที่เป็นสาระสำคัญนั้น หาใช่มียู่นอกออกไป จากพระไตรปิฎก อรรถกถาฎีกา ก็หามิได้ ฉะนั้นผู้ที่ยังมิได้รับการศึกษาดีพอใน พระไตรปิฎก อรรถกถา ฎีกา จากสำนักอาจารย์ที่มีวิทยฐานะโดยถูกต้องอย่างสมบูรณ์นั้น แม้ว่าจะมีการวินิจฉัยในเรื่องพระพุทธศาสนาที่เกี่ยวกับปริยัติ ปฏิบัติ ปฏิเวธ ในพระสูตร พระอภิธรรม พระวินัย หรือวิพากษ์วิจารณ์ในการรณนาของท่านอรรถกถาจารย์ คือ พระพุทธโฆสะเถระ และฎีกาจารย์ คือ พระอานันทเถระ ธรรมปาละเถระ เป็นต้นก็ตาม จะถือ ว่าเป็นการถูกต้องดีแล้วนั้นย่อมเป็นไปไม่ได้ ไม่ว่าบุคคลนั้นจะเป็นบุคคลประเภทใด ดำรง อยู่ในฐานะสูงหรือต่ำ มีเกียรติ หรือไม่มีเกียรติก็ตาม เมื่อเป็นเช่นนี้ก็จะมีความคัดค้านโต้แย้ง ขึ้นว่าเพราะเหตุใดจึงกล่าวว่าไม่เป็นการถูกต้อง ข้อนี้ขอตอบว่าเพราะยังมิได้รับการศึกษา ให้ดีพอในพระไตรปิฎก อรรถกถา ฎีกา จากสำนักอาจารย์ที่มีวิทยฐานะโดยถูกต้องและ สมบูรณ์ จนแตกฉาน และถึถ้วนั่นเอง

ฉะนั้นพุทธศาสนิกชนที่มีความประสงค์จะแสวงหาวิชาความรู้ในด้านพระพุทธ ศาสนานี้ จงมีการศึกษาในพระไตรปิฎก อรรถกถา ฎีกา จากสำนักอาจารย์ที่มีวิทยฐานะ โดยถูกต้องและสมบูรณ์ จึงจะได้รับวิชาความรู้ นั้น ๆ ตามความประสงค์ของตนได้ ถ้า หากว่ามีแต่การชอบฟังในการเผยแพร่พระพุทธศาสนาโดยทำนองปาฐกถาบ้าง ธรรมเทศนา บ้าง ธรรมสากัจฉาบ้าง เช่นนี้แล้วความประสงค์ที่จะได้รับวิชาความรู้โดยถ่องแท้ นั้น ก็จะมีแก่ตนไม่ได้เลย เพียงแต่ทำให้จิตใจปลอดโปร่ง ผ่องใส เป็นกุศลจิตเกิดขึ้นชั่วครู่ หนึ่ง ๆ พร้อมกับความรู้เล็กน้อยเท่านั้น เหตุนี้ขอให้พุทธศาสนิกชนทั้งหลาย จงได้ทำ ความเข้าใจในข้อดังที่ได้กล่าวแล้วนี้ด้วยกันทุกท่าน เทอญ

พระสัทธัมมโชติกะ ฐัมมาจริยะ

๒๖ กันยายน ๒๕๐๒

สารบัญ

เรื่อง

หน้า

วางนุคคหนยูปเทศะ	คำชี้แจงวิธีการสอนและการเรียน.....	ก
ปัญหาและคำเฉลย	ในติกมาติมา ๗๕ ข้อ.....	๑-๔๓
ปัญหาและคำเฉลย	ในอภิธัมมทุกมาติกา ๔๐ ข้อ.....	๔๘-๗๒
ปัญหาและคำเฉลย	ในพุทธมัตถัญญายัตติกมาติกา ๑๐ ข้อ.....	๗๓-๗๘
ปัญหาและคำเฉลย	ในสุตตันติกทุกมาติกา ๒๕ ข้อ.....	๗๙-๙๓
คำปรารภ		๙๔

หลักสูตรปัญหา และเฉลยในชั้นจุพอาภิธรรมิกะเอก

◆◆◆◆◆◆◆◆◆◆

นโม ตสฺส ภควโต อรหโต สมฺมาสมฺพุทฺธสฺส

ปัญหาและคำเฉลยในติกมัตติกา

๑. ก. จงกล่าวอาร์มภกตาแสดงเหตุแห่งการปรากฏขึ้นของพระอภิธรรม โดยสังเขป
ข. อาร์มภกตาแสดงเหตุแห่งการปรากฏขึ้นของพระอภิธรรม โดยพิสดาร
ค. ก. อาร์มภกตาแสดงเหตุแห่งการปรากฏขึ้นของพระอภิธรรม โดยสังเขป มีดังนี้
คือ
 ๑. ปาริฉตตกมฺมูลมฺหิ ฯ ล ฯ อาทิจฺจุจฺว ยฺยคนฺธเร
 ๒. จกฺกวาพสฺสสฺสเหหิ ฯ ล ฯ คณฺเณน ปรีวารีโต
 ๓. มาตรํ ปมฺขํ กตฺวา ฯ ล ฯ เทวานํ สมฺปวตฺตยิ
๑. พระพุทธเจ้าประทับนั่งบนศิลาอาสน์ ฯ ล ฯ ประคุดหนึ่งว่าพระอาทิตย์
บนยอดเขาเขายุกันธร
๒. เทวดาทั้งหลาย ฯ ล ฯ ห้อมล้อมพระพุทธองค์อยู่โดยรอบ
๓. พระพุทธองค์ทรงกระทำสันตฺสสฺสิตเทวบุตฺร ฯ ล ฯ ด้วยเดชแห่งพระ-
สัพพัญญุตญาณ
- ข. อาร์มภกตาแสดงเหตุแห่งการปรากฏขึ้นของพระอภิธรรม โดยพิสดาร มีดังนี้
 ๑. ปาริฉตตกมฺมูลมฺหิ ฯ ล ฯ อาทิจฺจุจฺว ยฺยคนฺธเร ฯ
 ๒. จกฺกวาพสฺสสฺสเหหิ ฯ ล ฯ คณฺเณน ปรีวารีโต ฯ
 ๓. มาตรํ ปมฺขํ กตฺวา ฯ ล ฯ เทวานํ สมฺปวตฺตยิ ฯ
๑. พระพุทธเจ้าประทับนั่งบนศิลาอาสน์ ฯ ล ฯ ประคุดหนึ่งว่าพระอาทิตย์
บนยอดเขาเขายุกันธร
๒. เทวดาทั้งหลาย ฯ ล ฯ ห้อมล้อมพระพุทธองค์อยู่โดยรอบ
๓. พระพุทธองค์ทรงกระทำสันตฺสสฺสิตเทวบุตฺร ฯ ล ฯ ด้วยเดชแห่งพระ-
สัพพัญญุตญาณ

ในสมัยที่นับถอยหลังจากภัททกัปนี้ไป ๔ อสง ไชย ๆ ล ๆ เพื่อประโยชน์ตน และประโยชน์พระพุทธศาสนาต่อไปโดยทั่วกันเทอญ

๒. ถ. คำว่า มาติกา หมายความว่าอะไร ได้แก่อะไร ขอให้แสดงความหมายของคำว่า มาติกาโชติก และสัมมสังคณีปกรณ์นี้ เมื่อว่าโดยกัณฑ์แล้วแบ่งออกเป็นกี่กัณฑ์ คืออะไร บ้าง? ให้อธิบายการแสดงปรมัตถธรรมของพระพุทธองค์ในกัณฑ์นั้น ๆ

ต. คำว่า มาติกา หมายความว่า เป็นอุเทศ ได้แก่ ติกมาติกาบท ๖๖ ทุกมาติกาบท ๒๘๔ รวมเป็น ๓๕๐ บท

คำว่า มาติกาโชติก หมายความว่า ปกรณ์ที่แสดงจำแนกเนื้อความ พร้อมทั้งอธิบายในมาติกาบท มี กุสลา ธมฺมา เป็นต้นให้สว่าง

และสัมมสังคณีปกรณ์นี้ เมื่อว่าโดยกัณฑ์แล้วมี ๔ กัณฑ์ คือ

๑. จิตตูปปาทกณฺฐ เป็นกัณฑ์ที่แสดงจำแนกติกมาติกา และทุกมาติกา โดยปรมัตถธรรมทั้ง ๔ ซึ่งมีจิตและเจตสิกเป็นประธาน โดยพิสดาร

๒. รูปกณฺฐ เป็นกัณฑ์ที่แสดงจำแนกรูป โดยเอกกนัย จนถึงเอกาทสกนัย โดยพิสดาร

๓. นิกุเขปกกณฺฐ เป็นกัณฑ์ที่แสดงจำแนกติกมาติกา และทุกมาติกา โดยปรมัตถธรรมทั้ง ๔ อย่างกลาง ๆ

๔. อฏฺฐกถากกณฺฐ เป็นกัณฑ์ที่นำเนื้อความของปิฎกทั้ง ๓ ซึ่งเป็นพุทธวจนะแล้วจำแนกโดยติกมาติกาและทุกมาติกาอย่างย่อ

๓. ถ. จงอธิบายคำว่า ติกมาติกา และ ทุกมาติกา พร้อมทั้งแสดงติกมาติกา ๒๒ ตามลำดับ

ต. ติกมาติกาเป็นมาติกาที่จำแนกปรมัตถธรรมทั้ง ๔ โดยแบ่งออกเป็น ๓ บท มี ๒๒ ติกะ คือ กุสลดติก เป็นต้น จนถึง สนิทสุสนติก เป็นที่สุด

ทุกมาติกาเป็นมาติกาที่จำแนกปรมัตถธรรมทั้ง ๔ โดยแบ่งออกเป็น ๒ บท มี ๒ อย่าง คือ อภิธัมมทุกมาติกา มี ๑๐๐ ทูกะ คือ เหตุทุก เป็นต้น จนถึง สรรพทุก เป็นที่สุด สุตตันติกทุกมาติกา มี ๔๒ ทูกะ คือ วิชฺชาภาคียทุก เป็นต้น จนถึง ขยญาณทุก เป็นที่สุด ติกมาติกา ๒๒ ตามลำดับ มีดังนี้

๑. กุสลดติก ๒. เวทนาคิก ๓. วิปากติก ๔. อุปาทินุนติก ๕. สงฺกิลิฏฺฐติก ๖. สวิตกกุติก ๗. ปิตติติก ๘. ทสฺสนติก ๙. ทสฺสนเหตุติก ๑๐. อาจยคามิติก ๑๑. เสกฺขติก ๑๒. ปริตฺตติก ๑๓. ปริตฺตารมฺมณติก ๑๔. หีนติก ๑๕. มิจฺจนฺตติติก ๑๖. มกฺขการมฺมณติก

๑๗. อุปปนุนติก ๑๘. อติตติก ๑๙. อติตารมมณติก ๒๐. อชฺมตตติก ๒๑. อชฺมตตารมมณติก ๒๒. สนิทสุสนติก

๔. ถ. จงแปลและแสดงองค์ธรรมในบทต่อไปนี้ ก. กุสลา ธมฺมา ข. อกุสลา ธมฺมา ค. อพฺยากตา ธมฺมา ง. สุขาย เวทนาย สมฺปยุตฺตา ธมฺมา จ. อทฺถกฺขมสุขาย เวทนาย สมฺปยุตฺตา ธมฺมา

ก. ก. กุสลา ธมฺมา ธรรมทั้งหลายที่ไม่ใช่สัตว์ ไม่ใช่ชีวิต เป็นแต่สภาวะ ซึ่งมีลักษณะไม่มีโทษ และให้ผลเป็นความสุข มีอยู่

องค์ธรรมได้แก่ กุสลจิต ๒๑ เจตสิก ๓๘

ข. อกุสลา ธมฺมา ธรรมทั้งหลายที่ไม่ใช่สัตว์ ไม่ใช่ชีวิต เป็นแต่สภาวะ ซึ่งมีลักษณะเป็นไปพร้อมด้วยโทษ และให้ผลเป็นความทุกข์ มีอยู่

องค์ธรรมได้แก่ อกุสลจิต ๑๒ เจตสิก ๒๗

ค. อพฺยากตา ธมฺมา ธรรมทั้งหลายที่ไม่ใช่สัตว์ ไม่ใช่ชีวิต เป็นแต่สภาวะซึ่งพระพุทธรองค์ไม่ได้ทรงแสดงโดยความเป็น กุสล อกุสล แต่ได้ทรงแสดงเป็นอย่างอื่น มีอยู่

องค์ธรรมได้แก่ วิปากจิต ๓๖ กรียาจิต ๒๐ เจตสิก ๓๘ รูป ๒๘ นิพพาน

ง. สุขาย เวทนาย สมฺปยุตฺตา ธมฺมา ธรรมทั้งหลายที่ไม่ใช่สัตว์ ไม่ใช่ชีวิต เป็นแต่สภาวะ ที่ประกอบด้วยสุขเวทนา โดยลักษณะทั้ง ๔ มี เฏฐุปาทตา เป็นต้น มีอยู่

องค์ธรรมได้แก่ สุขสหคตจิต ๖๓ เจตสิก ๔๖ (เว้นเวทนา)

จ. อทฺถกฺขมสุขาย เวทนาย สมฺปยุตฺตา ธมฺมา ธรรมทั้งหลายที่ไม่ใช่สัตว์ ไม่ใช่ชีวิต เป็นแต่สภาวะ ที่ประกอบด้วยอุเบกขาเวทนา ซึ่งไม่ใช่ทุกข์ ไม่ใช่สุข โดยลักษณะทั้ง ๔ มี เฏฐุปาทตา เป็นต้น มีอยู่

องค์ธรรมได้แก่อุเบกขาสหคตจิต ๕๕ เจตสิก ๔๖ (เว้นเวทนา)

๕. ถ. เมื่อจำแนกกุสลติก โดยบุคคลาธิฐานแล้ว ได้แก่การงานของสัตว์ทั้งหลาย และสิ่งที่มีชีวิต ไม่มีชีวิตในโลกนั่นเอง เพราะเหตุใดพระพุทธรองค์จึงไม่ทรงแสดงว่า กุสลาตฺตตาชีวา อกุสลาตฺตตาชีวา อพฺยากตาตฺตตาชีวา หรือ นิสฺสตฺตตา นิหฺชีวา? ขอให้อธิบายโดยสังเขป หรือโดยพิสดาร

ต. เหตุที่ไม่ทรงแสดงดั่งนั้น เพราะคำว่า สตุตา และ ชีวา นี้เป็นบัญญัติ สัตว์เป็น กุศล ชีวเป็นกุศล สัตว์เป็นอกุศล ชีวเป็นอกุศล สัตว์เป็นอพยาคตะ ชีวเป็นอพยาคตะ นั้นไม่มี มีแต่สภาวะที่เป็น กุศล อกุศล อพยาคตะ เพราะธมฺมา นี้ ปฏิเสธคำว่า สตุต ชีว ธมฺมา แปลว่าสภาวะที่เป็น นิสฺสตุต นิหฺชีว คือไม่ใช่สัตว์ ไม่ใช่ชีวะ

โดยพิสดารอธิบายว่า ในการที่พระพุทธองค์ไม่ทรงแสดงว่า กุสลาสตุตาชีวา อกุสลาสตุตาชีวา อพยาคตาสตุตาชีวา หรือ นิสฺสตุตานิหฺชีวา นั้น มีเหตุผลดังนี้ ฯ ล ฯ ฉะนั้นจึงไม่ยกเอาสัตว์บุคคลขึ้นเป็นใหญ่

๖. ฉ. จงจำแนกองค์ธรรมของบทต่อไปนี้ โดยธาตุ และ สัจจะ

ก. อพยาคตา ธมฺมา ข. ทุกฺขาย เวทนาย สมฺปยุตฺตา ธมฺมา ค. อทุกฺขมสุขาย เวทนาย สมฺปยุตฺตาธมฺมา ฉ. วิปากา ธมฺมา จ. เนววิปากนวิปากธมฺม ธมฺมา

ต. จำแนกองค์ธรรมของบทต่อไปนี้ โดยธาตุ และสัจจะ มีดังนี้

ก. อพยาคตา ธมฺมา โดยธาตุได้ ๑๘ โดยสัจจะได้ ๒

ธาตุ ๑๘ คือ จักขุปสาท เป็นจักขุธาตุ ฯ ล ฯ วิปากจิตที่เหลือ ๒๔ กรียาจิตที่เหลือ ๑๕ เป็นมโนวิญญูณธาตุ เจตสิก ๓๘ สุขุมรูป ๑๖ นิพพาน เป็นธัมมธาตุ รวมธาตุ ๑๘

สัจจะ ๒ คือ โลเกียวิปากจิต ๓๒ กรียา ๒๐ เจตสิก ๓๕ (เว้นวิรติ) รูป ๒๘ เป็นทุกขสัจจะ นิพพาน เป็นนิโรธสัจจะ รวมสัจจะ ๒ ผลจิตอุปบาท ๓๓ เป็นสัจจวิมุตติ

ข. ทุกฺขาย เวทนาย สมฺปยุตฺตา ธมฺมา โดยธาตุได้ ๓ โดยสัจจะได้ ๑

ธาตุ ๓ คือ ทุกขสหคตจิต ๑ เป็นกายวิญญูณธาตุ โทสมูลจิต ๒ เป็นมโนวิญญูณธาตุ เจตสิก ๒๑ เป็นธัมมธาตุ รวมธาตุ ๓

สัจจะ ๑ คือ ทุกขสหคตจิต ๓ เจตสิก ๒๑ (เว้นเวทนา) เป็นทุกขสัจจะ

ค. อทุกฺขมสุขาย เวทนาย สมฺปยุตฺตา ธมฺมา โดยธาตุได้ ๗ โดยสัจจะได้ ๓

ธาตุ ๗ คือ จักขุวิญญูณจิต ๒ เป็นจักขุวิญญูณธาตุ ฯ ล ฯ อุเบกขาสหคตจิตที่เหลือ ๔๔ เป็นมโนวิญญูณธาตุ เจตสิก ๔๖ เป็นธัมมธาตุ รวมธาตุ ๗

สัจจะ ๓ คือ โลเกียอุเบกขาสหคตจิต ๔๓ เจตสิก ๔๕ (เว้นโลภะ) เป็นทุกขสัจจะ โลกเจตสิก เป็นสมุทยสัจจะ องค์กรรค ๗ (เว้นสัมมา สังกัปปะ) ที่ในมัคคอุเบกขาสหคตจิต ๔ เป็นมัคคสัจจะ รวมสัจจะ ๓ มัคคจิตอุปบาทที่เหลือ ๒๖ ผลจิตอุปบาท ๓๓ เป็นสัจจวิมุตติ

ม. วิปากา ฐมา โดยธาตุได้ ๘ โดยสังจะได้ ๑

ธาตุ ๘ คือ จักขุวิญญานจิต ๒ เป็นจักขุวิญญานธาตุ ๗ ล ๗ วิปากจิต ที่เหลือ ๒๔ เป็นมโนวิญญานธาตุ เจตสิก ๓๘ เป็นธัมมธาตุ รวมธาตุ ๘

สังจะ ๑ คือ โลเกียวิปากจิต ๓๒ เจตสิก ๓๕ เป็นทุกขสังจะ ผลจิตอุปบาท ๓๗ เป็นสังจวิมุตติ

ง. เนววิปากนวิปากฐม ฐมา โดยธาตุได้ ๑๓ โดยสังจะได้ ๒

ธาตุ ๑๓ คือ โอพาริกรูป ๑๒ เป็นโอพาริกธาตุ ๑๐ ๗ ล ๗ กรียาจิต ที่เหลือ ๑๕ เป็นมโนวิญญานธาตุ เจตสิก ๓๕ สุขุมรูป ๑๖ นิพพาน เป็นธัมมธาตุ รวมธาตุ ๑๓

สังจะ ๒ คือ กรียาจิต ๒๐ เจตสิก ๓๕ รูป ๒๘ เป็นทุกขสังจะ นิพพาน เป็นนิโรธสังจะ รวมสังจะ ๒

๗. ฉ. จงแสดงวณัตถะของคำว่า กุศล, อกุศล, อพยากตะ และเพราะเหตุใด พระพุทธองค์จึงทรงแสดงกุศลดิเก ก่อนดิเกอื่น ๆ และในการที่ทรงแสดง กุศล, อกุศล, อพยากตธรรมตามลำดับนั้น มีเหตุผลอย่างไร?

ค. วณัตถะของคำว่า กุศล คือ กุญฺจิต ปาปฐมเม สลยติ กมเปติ วิทุสเสตติ = กุศล ธรรมชาติโดยย่อทำให้หวั่นไหว หรือย่อมหาตายซึ่งบาปกรรมอันบัณฑิตทั้งหลายพึงเกลียด ฉะนั้น ธรรมชาตินี้ชื่อว่า กุศล

วณัตถะของกุศล คือ น กุสฺลํ = อกุสฺลํ ธรรมชาติที่ไม่ใช่กุศล ชื่อว่า อกุศล

วณัตถะของอพยากตะ คือ น พฺยากโต = อพฺยากโต ธรรมที่ไม่ได้ทรงแสดงโดย ความเป็น กุศล อกุศล ทรงแสดงเป็นอย่างอื่นนั้น ชื่อว่า อพยากตะ

เหตุผลที่ทรงแสดง กุศลดิเก ก่อนดิเกอื่น ๆ มี ๓ ประการ คือ

๑. ปรมัตถธรรมทั้ง ๔ เหล่านี้ รวมเข้าในกุศลดิเกได้ทั้งหมด โดยไม่มีเหลือ ประการหนึ่ง

๒. กุศล อกุศล อพยากตะทั้ง ๓ ปรากฏเป็นส่วน ๆ ไม่ปะปนกัน ประการหนึ่ง

๓. ในกุศลดิเกนี้ กุศลธรรม คือ ธรรมที่ดีและไม่มีโทษตั้งอยู่ในเบื้องต้นแรกอีก ประการหนึ่ง อาศัยเหตุ ๓ ประการนี้ พระองค์จึงทรงแสดงกุศลดิเก ก่อนดิเกอื่น ๆ

เหตุผลที่ทรงแสดง กุศล อกุศล อพยากตธรรม ตามลำดับนั้น มี ๓ ประการ คือ กุศลธรรมเป็นธรรมที่ให้ผลเป็นความสุข จึงเป็นธรรมอันประเสริฐประการหนึ่ง เป็น ธรรมอันน่าสรรเสริญประการหนึ่ง และเป็นธรรมอันนำประโยชน์มาสู่สัตว์ทั้งหลายทั้งใน ภพนี้และภพหน้าประการหนึ่ง

เหตุผลที่ทรงแสดงอกุศลต่อจากกุศลคือ ตามธรรมดาอกุศลธรรมย่อมเป็นปฏิปักษ์ต่อกุศลธรรมอยู่แล้ว พระพุทธองค์จึงทรงแสดง อกุศลธรรมต่อจากกุศลธรรม เพื่อให้เห็นสภาพที่ตรงกันข้าม

เหตุผลที่ทรงแสดงอพยากธรรมไว้สุดท้าย เพราะอพยากธรรมเป็นสภาพที่แปรไปจาก กุศล อกุศล

หรืออีกนัยหนึ่ง ที่ทรงแสดงเช่นนั้น เพราะทรงแสดงตามลำดับแห่งความเป็นไปของ

อสุสาท คือ กุศลธรรม มีสภาพเป็นไปที่สัตว์ทั้งหลายนำยินดี

อาทีนว คือ อกุศลธรรม มีสภาพเป็นไปที่เป็นโทษไม่นำยินดีพอใจ

นิสฺสุรณ เฉพาะนิพพานมีสภาพพ้นจากวิญญูทุกข

หรืออีกนัยหนึ่ง ทรงแสดงตามลำดับแห่งการปฏิบัติ คือผู้ที่มีปัญญาย่อมตั้งอยู่ในกุศลธรรม และประหาณอกุศลธรรม แล้วกระทำอรหัตตผลนิพพาน ให้ปรากฏ

๘. ถ. คำว่า ขันธวิมุตติ สัจจวิมุตติ ติกวิมุตติ หมายความว่าอะไร และธรรมที่เป็นวิมุตติทั้ง ๓ นี้ อันใดมีองค์ธรรมแน่นอน และอันใดมีองค์ธรรมไม่แน่นอน จงแสดงตีกะที่มีวิมุตติครบทั้ง ๓

ก. คำว่า ขันธวิมุตติ หมายความว่า เป็นธรรมที่พ้นจากขันธทั้ง ๕

คำว่า สัจจวิมุตติ หมายความว่า เป็นธรรมที่พ้นจากสัจจะทั้ง ๔

คำว่า ติกวิมุตติ หมายความว่า เป็นธรรมที่พ้นจากบททั้ง ๓ ในตีกะ

และธรรมที่เป็นวิมุตติทั้ง ๓ นี้ ขันธวิมุตติ และสัจจวิมุตติ มีองค์ธรรมแน่นอน

ส่วนตีกวิมุตตินั้น มีองค์ธรรมไม่แน่นอน

ตีกะที่มีวิมุตติครบทั้ง ๓ นั้น ได้แก่ สวิตกกตติก

๙. ถ. ในเวทนาตีกะนั้น รูป ๒๘ และนิพพาน เป็นตีกวิมุตตินั้นไม่มีปัญหา แต่ เวทนาเจตสิกทั้งหมดเป็นตีกวิมุตติ ที่เป็นเช่นนี้เพราะเหตุใด? และจงแปลพร้อมด้วยแสดงองค์ธรรมในบทต่อไปนี้

ก. วิปากา ฐมฺมา

ข. วิปากฐมฺมุญฺจมา

ค. เนววิปากนวิปากฐมฺมุญฺจมา

ด. ในเวทนาตีกะนั้น เวทนาเจตสิกทั้งหมดเป็นตีกวิมุตติ เพราะเหตุว่าพระพุทธองค์ไม่ได้ทรงแสดงว่า สุขเวทนา ฐมฺมา ทุกขเวทนา ฐมฺมา อุเปกฺขา เวทนา ฐมฺมา สภาวธรรม

ทั้งหลายที่เป็น สุขเวทนา ทุกขเวทนา อุเบกขาเวทนา แต่ทรงแสดงว่า สุขาย เวทนาย สมฺปยุตฺตา ฐมฺมา ทุกขาย เวทนาย สมฺปยุตฺตา ฐมฺมา อทุกขมสุขาย เวทนาย สมฺปยุตฺตา ฐมฺมา คือ สภาวะธรรมทั้งหลายที่ประกอบด้วย สุขเวทนา ทุกขเวทนา อุเบกขา เวทนาเท่านั้น และสุขเวทนา ก็ประกอบด้วยสุขเวทนาไม่ได้ ทุกขเวทนามีประกอบด้วยทุกขเวทนาไม่ได้ อุเบกขาเวทนามีประกอบด้วยอุเบกขาเวทนาไม่ได้ ด้วยเหตุนี้เวทนาเจตสิกทั้งหมดจึงต้องเป็น ติกวิมุตติ

แปลและแสดงองค์ธรรมในบทต่อไปนี้มีดังนี้

ก. วิปากา ฐมฺมา สภาวะธรรมทั้งหลายที่เป็นผลของกุศล และอกุศลซึ่งพิเศษกว่า กันและกัน มีอยู่

องค์ธรรมได้แก่ วิปากจิต ๓๖ เจตสิก ๓๘

ข. วิปากมมฺมฐมฺมา สภาวะธรรมทั้งหลายที่มีสภาพให้ผลเกิดขึ้น มีอยู่องค์ธรรม ได้แก่ อกุศลจิต ๑๒ กุศลจิต ๒๑ เจตสิก ๕๒

ค. เนววิปากนวิปากมมฺมฐมฺมา สภาวะธรรมทั้งหลายที่ไม่เป็นผลของกุศลและ อกุศล ซึ่งพิเศษกว่ากันและกัน และไม่มีสภาพให้ผลเกิดขึ้น มีอยู่

องค์ธรรมได้แก่ กริยาจิต ๒๐ เจตสิก ๓๕ รูป ๒๘ นิพพาน

๑๐. ถ. เมื่อเปรียบเทียบระหว่างเวทนาตีกะ กับวิปากตีกะแล้ว ในเวทนาตีกะก็มีคำว่า เวทนาอยู่ทั้ง ๓ บท ในวิปากตีกะก็มีคำว่า วิปากอยู่ในบททั้ง ๓ เช่นเดียวกัน แต่ใน เวทนาตีกะนั้น ชื่อว่า สพฺพผลทฺธนามติก ส่วนในวิปากตีกะนั้น ชื่อว่า อาทิลทฺธนามติก ที่เป็น เช่นนี้เพราะเหตุใด? และให้อธิบายคำว่า ฐมฺมฐมฺมา ในทุตติยบทของวิปากตีกะ

ค. เพราะเหตุว่าในเวทนาตีกะนั้น เวทนาเจตสิกไม่ได้เป็นองค์ธรรมอยู่ในบททั้ง ๓ ก็จริง แต่ก็ประธานโดยตรงอยู่ในบททั้ง ๓ ฉะนั้นจึงชื่อว่า สพฺพผลทฺธนามติก

ส่วนวิปากตีกะนั้น ถึงแม้จะมีคำว่า วิปาก อยู่ในบททั้ง ๓ ก็จริง แต่วิปากธรรม นั้น ไม่ประธานในบททั้ง ๓ คงเป็นประธานโดยตรงอยู่แต่เฉพาะในปฐมบท เท่านั้น ฉะนั้นจึงชื่อว่า อาทิลทฺธนามติก

คำว่า ฐมฺมฐมฺมา ในทุตติยบทนั้น คำว่า ฐมฺม บทแรกแปลว่า ธรรมที่ทรงไว้ คือ ธรรมที่เป็นเหตุ เมื่อรวมกับคำว่า วิปาก ก็แปลว่า ธรรมที่ทรงไว้ซึ่งวิปาก หรือธรรมที่เป็น เหตุให้วิปากเกิดนั่นเอง ดังมีฉันทะว่า วิปากํ ฐาเรตฺติ = วิปากมฺโม ธรรมใดทรงไว้ซึ่ง วิปาก คือเป็นเหตุให้วิปากเกิด ฉะนั้นธรรมนั้นชื่อว่า วิปากธรรม

ส่วน ฐมฺมา บทหลังนั้น แปลว่าเป็นแต่สภาวะ ไม่ต้องปรุงแต่งตามบาลีไวยากรณ์ ฉะนั้นท่านอภฺฐสาธินีอรรถกถาจารย์จึงแสดงว่า สุวามิธาปี นิสฺสุตฺตนิชฺชิวตายนฺว ฏฺฐติ คำว่า ฐมฺม ในที่นี้ย่อมเป็นได้เฉพาะในความหมายที่ว่าไม่ใช่สัตว์ไม่ใช่ชีวิตเท่านั้น

๑๑. ถ. จงแสดงวจนัตถะของคำว่า วิปากา พร้อมทั้งอธิบายยกเหตุผลในการที่กัมมชรูปเป็นองค์ธรรมของ วิปากา ฐมฺมา ไม่ได้

ต. วจนัตถะของคำว่า วิปากา คือ

อณฺณมณฺณวิวิญฺฐานํ กุสลากุสลาณํ ปาภาติ = วิปากา

ธรรมทั้งหลายที่เป็นผลของกุศลและอกุศล ที่พิเศษกว่ากันและกัน ชื่อว่า วิบาก การที่กัมมชรูปเป็นองค์ธรรมของ วิปากา ฐมฺมา ไม่ได้นั้น เพราะวิบาก คือ ผล มี ๒ อย่าง คือ

๑. มุขยผล เป็นผลโดยตรง ได้แก่ วิปากจิต ๓๖ เจตสิก ๓๘

๒. สามัญญผล เป็นผลโดยสามัญ ได้แก่ กัมมชรูป

แต่บทว่า วิปากา ฐมฺมา มุ่งหมายเอามุขยผล จึงได้แก่วิปากจิต ๓๖ เจตสิก ๓๘

สำหรับกัมมชรูป อันเป็นสามัญญผลนั้น แม้ว่าเป็นผลที่เกิดจากกุศลและอกุศล ก็จริง แต่ไม่เรียกว่า วิบาก เรียกแต่เป็นผลเฉย ๆ กัมมชรูปที่เป็นผลของกุศล และอกุศล เหล่านี้ ที่ไม่เรียกว่าวิบาก ก็เพราะธรรมที่เป็นเหตุคือกุศล และอกุศลนั้นเป็นนามธรรม และ สारัมมณธรรม ส่วนธรรมที่เป็นผลคือกัมมชรูปนั้น เป็นรูปธรรมและเป็นอนารัมมณธรรม ไม่เหมือนกัน จึงไม่เรียกว่า วิบาก สำหรับวิปากจิตและเจตสิกที่ประกอบ ซึ่งเป็นผลของ กุศลและอกุศลนั้น เป็นนามธรรมและสาร์มมณธรรมด้วยกัน จึงเรียกว่าวิปากได้อุปมา เหมือนการหว่านเมล็ดข้าวลงในนา ขณะที่เมล็ดข้าวออกเป็นลำต้นและใบลำต้นและใบนั้น ก็เป็นผลของเมล็ดข้าวที่หว่านลงไป แต่ยังไม่เรียกว่าได้ผลเพราะสภาพไม่เหมือนกัน ต่อเมื่อ ต้นข้าวขึ้นตรวงมีเมล็ดข้าวแล้ว จึงเรียกว่า ได้ผลแล้ว เพราะมีสภาพเหมือนกัน ฉะนั้น องค์ธรรมของ วิปากา ฐมฺมา จึงได้แก่วิปากจิต ๓๖ เจตสิก ๓๘ เท่านั้น สำหรับกัมมชรูป เป็นองค์ธรรมของวิปากา ฐมฺมา ไม่ได้ ดังที่ท่านอภฺฐสาธินีอรรถกถาจารย์แสดงว่า วิปาก ภาวมาปฺนฺนํ อรูปฐมฺมานเมตฺ อธิวจฺนํ แปลว่า คำว่าวิปากนี้เป็นชื่อของนามธรรม ซึ่งถึง ความเป็นผลอันสุกแล้ว

๑๒. ถ. ให้แปลและแสดงองค์ธรรมพร้อมทั้งจำแนกโดยธาตุและสังขะในดิกะต่อไปนี้

ก. อุปาทินฺนตฺติก ข. สงฺกิลฺลิตฺติก ค. สวิตฺตฺกตฺติก

ด. แปลและแสดงองค์ธรรม พร้อมทั้งจำแนกโดยธาตุและสังจะในตีกะต่อไปนี้ มีดังนี้

ก. อุปาทินุนติก

ปฐมบท อุปาทินุปาทานิยา ธมฺมา = สภาวะธรรมทั้งหลายที่กรรม (อันตัณหาและ
ทิฏฐิเข้าไปติด โดยอาการกระทำให้เป็นอารมณ์นั้น) ยึดไว้โดยความเป็นผล และเป็น
อารมณ์ของอุปาทานได้ มีอยู่

องค์ธรรมได้แก่ โลกียวิปากจิต ๓๒ เจตสิก ๓๕ กัมมชรูป ๒๐ ธรรมเหล่านี้เมื่อ
จำแนกโดยธาตุ และสังจะแล้วได้ธาตุ ๑๗ สังจะ ๑ ธาตุ ๑๗ คือ ในกัมมชรูป ๒๐ นั้น
จักขุปสาท เป็นจักขุธาตุ โสตปสาท เป็นโสตธาตุ ฆานปสาท เป็นฆานธาตุ ชิวหาปสาท
เป็นชีวหาธาตุ กายปสาท เป็นกายธาตุ รูปารมณฺ์ เป็นรูปธาตุ คันธารมณฺ์ เป็นคันธธาตุ
รสารมณฺ์ เป็นรสธาตุ โภฏฐัพพารมณฺ์ คือ ปฐวี เตโช วาโย เป็นโภฏฐัพพธาตุ จักขุวิญญาณจิต
๒ เป็นจักขุวิญญาณธาตุ โสตวิญญาณจิต ๒ เป็นโสตวิญญาณธาตุ ๒ ฆานวิญญาณจิต ๒
เป็นฆานวิญญาณธาตุ ชิวหาวิญญาณจิต ๒ เป็นชีวหาวิญญาณธาตุ กายวิญญาณจิต ๒
เป็นกายวิญญาณธาตุ สัมปฏิจจนจิต ๒ เป็นมโนธาตุ โลกียวิปากจิตที่เหลือ ๒๐ เป็น
มโนวิญญาณธาตุ เจตสิก ๓๕ สุขุมรูป ๕ หรือ ๑๑ ได้แก่ อาโป อิตถิภาวะ ปฐิภาวะ
หทยะชีวิต อาหาร ปริจเฉท อุปยยะ สันตติ หรือและขรตา อนิจจตา เป็นธัมมธาตุ
รวมเป็นธาตุ ๑๗ สังจะ ๑ คือ โลกียวิปากจิต ๓๒ เจตสิก ๓๕ กัมมชรูป ๒๐ เป็น
ทุกขสังจะ

ทุติยบท อนุปาทินุปาทานิยา ธมฺมา = สภาวะธรรมทั้งหลายที่กรรม (อันตัณหา
และทิฏฐิเข้าไปติด โดยอาการกระทำให้เป็นอารมณ์นั้น) ไม่ได้ยึดไว้โดยความเป็นผล แต่
เป็นอารมณ์ของอุปาทานได้ มีอยู่

องค์ธรรมได้แก่ อกุศลจิต ๑๒ โลกียกุศลจิต ๑๗ กริยาจิต ๒๐ เจตสิก ๕๒
จิตตชรูป ๑๗ อุดุชรูป ๑๕ อาหารชรูป ๑๔ ธรรมเหล่านี้เมื่อจำแนกโดยธาตุ และสังจะ
แล้ว ได้ธาตุ ๘ สังจะ ๒ ธาตุ ๘ คือ ในจิตชรูปนั้น รูปารมณฺ์ เป็นรูปธาตุ สัททารมณฺ์
เป็นสัททธาตุ คันธารมณฺ์ เป็นคันธธาตุ รสารมณฺ์เป็นรสธาตุ โภฏฐัพพารมณฺ์ คือ ปฐวี เตโช
วาโย เป็นโภฏฐัพพธาตุ ปญฺจทวาร วัชชนจิต ๑ เป็นมโนธาตุ อกุศลจิต ๑๒ โลกียกุศลจิต
๑๗ กริยาจิตที่เหลือ ๑๕ เป็นมโนวิญญาณธาตุ เจตสิก ๕๒ สุขุมรูป ๑๐ หรือ ๑๒ ได้แก่
อาโป อาหาร ปริจเฉท กายวิญญูติ วจวิญญูติ ลหุตา มุทุตา กัมมัญญตา อุปยยะ สันตติ หรือ
และขรตา อนิจจตา เป็นธัมมธาตุ รวมธาตุ ๘ สังจะ ๒ คือ อกุศลจิต ๑๒ โลกียกุศลจิต ๑๗

กรียาจิต ๒๐ เจตสิก ๕๑ (เว้นโลกะ) และติชรูป เป็นทุกขสังขะ โลกเจตสิก เป็นสมุทยสังขะ รวมสังขะ ๒

ตติยบท อนุปาทินุอนุปาทานิยา ธมฺมา = สภาวะธรรมทั้งหลายที่กรรม (อันค้นหา และทวิญญูเข้าไปติด โดยอาการกระทำให้เป็นอารมณ์นั้น) ไม่ได้ยึดไว้โดยความเป็นผล และไม่เป็นประโยชน์ คือไม่เป็นอารมณ์ของอุปาทาน มีอยู่

องค์ธรรมได้แก่ โลกุตตรจิต ๘ เจตสิก ๓๖ นิพพาน ธรรมเหล่านี้เมื่อจำแนกโดยธาตุ และสังขะแล้ว ได้ธาตุ ๒ สังขะ ๒ ธาตุ ๒ คือ โลกุตตรจิต ๘ เป็นมโนวิญญูณธาตุ เจตสิก ๓๖ นิพพาน เป็นธัมมธาตุ รวมธาตุ ๒ สังขะ ๒ คือ นิพพานเป็นนิโรธสังขะ องค์มรรค ๘ หรือ ๙ ที่ในมัคคจิต ๔ เป็นมัคคสังขะ มัคคจิตอุปบาทที่เหลือ ๒๕ ผลจิตอุปบาท ๓๗ เป็นสังขวิมุตติ

ข. สงฺกิลิฏฺฐติก

ปฐมบท สงฺกิลิฏฺฐสงฺกิลิฏฺฐา ธมฺมา = สภาวะธรรมทั้งหลายที่ถูกกิเลสทำให้เศร้าหมองเร่าร้อน และเป็นที่อาศัยของกิเลส หรือเป็นอารมณ์ของกิเลสได้ มีอยู่

องค์ธรรมได้แก่ อกุศลจิต ๑๒ เจตสิก ๒๗ ธรรมเหล่านี้เมื่อจำแนกโดยธาตุ และสังขะแล้ว ได้ธาตุ ๒ สังขะ ๒ ธาตุ ๒ คือ อกุศลจิต ๑๒ เป็น มโนวิญญูณธาตุ เจตสิก ๒๗ เป็นธัมมธาตุ รวมธาตุ ๒ สังขะ ๒ คือ อกุศลจิต ๑๒ เจตสิก ๒๖ (เว้นโลกะ) เป็นทุกขสังขะ โลกเจตสิกเป็นสมุทยสังขะ

ทุติยบท อสงฺกิลิฏฺฐสงฺกิลิฏฺฐา ธมฺมา = สภาวะธรรมทั้งหลายที่ไม่ถูกกิเลสทำให้เศร้าหมองเร่าร้อน แต่เป็นที่อาศัยเกิดของกิเลส หรือเป็นอารมณ์ของกิเลสได้ มีอยู่

องค์ธรรมได้แก่ โลเกียกุศลจิต ๑๗ โลเกียวิปากจิต ๓๒ กรียาจิต ๒๐ เจตสิก ๓๘ รูป ๒๘ ธรรมเหล่านี้เมื่อจำแนกโดย ธาตุ และสังขะแล้ว ได้ธาตุ ๑๘ สังขะ ๑ ธาตุ ๑๘ คือ ในรูป ๒๘ นั้น จักขุปสาท เป็นจักขุธาตุ โสตปสาท เป็นโสตธาตุ ฆานปสาท เป็นฆานธาตุ ชิวหาปสาท เป็นชิวหาธาตุ กายปสาท เป็นกายธาตุ รูปารมณฺ์ เป็นรูปธาตุ สัททารมณฺ์ เป็นสัทธาธาตุ คันธารมณฺ์ เป็นคันธธาตุ รสอารมณฺ์ เป็นรสธาตุ โภญฐัพพารมณฺ์ คือ ปฐวี เตโช วาโย เป็นโภญฐัพพธาตุ จักขุวิญญูณจิต ๒ เป็นจักขุวิญญูณธาตุ โสตวิญญูณจิต ๒ เป็นโสตวิญญูณธาตุ ฆานวิญญูณจิต ๒ เป็นฆานวิญญูณธาตุ ชิวหาวิญญูณจิต ๒ เป็นชิวหาวิญญูณธาตุ กายวิญญูณจิต ๒ เป็นกายวิญญูณธาตุ สัมปฏิจจจิต ๒ ปัญจทวาราวชชนจิต ๑ เป็นมโนธาตุ โลเกียกุศลจิต ๑๗ โลเกียวิปากจิต

ที่เหลือ ๒๐ กริยาจิตที่เหลือ ๑๕ เป็นมโนวิญญูณธาตุ เจตสิก ๓๘ สุขุมรูป ๑๖ เป็นธัมมธาตุ รวมธาตุ ๑๘ สัจจะ ๑ คือ โลเกียกุศลจิต ๑๗ โลเกียวิปากจิต ๓๒ กริยาจิต ๒๐ เจตสิก ๓๘ รูป ๒๘ เป็นทุกขสัจจะ

คตติยบท อสงฺกิลิฏฺฐอสงฺกิลเลสิกา ธมฺมา = สภาวะธรรมทั้งหลายที่ไม่ถูกกิเลส ทำให้เศร้าหมองเร่าร้อน และไม่เป็นที่อาศัยเกิดของกิเลส หรือไม่เป็นอารมณ์ของกิเลส มีอยู่

องค์ธรรมได้แก่ โลกุตตรจิต ๘ เจตสิก ๓๖ นิพพาน ธรรมเหล่านี้เมื่อจำแนกโดยธาตุ และสัจจะแล้ว ได้ธาตุ ๒ สัจจะ ๒ ธาตุ ๒ คือ โลกุตตรจิต ๘ เป็นมโนวิญญูณธาตุ เจตสิก ๓๖ นิพพาน เป็นธัมมธาตุ รวมธาตุ ๒ สัจจะ ๒ คือ นิพพาน เป็นนิโรธสัจจะ องค์มรรค ๘ หรือ ๗ ที่ในมัคคจิต ๔ เป็นมัคคสัจจะ มัคคจิตตูปบาทที่เหลือ ๒๕ ผลจิตตูปบาท ๓๗ เป็นสัจจวิมุตติ

ก. สวิตทุกตติ

ปฐมบท สวิตทุกสวิจาร ธมฺมา = สภาวะธรรมทั้งหลายที่เกิดพร้อมด้วยวิตก และ วิจารณ์ มีอยู่

องค์ธรรมได้แก่สวิตกกสวิจารจิต ๕๕ คือ กามจิต ๔๔ (เว้นทวิปัญญวิญญูณ ๑๐) ปฐมมานจิต ๑๑ เจตสิก ๕๐ (เว้นวิตก วิจารณ์) ธรรมเหล่านี้ เมื่อจำแนกโดยธาตุและสัจจะแล้ว ได้ธาตุ ๓ สัจจะ ๓ ธาตุ ๓ คือ ปัญจทวาราวชชนจิต ๑ สัมปฏิจฉนจิต ๒ เป็นมโนธาตุ สวิตกกสวิจารจิตที่เหลือ ๕๒ เป็นมโนวิญญูณธาตุ เจตสิก ๕๐ เป็นธัมมธาตุ รวมธาตุ ๓ สัจจะ ๓ คือ โลเกียสวิตกกสวิจารจิต ๔๗ เจตสิก ๔๕ (เว้นโลกะ) เป็นทุกขสัจจะ โลกเจตสิก เป็นสมุทยสัจจะ องค์มรรค ๗ (เว้นสัมมาสังกัปปะ) ที่ในมัคคสวิตกกสวิจารจิต ๔ เป็นมัคคสัจจะ รวมสัจจะ ๓ มัคคจิตตูปบาทที่เหลือ ๒๘ ผลจิตตูปบาท ๓๕ เป็นสัจจวิมุตติ

ทุติยบท อวิตกวิจยารมตฺตา ธมฺมา = สภาวะธรรมทั้งหลายที่ไม่มีวิตก มีแต่วิจารณ์ เท่านั้น มีอยู่

องค์ธรรมได้แก่ทุติยมานจิต ๑๑ เจตสิก ๓๖ (เว้นวิจารณ์) และวิตกเจตสิก ๕๕ ที่ใน สวิตกกสวิจารจิต ๕๕ ธรรมเหล่านี้เมื่อจำแนกโดยธาตุ และสัจจะแล้ว ได้ธาตุ ๒ สัจจะ ๒ ธาตุ ๒ คือ ทุติยมานจิต ๑๑ เป็นมโนวิญญูณธาตุ เจตสิก ๓๖ และวิตกเจตสิก ๕๕ เป็นธัมมธาตุ รวมธาตุ ๒ สัจจะ ๒ คือ โลเกียทุติยมานจิต ๓ เจตสิก ๓๓ และโลเกียวิตก เจตสิก ๔๗ เป็นทุกขสัจจะ องค์มรรค ๗ (เว้นสัมมาสังกัปปะ) ที่ในทุติยมานมัคคจิต ๔ และ สัมมาสังกัปปมรรค คือ วิตกเจตสิก ๔ ที่ในปฐมมานจิต ๔ เป็นมัคคสัจจะ รวมสัจจะ ๒

มัคคจิตตูปบาทที่เหลือ ๒๘ ผลจิตตูปบาท ๓๕ และวิตกเจตสิก ๔ ที่ในปฐมฌานผลจิต ๔ เป็นสังขวิมุตติ

ตติยบท อวิตกกอวิจารณ์ ฐมา = สภาวะธรรมทั้งหลายที่ไม่มีวิตก และวิจารณ์ มีอยู่

องค์ธรรมได้แก่ อวิตกกอวิจารณ์จิต ๕๕ คือ ทวิปัญญวิญญาณจิต ๑๐ ตติยฌานจิต ๑๑ จตุตถฌานจิต ๑๑ ปัญจฌานจิต ๒๓ เจตสิก ๓๖ และวิจารณ์เจตสิก ๑๑ ที่ในตติยฌานจิต ๑๑ รูป ๒๘ นิพพาน ธรรมเหล่านี้เมื่อจำแนกโดยธาตุและสังขจะแล้ว ได้ธาตุ ๑๗ สังขจะ ๓ ธาตุ ๑๗ คือ ในรูป ๒๘ นั้น จักขุปสาท เป็นจักขุธาตุ โสตปสาท เป็นโสตธาตุ ฆานปสาท เป็นฆานธาตุ จีวหาปสาท เป็นจีวหาธาตุ กายปสาท เป็นกายธาตุ รูปารมณฺ์ เป็นรูปธาตุ สัททารมณฺ์ เป็นสัทธาธาตุ คันธารมณฺ์ เป็นคันธาธาตุ รสธารมณฺ์ เป็นรสธาตุ โผฏฐัพพารมณฺ์ คือ ปฐวี เตโช วาโย เป็นโผฏฐัพพธาตุ จักขุวิญญาณจิต ๒ เป็นจักขุวิญญาณธาตุ โสตวิญญาณจิต ๒ เป็นโสตวิญญาณธาตุ ฆานวิญญาณจิต ๒ เป็นฆานวิญญาณธาตุ จีวหาวิญญาณจิต ๒ เป็นจีวหาวิญญาณธาตุ กายวิญญาณจิต ๒ เป็นกายวิญญาณธาตุ อวิตกกอวิจารณ์จิตที่เหลือ ๔๕ เป็นมนวิญญาณธาตุ เจตสิก ๓๖ และวิจารณ์เจตสิก ๑๑ สุขุมรูป ๑๖ นิพพาน เป็นธัมมธาตุ รวมธาตุ ๑๗ สังขจะ ๓ คือ โลเกียอวิตกกอวิจารณ์จิต ๓๑ เจตสิก ๓๓ และโลกียวิจารณ์เจตสิก ๓ รูป ๒๘ เป็นทุกขสังขจะ นิพพานเป็นนิโรธสังขจะ องค์มรรค ๗ (เว้นสัมมาสังกัปปะ) ที่ในมัคคอวิตกกอวิจารณ์จิต ๑๒ เป็นมัคคสังขจะ รวมสังขจะ ๓ มัคคจิตตูปบาทที่เหลือ ๒๘ ผลจิตตูปบาท ๓๕ และวิจารณ์เจตสิก ๘ ที่ในโลกุตตรตติยฌานจิต ๘ เป็นสังขวิมุตติ

๑๓. ถ. อุปาทินุสอุปาทานียา ฐมา เมื่อแยกบทแล้ว ได้กี่บท คืออะไร? จงแปลและแสดงองค์ธรรมของบทเหล่านั้นโดยเฉพาะ ๆ

ต. อุปาทินุสอุปาทานียา ฐมา เมื่อแยกบทแล้ว ได้ ๓ บท คือ

อุปาทินุ + อุปาทานีย + ฐมา

อุปาทินุ แปลว่า กรรม อันตัตถาและทิจฐิเข้าไปติดโดยอาการกระทำให้เป็นอารมณ์นั้น ยึดไว้โดยความเป็นผล

องค์ธรรม ได้แก่ โลเกียวิปากจิต ๓๒ เจตสิก ๓๕ กัมมขรูป ๒๐

อุปาทานีย แปลว่า เป็นประโยชน์ของอุปาทาน คือเป็นอารมณ์ของอุปาทาน

องค์ธรรม ได้แก่ โลเกียจิต ๘๑ เจตสิก ๕๒ รูป ๒๘

ฐมา แปลว่า สภาวะธรรมทั้งหลาย

องค์ธรรม ได้แก่ ปรมัตถธรรม ๔ ทั้งหมด

๑๔. ถ. ในอุปาภิธรรมิกตริแสดงว่า กัมมชรูปมี ๑๘ จิตตชรูปมี ๑๕ อุตฺตชรูปมี ๑๓ อาหารชรูปมี ๑๒ แต่องค์ธรรมในอุปาทินนติกะแสดงกัมมชรูป ๒๐ จิตตชรูป ๑๗ อุตฺตชรูป ๑๕ อาหารชรูป ๑๔ ที่ต่างกันเช่นนี้ เพราะเหตุใด? และจงอธิบายยกเหตุผลในการนับชรตา อนิจจตาเข้าด้วย เมื่อจำแนกโดย อยาตนะ และธาตุ

ต. การที่แสดงกัมมชรูป ๒๐ จิตตชรูป ๑๗ อุตฺตชรูป ๑๕ อาหารชรูป ๑๔ นั้น เพราะนับอุปฺปายะ และสันตติเข้าด้วย เพราะเมื่อ กัมมชะ จิตตชะ อุตฺตชะ อาหารชะ นิปผันนรูปเกิดขึ้นเวลาใด เวลานั้นอุปฺปายะ และสันตติทั้ง ๒ นี้ ก็ปรากฏด้วย ส่วนเมื่อแจกอยาตนะ และธาตุแล้ว นับ ชรตา อนิจจตา ด้วยก็เพราะว่า กัมมชนิปผันนรูปเป็นต้นเกิดขึ้นแล้ว ลักษณะรูปทั้ง ๔ ย่อมมีปรากฏตามลำดับ ที่ไม่นับตั้งแต่แรก เพราะนิปผันนรูปขณะเกิดขึ้นนั้น ชรตา อนิจจตายังไม่มี ต่อเมื่อขณะตั้งอยู่ จึงชื่อว่า ชรตารูป และเมื่อขณะดับจึงชื่อว่า อนิจจตารูป และชรตา อนิจจตาทั้ง ๒ นี้ก็เป็นสุขุมรูป ซึ่งเป็นธัมมาตนะ และธัมมธาตุ ฉะนั้น จึงต้องนับเข้าด้วย

๑๕. ถ. ให้แปลฉนัตถะดังต่อไปนี้

ก. สงฺกิเลเสตฺติติ = สงฺกิเลโส

ข. อุตฺตทานํ อารมฺมณํ กตฺวา ปวตฺตเนน สงฺกิเลสํ อรหฺนฺตฺติติ = สงฺกิเลสิก

และจงอธิบายพร้อมทั้งยกอุปมา อุปไมย ในการที่กิเลส ๑๐ เป็นสงฺกิเลส สงฺกิสิฏฺฐ สงฺกิเลสิก ทั้ง ๓ ได้

ต. แปลฉนัตถะดังต่อไปนี้ มีดังนี้

ก. แปลว่า ธรรมใดมีสภาพทำให้เศร้าหมองเร่าร้อน ฉะนั้นธรรมนั้นชื่อว่า สงฺกิเลส

ข. แปลว่า ธรรมใดย่อมควรแก่การได้ซึ่งกิเลส เพราะกิเลสเหล่านั้นเกิดขึ้นโดยอาศัยการกระทำตนให้เป็นอารมณ์ ฉะนั้นธรรมเหล่านั้น ชื่อว่า สงฺกิเลสิก

และในการที่กิเลส ๑๐ เป็น สงฺกิเลส สงฺกิสิฏฺฐ สงฺกิเลสิก ได้ทั้ง ๓ นั้น เพราะกิเลส ๑๐ นี้เป็นธรรมที่ทำให้เศร้าหมองเร่าร้อนด้วยเป็นธรรมที่ถูกทำให้เศร้าหมองเร่าร้อนด้วย และเป็นธรรมที่เป็นอารมณ์ของความเศร้าหมองเร่าร้อนด้วย อุปมาเหมือนไฟ ธรรมคาไฟนั้นตัวเองก็มีสภาพเป็นความร้อน และสามารถทำให้สิ่งอื่นเกิดความร้อนขึ้นได้ และไฟซึ่งกันและกันก็สามารถทำให้ความร้อนมากขึ้นได้ และสามารถทำให้ไฟเกิดขึ้นได้อีกโดยอาศัยตน ด้วยเหตุนี้แหละกิเลสทั้ง ๑๐ จึงเป็น สงฺกิเลส สงฺกิสิฏฺฐ สงฺกิเลสิก ทั้ง ๓ ได้

๑๖. ถ. จงแสดงธรรมดังต่อไปนี้

- ก. ธรรมที่เป็น สงฺกิลេส ได้ แต่เป็น สงฺกิลิฏฺฐ ไม่ได้
- ข. ธรรมที่เป็น สงฺกิลิฏฺฐ ได้ แต่เป็น สงฺกิลេส ไม่ได้
- ค. ธรรมที่เป็น สงฺกิลេส และ สงฺกิลิฏฺฐ ได้ทั้ง ๒
- ง. ธรรมที่เป็น สงฺกิลេส และ สงฺกิลิฏฺฐ ไม่ได้ทั้ง ๒
- ก. ธรรมที่เป็น สงฺกิลิฏฺฐ ได้ แต่เป็น สงฺกิลิสิก ไม่ได้
- ข. ธรรมที่เป็น สงฺกิลิสิก ได้ แต่เป็น สงฺกิลิฏฺฐ ไม่ได้
- ค. ธรรมที่เป็น สงฺกิลิฏฺฐ และ สงฺกิลิสิก ได้ทั้ง ๒
- ง. ธรรมที่เป็น สงฺกิลิฏฺฐ และ สงฺกิลิสิก ไม่ได้ทั้ง ๒
- ก. ธรรมที่เป็น อสงฺกิลេส แต่ไม่เป็น อสงฺกิลิฏฺฐ
- ข. ธรรมที่เป็น อสงฺกิลิฏฺฐ แต่ไม่เป็น อสงฺกิลิสิก
- ค. ธรรมที่เป็น อสงฺกิลิสิก และ อสงฺกิลิฏฺฐ ได้ทั้ง ๒
- ง. ธรรมที่เป็น อสงฺกิลิสิก และ อสงฺกิลิฏฺฐ ไม่ได้ทั้ง ๒

ต. แสดงธรรมดังต่อไปนี้ มีดังนี้

- ก. ธรรมที่เป็น สงฺกิลิสิก ได้ แต่เป็น สงฺกิลิฏฺฐ ไม่ได้ = ไม่มี
- ข. ธรรมที่เป็น สงฺกิลิฏฺฐ ได้ แต่เป็น สงฺกิลิสิก ไม่ได้ = ได้แก่ อกุศลจิต ๑๒ เจตสิก ๑๗ (เว้นกิเลสองค์ธรรม ๑๐)
- ค. ธรรมที่เป็น สงฺกิลิสิก และ สงฺกิลิฏฺฐ ได้ทั้ง ๒ = ได้แก่ กิเลส ๑๐
- ง. ธรรมที่เป็น สงฺกิลิสิก และ สงฺกิลิฏฺฐ ไม่ได้ทั้ง ๒ = ได้แก่ กุศลจิต ๒๑ วิปากจิต ๓๖ กิริยาจิต ๒๐ เจตสิก ๓๘ รูป ๒๘ นิพพาน
- ก. ธรรมที่เป็น สงฺกิลิฏฺฐ ได้ แต่เป็น สงฺกิลิสิก ไม่ได้ = ไม่มี
- ข. ธรรมที่เป็น สงฺกิลิสิก ได้ แต่เป็น สงฺกิลิฏฺฐ ไม่ได้ = ได้แก่ โลภียกุศลจิต ๑๗ โลภียวิปากจิต ๓๒ กิริยาจิต ๒๐ เจตสิก ๓๘ รูป ๒๘
- ค. ธรรมที่เป็น สงฺกิลิฏฺฐ และ สงฺกิลิสิก ได้ทั้ง ๒ = ได้แก่ อกุศลจิต ๑๒ เจตสิก ๒๗
- ง. ธรรมที่เป็น สงฺกิลิฏฺฐ และ สงฺกิลิสิก ไม่ได้ทั้ง ๒ = ได้แก่ โลกุตตรจิต ๘ เจตสิก ๓๖ นิพพาน
- ก. ธรรมที่เป็น อสงฺกิลิสิก แต่ไม่เป็น อสงฺกิลิฏฺฐ = ได้แก่ อกุศลจิต ๑๒ เจตสิก ๑๗ (เว้นกิเลสองค์ธรรม ๑๐)

- ข. ธรรมที่เป็น อสงฺกิลิฏฐ แต่ไม่เป็น อสงฺกิเลส = ไม่มี
 ค. ธรรมที่เป็น อสงฺกิเลส และ อสงฺกิลิฏฐ ได้ทั้ง ๒ = ได้แก่ กุศลจิต ๒๑
 วิปากจิต ๓๖ กริยาจิต ๒๐ เจตสิก ๓๘ รูป ๒๘ นิพพาน
 ง. ธรรมที่เป็น อสงฺกิเลส และ อสงฺกิลิฏฐ ไม่ได้ทั้ง ๒ = ได้แก่ กิเลส ๑๐

๑๗. ฉ. วิจารเจตสิกนี้ เมื่อนับจำนวนตามที่ประกอบกับจิตแล้ว มี ๖๖ ดวง แต่เมื่อแสดง
 ตักวิมุตติของ สวิตทุกตัก นั้น มีวิจารเจตสิกเพียง ๕๕ อย่างทราบว่า วิจารเจตสิกอีก ๑๑
 ดวงนั้น เป็นองค์ธรรมของบทไหน และประกอบกับจิตพวกใด? และจงแสดงวณัตถะของ
 คำว่า สวิตทุก วิจาร สวิตทุกวิจาร

ต. วิจารเจตสิก ๑๑ ดวงนั้น เป็นองค์ธรรมของตติยบท คือ อวิตกกอวิจारा ฐมฺมา
 และประกอบกับทุกขนิมิต ๑๑

วณัตถะของ สวิตทุก คือ สห วิตกุเณ ยะ วตฺตุนฺตํ = สวิตทุกา
 ธรรมเหล่าใด ย่อมเป็นไปพร้อมด้วยวิตก ฉะนั้นธรรมเหล่านั้น ชื่อว่า สวิตักกะ
 วณัตถะของ วิจาร คือ สห วิจาเรณ ยะ วตฺตุนฺตํ = สวิจारा
 ธรรมเหล่าใด ย่อมเป็นไปพร้อมด้วยวิจาร ฉะนั้นธรรมเหล่านั้น ชื่อว่า สวิจาระ
 วณัตถะของ สวิตทุกสวิจारा คือ สวิตทุกา จ เต สวิจारा จาติ = สวิตทุกสวิจारा
 ธรรมเหล่าใด ย่อมเป็นไปพร้อมด้วยวิตกและวิจาร ฉะนั้นธรรมเหล่านั้น ชื่อว่า
 สวิตักกสวิจาระ

๑๘. ฉ. ให้แปลและแสดงองค์ธรรมต่อไปนี้

ก. สวิตักกธรรม	ข. สวิจารธรรม	ค. อวิตักกธรรม
ง. อวิจารธรรม	จ. สวิตักกสวิจารธรรม	ฉ. สวิตักกอวิจารธรรม
ช. สวิจารอวิตักกธรรม	ซ. อวิตักกอวิจารธรรม	

ต. แปลและแสดงองค์ธรรมดังต่อไปนี้ มีดังนี้

ก. สวิตักกธรรม แปลว่า ธรรมที่เกิดพร้อมด้วยวิตก

องค์ธรรมได้แก่ กามจิต ๔๔ (เว้นทวิปัญญวิญญาณ ๑๐) ปฐมฌานจิต ๑๑ เจตสิก
 ๕๑ (เว้นวิตก)

ฯ ล ฯ

ซ. อวิตักกอวิจารธรรม แปลว่า ธรรมที่ไม่มีวิตก ไม่มีวิจาร

องค์ธรรมได้แก่ ทวิปัญญวิญญาณจิต ๑๐ ตติยฌานจิต ๑๑ จตุตถฌานจิต ๑๑
 ปัญจฌานจิต ๒๓ เจตสิก ๓๖ และวิจารเจตสิก ๑๑ ที่ในทุติยฌานจิต ๑๑ รูป ๒๘ นิพพาน

๑๕. ถ. จงจำแนกองค์ธรรมของปีติติกนั้น โดยชั้น อายตนะ และแสดงความหมาย พร้อมทั้งองค์ธรรมของบท ต่อไปนี้

ก. สัปปีติกธรรม

ข. นิปีติกธรรม

ค. สัปปีติกสุข

ง. นิปีติกสุข

ต. จำแนกองค์ธรรมของปีติติกโดย ชั้น อายตนะ คือ

ปฐมบท ได้นามชั้น ๔ คือ เวทนาเจตสิก เป็นเวทนาชั้น สัญญาเจตสิก เป็นสัญญาชั้น เจตสิกที่เหลือ ๔๔ เป็นสังขารชั้น ปีติสทกคจิต ๕๑ เป็นวิญญาณชั้น ได้อายตนะ ๒ คือ ปีติสทกคจิต ๕๑ เป็นมนายตนะ เจตสิก ๔๖ เป็นธัมมายตนะ

ทุติยบท ได้นามชั้น ๓ คือ สัญญาเจตสิก เป็นสัญญาชั้น เจตสิก ที่เหลือ ๔๕ เป็นสังขารชั้น สุขสทกคจิต ๖๓ เป็นวิญญาณชั้น ได้อายตนะ ๒ คือ สุขสทกคจิต ๖๓ เป็นมนายตนะ เจตสิก ๔๖ เป็นธัมมายตนะ

ตติยบท ได้นามชั้น ๓ คือ สัญญาเจตสิก เป็นสัญญาชั้น เจตสิกที่เหลือ ๔๕ เป็นสังขารชั้น อุเบกขาสทกคจิต ๕๕ เป็นวิญญาณชั้น ได้อายตนะ ๒ คือ อุเบกขาสทกคจิต ๕๕ เป็นมนายตนะ เจตสิก ๔๖ เป็น ธัมมายตนะ

แสดงความหมายและองค์ธรรมของ

ก. สัปปีติกธรรม หมายความว่า ธรรมที่มีปีติ องค์ธรรมได้แก่ โสมนัส สทกคจิต ๕๑ (เว้นจตุตถมานจิต ๑๑) เจตสิก ๔๖ (เว้นปีติ)

๑ ล ๑

ง. นิปีติกสุข หมายความว่า ความสุขที่ไม่ประกอบด้วยปีติ องค์ธรรมได้แก่ สุขเวทนา ๑๒ ที่ในสุขสทกคกายวิญญาณจิต ๑ จตุตถมานจิต ๑๑

๒๐. ถ. ให้แปลและแสดงองค์ธรรมใน ทสฺสนติก และให้เลือกจำแนกองค์ธรรมบทใด บทหนึ่งในติกะนี้ โดย ชั้น อายตนะ ชาติ ๓ จักจะ

ต. แปลและแสดงองค์ธรรมใน ทสฺสนติก ดังนี้ คือ

ปฐมบท ทสฺสเนน ปหาตพฺพา ฌมฺมา สภาวธรรมทั้งหลาย ๑ ล ๑ มีอยู่
องค์ธรรม ได้แก่ ๑ ล ๑

ทุติยบท ภาวนาย ปหาตพฺพา ฌมฺมา สภาวธรรมทั้งหลาย ๑ ล ๑ มีอยู่
องค์ธรรม ได้แก่ ๑ ล ๑

ตติยบท เนว ทสฺสเนน น ภาวนาย ปหาตพฺพา ฌมฺมา สภาวธรรมทั้งหลาย ๑ ล ๑ มีอยู่
องค์ธรรม ได้แก่ ๑ ล ๑

และจำแนกองค์ธรรมของ ปฐมบท หรือ ทุตยบท หรือ ตตยบท ใน ทสฺสนนิก โดย จันท์ อายตนะ ชาติ สัจจะ ดังต่อไปนี้ ๔ ล ๔

๒๑. ถ. ให้อธิบายพร้อมทั้งยกเหตุผลในการที่โสคาปัตติมรรค ชื่อว่า ทสฺสนะ แต่โคตรภูจิตที่ในโสคาปัตติมรรควิธี ไม่ได้ชื่อว่า ทสฺสนะ (ไม่ต้องยกบาลี)

ค. ในการที่โสคาปัตติมรรคชื่อว่าทสฺสนะ นั้น เพราะโสคาปัตติมรรคเห็นพระนิพพานก่อนมรรคอื่น ๆ พร้อมทั้งการประหาณกิเลสด้วย แต่โคตรภูจิตในโสคาปัตติมรรควิธีไม่ชื่อว่า ทสฺสนะ เพราะโคตรภูจิตนั้นมิได้มีการประหาณกิเลสอันเป็นกิจสำคัญ อุปมาเหมือนอย่างบุรุษผู้มาแต่ที่ไกล มาสู่สำนักของพระราชาด้วยกิจจำเป็นบางอย่าง แม้เห็นพระราชานุสาวรีย์อยู่บนคอช้างซึ่งกำลังเสด็จไปด้วยพลรถแต่ที่ไกล ถูกเขาถามว่า ท่านเฝ้าพระราชแล้วหรือ แม้เห็นแล้วก็ตอบว่า ข้าพเจ้ายังไม่ได้เฝ้า เพราะยังไม่ได้ทำกิจที่ควรจะทำ ฉะนั้นโคตรภูญาณแม้เห็นพระนิพพานแล้ว ก็ไม่เรียกว่า ทสฺสนะ (คือ การเห็นพระนิพพาน) ฉะนั้นก็เหมือนกัน เพราะไม่มีการประหาณกิเลสที่ควรจะทำ

๒๒. ถ. เพราะเหตุใด อริยมรรคเบื้องบน ๓ จึงชื่อว่า ภาวนา ไม่มีชื่อว่า ทสฺสนะ จงอธิบาย และให้แสดงการประหาณอกุศลธรรมของโสคาปัตติมรรคว่า มีกี่อย่าง คืออะไรบ้าง? พร้อมทั้งยกองค์ธรรมที่ถูกประหาณโดยเฉพาะ ๆ

ค. ในการที่อริยมรรคเบื้องบน ๓ ชื่อว่า ภาวนา นั้น เพราะเหตุว่า องค์มรรค ๘ ที่อยู่ในอริยมรรคเบื้องบน ๓ นี้ มีการเจริญในการประหาณกิเลสยิ่งกว่าองค์มรรค ๘ ที่อยู่ในโสคาปัตติมรรค ฉะนั้น จึงชื่อว่า ภาวนาสำหรับการเห็นอารมณ์นั้น ไม่ได้เห็นอารมณ์ที่เป็นพิเศษไปจากอารมณ์ของโสคาปัตติมรรค คงเห็นแต่อารมณ์ กล่าวคือ นิพพานที่โสคาปัตติมรรคเห็นมาแล้ว ฉะนั้น จึงไม่ชื่อว่า ทสฺสนะ

และการประหาณอกุศลธรรมของโสคาปัตติมรรค มี ๒ อย่าง คือ

๑. สมุจเฉทปหาน = ละได้เด็ดขาด

๒. ตนุกรปหาน = ละได้โดยทำให้เบาบาง

อกุศลธรรมที่โสคาปัตติมรรคประหาณได้เด็ดขาด ได้แก่ ทิฏฐิจิตตัมปยุตตจิต ๔ วิจิกิจฉาสัมปยุตตจิต ๑ เจตสิก ๒๒

อกุศลธรรมที่โสคาปัตติมรรคประหาณโดยทำให้เบาบางลง ได้แก่ ทิฏฐิจิตตวิปปยุตตจิต ๔ โทสมูลจิต ๒ เจตสิก ๒๕ ที่นำไปสู่อบาย (อปายกมนิย)

๒๓. ถ. ให้แสดงการประหาณอกุศลธรรมของมรรคเบื้องบน ๓ ว่ามีกี่อย่าง คืออะไรบ้าง? พร้อมทั้งยกองค์ธรรมที่ถูกประหาณโดยเฉพาะ ๆ

ค. การประหารณอกุศลธรรมของอริยมรรคเบื้องต้น ๓ นั้น มี ๒ อย่าง คือ

๑. สมุจเฉทปหาน = ละได้เด็ดขาด

๒. ตนุกรปหาน = ละได้โดยทำให้เบาบาง

การประหารณอกุศลธรรม ของสกทาคามีมรรคนั้น มีแต่ทำให้เบาบางลง (ตนุกรปหาน) ได้แก่ ทิฏฐิคติวิปปยัตตจิต ๔ โทสมูลจิต ๒ เจตสิก ๒๕ ที่เป็นอย่างหยาบ

การประหารณอกุศลธรรม ของอนาคามีมรรคนั้น มีแต่สมุจเฉทปหานอย่างเดียว อกุศลธรรมนั้นได้แก่ ทิฏฐิคติวิปปยัตตจิต ๔ ที่เกี่ยวกับกามราคะ และโทสมูลจิต ๒ เจตสิก ๒๕

การประหารณอกุศลธรรม ของอรหัตตมรรคนั้น มีแต่สมุจเฉทปหานอย่างเดียว อกุศลธรรมนั้นได้แก่ ทิฏฐิคติวิปปยัตตจิต ๔ ที่เกี่ยวกับรูปราคะ อรูปราคะ และ อุทธัจจสัมปยุตตจิต ๑ เจตสิก ๒๑

๒๔. ถ. ทิฏฐิคติวิปปยัตตจิต ๔ โทสมูลจิต ๒ เมื่อแบ่งออกตามอำนาจการประหารณ ของมรรคทั้ง ๔ แล้ว ได้กี่ประเภท คืออะไรบ้าง? และจงแสดงมรรคที่ประหารณ ทิฏฐิคติวิปปยัตตจิต โทสมูลจิต ตามประเภท โดยเฉพาะ ๆ

ค. ทิฏฐิคติวิปปยัตตจิต ๔ เจตสิกที่ประกอบ เมื่อแบ่งออกตามอำนาจการประหารณ ของมรรค ๔ แล้ว ได้ ๕ ประเภท คือ

ประเภทที่ ๑ ที่เป็น อปายคมนิยะ นำไปสู่อบายได้

” ๒ ” โสฬสริกะ แต่นำไปสู่อบายไม่ได้

” ๓ ” สุขุมะ ซึ่งเกี่ยวกับ กามราคะ

” ๔ ” สุขุมะ ” รูปราคะ

” ๕ ” สุขุมะ ” อรูปราคะ

ใน ๕ ประเภทนั้น ประเภทที่ ๑ พึงประหารณโดย โสดาปัตติมรรค

” ๒ ” สกทาคามีมรรค

” ๓ ” อนาคามีมรรค

” ๔ และ ๕ ” อรหัตตมรรค

โทสมูลจิต ๒ เจตสิกที่ประกอบ เมื่อแบ่งออกตามอำนาจการประหารณของมรรคทั้ง ๔ แล้ว มี ๓ ประเภท คือ

ประเภทที่ ๑ ที่เป็น อปายคมนิยะ

” ๒ ” โสฬสริกะ

” ๓ ” สุขุมะ

ใน ๓ ประเภทนั้ัน	ประเภทที่ ๑	พึงประหาณโดย	โสคาปัตติมรรค
	” ๒	”	สกทาคามิมรรค
	” ๓	”	อนาคามิมรรค

๒๕. ถ. ให้แสดงการประหาณสัญญาญชน ๑๐ และนิรวรณ ๖ โดยมรรคทั้ง ๔ ตามอรรดสาลินีอรรดกถา

ค. การประหาณสัญญาญชน ๑๐ โดยมรรคทั้ง ๔ ตามอรรดสาลินีอรรดกถา คือ ทัศนียสัญญาญชน วิจิกิจฉาสัญญาญชน สัตถัพพตปราคาสสัญญาญชน อิศสาสัญญาญชน มัจฉริยสัญญาญชน พึงประหาณโดย โสคาปัตติมรรค

กามราคสัญญาญชน ปณฺธิสัญญาญชน พึงประหาณโดย อนาคามิมรรค มานสัญญาญชน ภวราคสัญญาญชน อวิชชาสัญญาญชน พึงประหาณโดยอรรหัตตมรรค

การประหาณนิรวรณ ๖ โดยมรรคทั้ง ๔ คือ

กุกกัจจนิรวรณ วิจิกิจฉานิรวรณ พึงประหาณโดย โสคาปัตติมรรค กามฉันทนิรวรณ พยาปาพนิรวรณ พึงประหาณโดย อนาคามิมรรค ถีนมิทรนิรวรณ อุทธัจจนิรวรณ อวิชชานิรวรณ พึงประหาณโดยอรรหัตตมรรค

๒๖. ถ. สภาวธรรมที่ไม่พึงประหาณโดยโสคาปัตติมรรค และอริยมรรคเบื่องบน ๓ นั้น องค์ธรรมมีรูปอยู่ด้วย แต่พระพุทธองค์ทรงแสดงว่า รูป ภิกฺขเว น ตุมหากํ ตํ ปชฺหม ซึ่งแปลว่า ดูกรภิกษุทั้งหลาย รูปนี้ไม่ใช่ของท่าน ท่านทั้งหลายจงละรูปนั้นเสีย ที่ทรงแสดงเช่นนี้จะไม่ขัดกันหรือ? จงอธิบาย พร้อมทั้งยกเหตุผล

ค. การแสดงเช่นนั้นไม่ขัดกัน เพราะพระพุทธองค์ทรงแสดงเช่นนั้นมิใช่เป็นการแสดงโดยมุขนัย ทรงแสดงโดยอุปจານัย คือหมายความว่า มุ่งหมายประหาณฉันทราคะที่เกิดขึ้นโดยอาศัยรูปเป็นอารมณ์ ไม่ได้มุ่งหมายการประหาณรูปโดยตรง เพราะรูปนั้นเป็นอุปพาตัพพธรรม เช่น ผู้ที่มีความเข้าใจว่า เพราะมีตาจึงทำให้อยากดูอยากเห็น แล้วทำลายตาซึ่งเป็นรูปเสีย แต่ความอยากดูอยากเห็น ซึ่งเป็นรูปัตถนานั้น ก็หาได้หมดไปไม่ คงอยากดูอยากเห็นอยู่นั่นเอง แม้ผู้ที่ตาบอดมาแต่กำเนิด ก็ยังมีความอยากดูอยากเห็นเช่นเดียวกัน ฉะนั้น รูปนี้จึงเป็นองค์ธรรมของ เนว ทสฺสเนน น ภาวนาย ปหาตพฺพาธมฺมา ได้

๒๗. ถ. ให้แสดงมิจฉัตตธรรม ๑๐ ประการ พร้อมทั้งความหมาย และจงแสดงการประหาณมิจฉัตตธรรมของมรรคทั้ง ๔

ต. มิจฉัตตธรรม (ธรรมที่มีสภาพเป็นความชั่ว) ๑๐ ประการ คือ

๑. มิจฺฉาทิฏฺฐิ = ความเห็นผิด

ฯ ล ฯ

๑๐. มิจฺฉาญาณ = ความรู้ที่เป็นไปโดยไม่ถูกต้อง

และการประหารมิจฉัตตธรรมทั้ง ๔ มีดังนี้

มิจฉัตตธรรม ๔ คือ มิจฺฉาทิฏฺฐิ มุสาวาท มิจฺฉากัมมันตะ มิจฺฉาอาชีวะ พึงประหารโดยโสคาปัตติมรรค

มิจฉัตตธรรม ๓ คือ มิจฺฉาสังกัปปะ ปิสุณวาจา ผรุสวาจา พึงประหารโดยอนาคามิมรรค (ต้องมีเจตนากล่าวส่อเสียดและกล่าวคำหยาบเท่านั้น)

มิจฉัตตธรรม ๖ คือ สัมผัสปปลาปะ มิจฺฉาวายามะ มิจฺฉาสติ มิจฺฉาสมาธิ มิจฺฉาวิมุตติ มิจฺฉาญาณะ เหล่านี้ พึงประหารโดยอรรหัตตมรรค

๒๘. ถ. จงแสดงการประหารของมรรคทั้ง ๔ ในธรรมดังต่อไปนี้

ก. สัณฺญาโยชน์ ๑๐ ที่ว่าโดยสุดต้นตอ ข. อกุศลธรรมที่เกิดขึ้นโดยอาศัยโลกธรรมทั้ง ๘ ค. มัจฉริยะ ๕ ง. วิปัลลาสธรรม ๑๒ จ. อคติ ๔ ฉ. อกุศลกรรมบท ๑๐

ต. ก. การประหารสัณฺญาโยชน์ ๑๐ ที่ว่าโดยสุดต้นตอ โดยมรรคทั้ง ๔ มีดังนี้
ในสัณฺญาโยชน์ ๑๐ นั้น

สัณฺญาโยชน์ ๕ คือ สักกายทิฏฺฐิ วิจิกิฉา สีลพทปรามาส และกามราคะ ปฏิฆะที่นำไปสู่อบายได้ พึงประหารโดยโสคาปัตติมรรค

กามราคะ ปฏิฆะ ที่เป็นอย่างหยาบ ที่นอกจากอปปายคมนิยะนั้น พึงประหารโดยสกทาคามิมรรค

กามราคะ ปฏิฆะ ที่ละเอียด พึงประหารโดยอนาคามิมรรค

รูปราคะ อรูปราคะ มานะ อุทธัจจะ อวิชชา พึงประหารโดยอรรหัตตมรรค

ข. การประหารอกุศลธรรมที่เกิดขึ้นโดยอาศัยโลกธรรม ๘ โดยมรรคทั้ง ๔ คือ ปฏิฆะที่เกิดขึ้นโดยอาศัยความเสื่อมลาภ เสื่อมยศ นินทา ทุกข์ เหล่านี้ พึงประหารโดยอนาคามิมรรค

ตัณหาโลภะที่เกิดขึ้นโดยอาศัยการได้ลาภ ได้ยศ สรรเสริญ สุข เหล่านี้ พึงประหารโดยอรรหัตตมรรค

แต่อาจารย์บางท่านกล่าวว่า ต้นหาโลภะที่เกิดขึ้นโดยอาศัยการได้ยศ ได้
สรรเสริญทั้ง ๒ เท่านั้น ฟังประหาณโดยอหัตตมรรค สำหรับต้นหาโลภะที่เกิดขึ้นโดย
ได้ลาภ และได้มีความสุขนั้น ประหาณโดยอนาคามิมรรคก็ได้

ค. การประหาณมัจฉริยะ ๕ โดยมรรคทั้ง ๔ คือ

อวาสมัจฉริยะ การหวงแหน วัตถุอาaram ที่อยู่อาศัย

กุลมัจฉริยะ " ญาติมิตรศัษยานุศัษย์ ทายกทายิกา

ลาภมัจฉริยะ " ลาภสักการะ

วรรณมัจฉริยะ " ในความสวยงาม เกียรติยศ ชื่อเสียง

ธรรมมัจฉริยะ " ในวิชาความรู้ของตน

เหล่านี้ฟังประหาณโดยโศคาปัตติมรรค

ง. การประหาณวิปัลลาสธรรม ๑๒ โดยมรรคทั้ง ๔ คือ

วิปัลลาสธรรม ๘ คือในอนิจจธรรมมี ๓ ได้แก่ นิจสตัณญวิปัลลาส นิจ-
จิตตวิปัลลาส นิจทิฏฐิวิปัลลาส

ในอนัตตธรรมมี ๓ ได้แก่ อัตตตัณญวิปัลลาส อัตตจิตตวิปัลลาส อัตตทิฏฐิ-
วิปัลลาส

ในทุกขธรรมมี ๑ ได้แก่ สุขทิฏฐิวิปัลลาส

ในอสุกขธรรมมี ๑ ได้แก่ สุขทิฏฐิวิปัลลาส

รวม ๘ นี้ ฟังประหาณโดยโศคาปัตติมรรค

ในอสุกขธรรม ๒ คือ สุขตัณญวิปัลลาส สุขจิตตวิปัลลาส ฟังประหาณโดย
อนาคามิมรรค

ในทุกขธรรม ๒ คือ สุขตัณญวิปัลลาส สุขจิตตวิปัลลาส ฟังประหาณโดย
อหัตตมรรค

จ. การประหาณอคติ ๔ โดยมรรคทั้ง ๔ คือ

อคติ ๔ คือ นันทาคติ โทสาคติ โมหาคติ ภยากติ เหล่านี้ฟังประหาณโดย
โศคาปัตติมรรค

ฉ. การประหาณอกุศลกรรมบท ๑๐ โดยมรรคทั้ง ๔ คือ

อกุศลกรรมบท ๕ คือ ปาณาติบาต อทินนาทาน กาเมสุมิฉาจาร มุสาวาท
มิจฉาทิฏฐิ ฟังประหาณโดยโศคาปัตติมรรค

อกุศลกรรมบท ๓ คือ ปิสุณวาจา ผรุสวาจา พยาบาท ฟังประหารณโดย
อนาคามิมรรค

อกุศลกรรมบท ๒ คือ สัมผัสปปลาปะ และอภิขมา ฟังประหารณโดย
อรหัตตมรรค

๒๕. ถ. จงแปลและแสดงองค์ธรรมของบทในติกะต่อไปนี้

ก. ทสฺสนเหตุติก

ข. อาจยคามิติก

ค. เสกฺขติก

ต. แปลและแสดงองค์ธรรมของบทในติกะต่อไปนี้ มีดังนี้

ก. ทสฺสนเหตุติก

ปฐมบท ทสฺสนเนนปหาตพฺพเหตุกา ฐมฺมา = สภาวะธรรมทั้งหลาย ๑ ล ๑ มีอยู่
องค์ธรรม ได้แก่ ๑ ล ๑

ทุติยบท ภาวนายปหาตพฺพเหตุกา ฐมฺมา = สภาวะธรรมทั้งหลาย ๑ ล ๑ มีอยู่
องค์ธรรม ได้แก่ ๑ ล ๑

ตติยบท เนวทสฺสนเนนภาวนายปหาตพฺพเหตุกา ฐมฺมา = สภาวะธรรมทั้งหลาย ๑ ล ๑
มีอยู่
องค์ธรรม ได้แก่ ๑ ล ๑

ข. อาจยคามิติก

ปฐมบท อาจยคามิโน ฐมฺมา = สภาวะธรรมทั้งหลาย ๑ ล ๑ มีอยู่
องค์ธรรม ได้แก่ ๑ ล ๑

ทุติยบท อปจยคามิโน ฐมฺมา = สภาวะธรรมทั้งหลาย ๑ ล ๑ มีอยู่
องค์ธรรม ได้แก่ ๑ ล ๑

ตติยบท เนวาจยคามินาอปจยคามิโน ฐมฺมา = สภาวะธรรมทั้งหลาย ๑ ล ๑ มีอยู่
องค์ธรรม ได้แก่ ๑ ล ๑

ค. เสกฺขติก

ปฐมบท เสกฺขา ฐมฺมา = สภาวะธรรมทั้งหลาย ๑ ล ๑ มีอยู่
องค์ธรรม ได้แก่ ๑ ล ๑

ทุติยบท อเสกฺขา ฐมฺมา = สภาวะธรรมทั้งหลาย ๑ ล ๑ มีอยู่

องค์ธรรม ได้แก่ ๑ ล ๑

ตติยบท เนวเสกฺขา นาสกฺขา ฐมา = สภาวะธรรมทั้งหลาย ๑ ล ๑ มีอยู่

องค์ธรรม ได้แก่ ๑ ล ๑

๓๐. ถ. ให้แสดงวณัตถะ พร้อมทั้งอธิบายในบทต่อไปนี้

ก. ทสฺสเนน ปหาตพฺพเหตุก

ข. ภาวนาย ปหาตพฺพเหตุก

ค. เนวทสฺสเนน นภาวนาย ปหาตพฺพเหตุก

ด. แสดงวณัตถะ พร้อมทั้งอธิบายในบทดังต่อไปนี้ มีดังนี้

ก. ทสฺสเนน ปหาตพฺพเหตุ เหตุ เอเตสํ อตุลิตี = ทสฺสเนน ปหาตพฺพเหตุกา ๑

เหตุที่พึงประหารโดยโสดาปัตติมรรค มีอยู่แก่กรรมเหล่านั้น ฉะนั้น ธรรมเหล่านั้นชื่อว่า ทสฺสเนน ปหาตพฺพเหตุกา

อธิบายว่า ธรรมที่พระพุทธองค์ทรงแสดงในปฐมบทนั้น เป็นธรรมที่มีเหตุอันพึงประหารโดยโสดาปัตติมรรค สำหรับโมหเจตสิกที่ในวิจิกิจฉาสัมปยุตตจิตนั้นไม่มีเหตุอันพึงประหารโดยโสดาปัตติมรรค ฉะนั้นจึงเว้นเสีย

ข. ภาวนาย ปหาตพฺพเหตุ เหตุ เอเตสํ อตุลิตี = ภาวนาย ปหาตพฺพเหตุกา ๑

เหตุที่พึงประหารโดยอริยมรรคเบืองบน ๓ มีอยู่แก่กรรมเหล่านั้น ฉะนั้น ธรรมเหล่านั้นชื่อว่า ภาวนาย ปหาตพฺพเหตุกา

อธิบายว่า ธรรมที่พระพุทธองค์ทรงแสดงในทุติยบทนั้น เป็นธรรมที่มีเหตุอันพึงประหารโดยอริยมรรคเบืองบน ๓ สำหรับโมหเจตสิกที่ในอุทธัจจสัมปยุตตจิตนั้น ไม่มีเหตุอันพึงประหารโดยอริยมรรคเบืองบน ๓ ฉะนั้นจึงเว้นเสีย

ค. เนว ทสฺสเนน น ภาวนาย ปหาตพฺพเหตุ เหตุ เอเตสํ อตุลิตี = เนวทสฺสเนน นภาวนาย ปหาตพฺพเหตุกา ๑

เหตุที่พึงประหารโดยโสดาปัตติมรรค และอริยมรรคเบืองบน ๓ ไม่มีแก่กรรมเหล่านั้น ฉะนั้นธรรมเหล่านั้นชื่อว่า เนวทสฺสเนน นภาวนาย ปหาตพฺพเหตุกา

อธิบายว่า ธรรมที่พระพุทธองค์ทรงแสดงในตติยบทนั้น เป็นธรรมที่ไม่มีเหตุอันพึงประหารโดยโสดาปัตติมรรคและอริยมรรคเบืองบน ๓ สำหรับโมหเจตสิกที่ในโมหมูลจิต ๒ นั้น ไม่มีเหตุอันพึงประหารโดยโสดาปัตติมรรคและอริยมรรคเบืองบน ๓ จึงสงเคราะห์เข้าในบทนี้ได้

๓๑. ถ. ธรรมอะไรเป็นเหตุให้ท่านเกิดตายอยู่เสมอ และถ้าท่านอยากพ้นจากการเกิด การตายแล้ว ท่านจะต้องปฏิบัติให้ธรรมชนิดไหนเกิดขึ้นแก่ท่าน?

ต. ธรรมที่เป็นเหตุให้เกิดตายอยู่เสมอคือ อายกามิธรรม อันได้แก่กุศลจิต ๑๒ โลภียกุศลจิต ๑๓ เจตสิก ๕๒

และถ้าอยากพ้นจากการเกิดการตาย จะต้องปฏิบัติให้ อปจยคามิธรรม อันได้แก่ มัคคจิต ๔ เจตสิก ๓๖ เกิดขึ้น

๓๒. ถ. ให้แสดงความหมายและองค์ธรรมของ อายก และ อปจย พร้อมทั้งยกจนวนัตถะ ขึ้นแสดงด้วย

ต. คำว่า อายก หมายความว่า เป็นธรรมอันกรรมและกิเลสสั่งสมไว้

องค์ธรรมได้แก่ ปฏิสนธิจิตและกัมมชรูป ที่มีสภาพนเวียนอยู่ในวัฏฏทุกข์ ด้วยอำนาจการเกิดการตาย ดังมีจนวนัตถะว่า

กมฺม กิเลสํ อายกํ อายกํ = อายกํ สังสารวัฏฏทุกข์ใด อันกรรม และกิเลสทั้งหลาย สั่งสมไว้ คือก่อสร้างขึ้น เหตุนี้สังสารวัฏฏทุกข์นั้นชื่อว่า อายก

คำว่า อปจย หมายความว่า ธรรมที่พ้นจากการเกิดการตาย

องค์ธรรม ได้แก่ พระนิพพาน ดังมีจนวนัตถะว่า

อปเต จยาติ = อปจโย ธรรมชาติที่พ้นจากปฏิสนธิและจุติ ชื่อว่า อปจย

๓๓. ถ. จงแปลจนวนัตถะต่อไปนี้

ก. ตีสุ ลิกฺขาสฺมา ชาติาติ = เสฏฺหา

ข. อปริโยสิต ลิกฺขตฺตา สยเมว ลิกฺขนฺตตีปิ = เสฏฺหา

ค. สตุตฺตํ เสฏฺหานํ เอเตตีปิ = เสฏฺหา

ง. อปริสฺสิจิตฺตพฺพา ภาวโต น เสฏฺหาติ = อเสฏฺหา

จ. วุฑฺฒิปฺปตฺตา วา เสฏฺหาตีปิ = อเสฏฺหา

และเพราะเหตุใด หลัอุปาทิจิต ๑ มหากริยาจิต ๘ มหัคคตกริยาจิต ๘ รวม ๑๘ ดวง ซึ่งเกิดได้เฉพาะในสันดานของพระอรหันต์เท่านั้น แต่ไม่เป็นองค์ธรรมใน อเสฏฺหา ธิมา? จงอธิบาย

ต. แปลจนวนัตถะดังต่อไปนี้ มีดังนี้

ก. แปลว่า บุคคลเหล่าใดกำลังปฏิบัติอยู่ในสิกขา ๓ ฉะนั้น บุคคลเหล่านั้น ชื่อว่า เสฏฺหา ได้แก่ พระเสกขบุคคล ๗

ข. แปลว่า บุคคลเหล่าใดย่อมปฏิบัติธรรมที่ตนควรปฏิบัติในเบื้องต้น เพราะมีการปฏิบัติยังไม่จบ ฉะนั้นบุคคลเหล่านั้นชื่อว่า เสกขะ ได้แก่ พระเสกขบุคคล ๗

ค. แปลว่า ธรรมเหล่าใดเป็นของเสกขบุคคล ๗ แม้เพราะเหตุนั้น ธรรมเหล่านั้นชื่อว่า เสกขะ ได้แก่โลกุตตรจิต ๗ (เวินอรหัตตผลจิต ๑)

ง. แปลว่า บุคคลเหล่าใดไม่ใช่เสกขบุคคล เพราะไม่มีธรรมที่จะต้องปฏิบัติต่อไป ฉะนั้นบุคคลเหล่านั้นชื่อว่า อเสกขะ ได้แก่อรหัตตผลบุคคล

จ. แปลว่า บุคคลที่กำลังปฏิบัติอยู่ในสิกขา ๓ เหล่านั้นถึงความเจริญแล้ว คือปฏิบัติสิ้นสุดแล้ว ฉะนั้นบุคคลเหล่านั้นชื่อว่า อเสกขะ

และในการที่กริยาชวนะ ๑๘ ดวง ซึ่งเกิดได้เฉพาะในสันดานของพระอรหันต์เท่านั้นก็จริง แต่ไม่เป็นองค์ธรรมใน อเสกขา ธมฺมา เพราะในทุติยบทนี้ พระพุทธองค์ทรงมุ่งหมายเอาธรรมที่ชื่อว่า อเสกขธรรมโดยเฉพาะ และอเสกขธรรมนี้ก็เป็นชื่อของอรหัตตผลจิตตูปาทโดยตรง หมายความว่า อริยบุคคลใด อรหัตตผลจิตยังไม่เกิด อริยบุคคลนั้นก็ยังไม่เรียกว่า อเสกขบุคคล ต่อเมื่ออรหัตตผลจิตเกิดแล้วจึงเรียกว่า อเสกขบุคคลได้ด้วยเหตุนี้คำว่า อเสกขา ธมฺมา จึงได้แก่อรหัตตผลจิตตูปาทเท่านั้น ส่วนกริยาชวนะทั้ง ๑๘ ดวงนั้น เกี่ยวแก่การกระทำทาง กาย วาจา ใจ ของพระอรหันต์ หลังจากอรหัตตผลจิตตูปาทดับไปแล้ว

๓๔. ถ. จงแปลและแสดงองค์ธรรมของบทในติกะต่อไปนี้

ก. ปรีตุดติก

ข. ปรีตุดารมฺมตติก

ค. แปลและแสดงองค์ธรรมของบทในติกะต่อไปนี้ มีดังนี้

ก. ปรีตุดติก

ปฐมบท ปรีตุดา ธมฺมา = สภาวธรรมทั้งหลาย ๑ ล ๑ มีอยู่
องค์ธรรม ได้แก่ ๑ ล ๑

ทุติยบท มหคุดตา ธมฺมา = สภาวธรรมทั้งหลาย ๑ ล ๑ มีอยู่
องค์ธรรม ได้แก่ ๑ ล ๑

ตติยบท อปุปฺปมาณา ธมฺมา = สภาวธรรมทั้งหลาย ๑ ล ๑ มีอยู่
องค์ธรรม ได้แก่ ๑ ล ๑

ข. ปริตตารมมณติก

ปฐมบท ปริตตารมมณา ธมฺมา = สภาวธรรมทั้งหลาย ๑ ล ๑ มีอยู่
องค์ธรรม ได้แก่ ๑ ล ๑

ทุติยบท มหัคคตารมมณา ธมฺมา = สภาวธรรมทั้งหลาย ๑ ล ๑ มีอยู่
องค์ธรรม ได้แก่ ๑ ล ๑

ตติยบท อปฺปมาณารมมณา ธมฺมา = สภาวธรรมทั้งหลาย ๑ ล ๑ มีอยู่
องค์ธรรม ได้แก่ ๑ ล ๑

๓๕. ถ. จงจำแนกองค์ธรรมของบทต่อไปนี้โดยธาตุและสังขะ

ก. ปริตตารมมณา ธมฺมา ข. มหัคคตารมมณา ธมฺมา

ค. อปฺปมาณารมมณา ธมฺมา

และให้แสดงตติวิมุตติ ของ ปริตตารมมณติก

ด. จำแนกองค์ธรรมของบทต่อไปนี้โดยธาตุและสังขะ มีดังนี้

ก. ปริตตารมมณา ธมฺมา โดยธาตุ ได้ ๘ คือ จักขุวิญญาณจิต ๒ เป็นจักขุ-
วิญญาณธาตุ ๑ ล ๑ เจตสิก ๕๐ เป็นขัมมธาตุ

โดยสังขะ ได้ ๒ คือ ปริตตารมมณจิต ๕๖ เจตสิก ๔๕ (เว้นโลภะ) เป็น
ทุกขสังขะ โลกเจตสิก เป็นสมุทยสังขะ

ข. มหัคคตารมมณา ธมฺมา โดยธาตุ ได้ ๒ คือ มหัคคตารมมณจิต ๓๗ เป็น
มโนวิญญาณธาตุ เจตสิก ๔๗ เป็นขัมมธาตุ

โดยสังขะ ได้ ๒ คือ มหัคคตารมมณจิต ๓๗ เจตสิก ๔๖ (เว้นโลภะ) เป็น
ทุกขสังขะ โลกเจตสิก เป็นสมุทยสังขะ

ค. อปฺปมาณารมมณา ธมฺมา โดยธาตุ ได้ ๒ คือ อปฺปมาณารมมณจิต ๑๕ เป็น
มโนวิญญาณธาตุ เจตสิก ๓๖ เป็นขัมมธาตุ

โดยสังขะ ได้ ๒ คือ โลภียอปฺปมาณารมมณจิต ๑๑ เจตสิก ๓๓ เป็นทุกข-
สังขะ องค์กรรค ๘ หรือ ๗ ที่ในมัคคจิต ๔ เป็นมัคคสังขะ

มรรคจิตตูปบาทที่เหลือ ๒๕ ผลจิตตูปบาท ๓๗ เป็นสังขวิมุตติ

และธรรมที่เป็นตติวิมุตติของ ปริตตารมมณติก คือ รูปาวจรจิต ๑๕ (เว้น
อภิญาจิต ๒) อากาสนัญญาตนญาณจิต ๒ อากิญจัญญาตนญาณจิต ๓ เจตสิก ๓๕ ที่
กระทำบุญยุติธรรมให้เป็นอารมณ์โดยแน่นอน และอกุศลจิต ๑๒ มโนทวาราวชชนจิต ๑

มหากุศลจิต ๘ มหากริยาจิต ๘ อภิญญาจิต ๒ เจตสิก ๔๕ (เว้นวิรติ ๓) ในขณะที่กระทำ
บัญญัติธรรมให้เป็นอารมณ์รูป ๒๘ นิพพาน

๓๖. ถ. ให้แสดงธรรมดังต่อไปนี้

- ก. ธรรมที่เป็น ปรีตดา ธมฺมา ได้ แต่เป็น หินา ธมฺมา ไม่ได้
- ข. ธรรมที่เป็น หินา ธมฺมา ได้ แต่เป็น ปรีตดา ธมฺมา ไม่ได้
- ค. ธรรมที่เป็น ปรีตดา ธมฺมา และ หินา ธมฺมา ได้ทั้ง ๒
- ง. ธรรมที่เป็น ปรีตดา ธมฺมา และ หินา ธมฺมา ไม่ได้ทั้ง ๒
- ก. ธรรมที่เป็น มหกุคตา ธมฺมา ได้ แต่เป็น มชฺฌิมา ธมฺมา ไม่ได้
- ข. ธรรมที่เป็น มชฺฌิมา ธมฺมา ได้ แต่เป็น มหกุคตา ธมฺมา ไม่ได้
- ค. ธรรมที่เป็น มหกุคตา ธมฺมา และ มชฺฌิมา ธมฺมา ได้ทั้ง ๒
- ง. ธรรมที่เป็น มหกุคตา ธมฺมา และ มชฺฌิมา ธมฺมา ไม่ได้ทั้ง ๒

ด. แสดงธรรมดังต่อไปนี้ มีดังนี้

- ก. ได้แก่ อเหตุกจิต ๑๘ กามาวจรโสภณจิต ๒๔ เจตสิก ๓๘ รูป ๒๘
- ข. ไม่มี
- ค. ได้แก่ อกุศลจิต ๑๒ เจตสิก ๒๗
- ง. ได้แก่ มหัคคตจิต ๒๗ โลกุตตรจิต ๘ หรือ ๔๐ เจตสิก ๓๘ นิพพาน
- ก. ไม่มี
- ข. ได้แก่ อเหตุกจิต ๑๘ กามาวจรโสภณจิต ๒๔ เจตสิก ๓๘ รูป ๒๘
- ค. ได้แก่ มหัคคตจิต ๒๗ เจตสิก ๓๕
- ง. ได้แก่ อกุศลจิต ๑๒ โลกุตตรจิต ๘ เจตสิก ๕๐ (เว้นอัปมัญญา) นิพพาน

๓๗. ถ. ให้แปลบทในติกะต่อไปนี้

- ก. มิจฺจุตฺตติก
- ข. มกุคการมฺมณติก
- ค. อุปปนฺนติก

ด. แปลบทในติกะต่อไปนี้ มีดังนี้

ก. มิจฺจุตฺตติก

ปฐมบท มิจฺจุตฺตนิยตา ธมฺมา = สภาวธรรมทั้งหลาย ๑ ล ๑ มีอยู่
ทุติยบท สมฺมตฺตนิยตา ธมฺมา = สภาวธรรมทั้งหลาย ๑ ล ๑ มีอยู่
ตติยบท อนิยตา ธมฺมา = สภาวธรรมทั้งหลาย ๑ ล ๑ มีอยู่

ข. มกุฏมณณติก

ปฐมบท มกุฏมณณิกา ธมฺมา = สภาธรรมทั้งหลาย ฯ ล ฯ มีอยู่

ทุติยบท มกุฏเหตุกา ธมฺมา = สภาธรรมทั้งหลาย ฯ ล ฯ มีอยู่

ตติยบท มกุฏาธิปติโน ธมฺมา = สภาธรรมทั้งหลาย ฯ ล ฯ มีอยู่

ค. อุปปนุณติก

ปฐมบท อุปปนุณา ธมฺมา = สภาธรรมทั้งหลาย ฯ ล ฯ มีอยู่

ทุติยบท อุปปนุณา ธมฺมา = สภาธรรมทั้งหลาย ฯ ล ฯ มีอยู่

ตติยบท อุปาทีโน ธมฺมา = สภาธรรมทั้งหลาย ฯ ล ฯ มีอยู่

๓๘. ถ. จงแสดงองค์ธรรม พร้อมทั้งจำแนกสัจจะในบทต่อไปนี้

ก. มิจฺจุตฺตนิยตา ธมฺมา ข. สมมุตฺตนิยตา ธมฺมา ค. อนิยตา ธมฺมา

ด. แสดงองค์ธรรม พร้อมทั้งจำแนกสัจจะในบทต่อไปนี้ มีดังนี้

ก. มิจฺจุตฺตนิยตา ธมฺมา องค์ธรรม ได้แก่ ขวณะดวงที่ ๗ ของทิวาราตรีสัมปยุตตจิต ๔ ฯ ล ฯ เจตสิก ๒๕

ธรรมเหล่านี้เมื่อจำแนกโดยสัจจะแล้ว ได้สัจจะ ๒ คือ อกุศลจิต ๖ เจตสิก ๒๔ (เว้นโลภะ) เป็นทุกขสัจจะ โลกเจตสิก เป็นสมุทยสัจจะ

ข. สมมุตฺตนิยตา ธมฺมา องค์ธรรม ได้แก่ มัคคจิต ๔ เจตสิก ๓๖

ธรรมเหล่านี้เมื่อจำแนกโดยสัจจะแล้ว ได้สัจจะ ๑ คือ องค์มรรค ๘ หรือ ๗ ที่ในมัคคจิต ๔ เป็นมัคคสัจจะ มัคคจิตอุปบาทที่เหลือ ๒๘ เป็นสัจจวิมุตติ

ค. อนิยตา ธมฺมา องค์ธรรม ได้แก่ อกุศลจิต ๑๒ ฯ ล ฯ เจตสิก ๕๒ รูป ๒๘ นิพพาน

ธรรมเหล่านี้เมื่อจำแนกโดยสัจจะแล้ว ได้สัจจะ ๓ คือ อกุศลจิต ๑๒ โลภียกุศลจิต ๑๗ โลภียวิปากจิต ๓๒ กริยาจิต ๒๐ เจตสิก ๕๑ (เว้นโลภะ) รูป ๒๘ เป็นทุกขสัจจะ โลกเจตสิก เป็นสมุทยสัจจะ นิพพาน เป็นนิโรธสัจจะ ผลจิตอุปบาท ๓๗ เป็นสัจจวิมุตติ

๓๙. ถ. ให้แสดงความหมายของคำว่า มิจฺจุตฺต และ นียต พร้อมทั้งแปลวจนัตถะดังต่อไปนี้

ก. มิจฺจุตฺตา จ เต นียตา จาติ = มิจฺจุตฺตนิยตา

ข. สมมุตฺตา จ เต นียตา จ อนนุตฺราเมว ผลทานนียเมนาติ = สมมุตฺตนิยตา

ด. คำว่า **มิจฺจตุตฺต** หมายความว่า ธรรมที่มีสภาพเป็นความชั่ว หรือเป็นความผิด คำว่า **นิยต** หมายความว่า เป็นธรรมที่ให้ผลแน่นอนในลำดับแห่งการสิ้นชีวิต ไม่มีระหว่างคัน และแปลวณัตตะดังต่อไปนี้ คือ

ก. แปลว่าธรรมเหล่านี้ มีสภาพเป็นความชั่ว เพราะสัตว์ทั้งหลาย แม้ปรารถนาว่า ธรรมเหล่านี้จะนำประโยชน์เกื้อกูล และจะนำความสุขมาให้แก่เรา ก็ไม่สามารถจะสำเร็จได้ และมีความเข้าใจผิดในสิ่งที่ไม่งาม เป็นต้นว่าเป็นของงามดังนี้เป็นต้นด้วย เป็นธรรมที่ให้ผลแน่นอนในลำดับแห่งการสิ้นชีวิตไม่มีระหว่างคันด้วย ฉะนั้นจึงชื่อว่า **มิจฺจตุตฺตนิยตา**

ข. แปลว่าธรรมเหล่านี้ มีสภาพเป็นความดีด้วย ให้ผลแน่นอนในลำดับแห่งตนไม่มีระหว่างคันด้วย ฉะนั้นจึงชื่อว่า **สมมุตฺตนิยตา**

๔๐. **ธ. มิจฺจตุตฺตนิยต** ธรรมนี้เมื่อว่าโดยสามัญแล้วมีกี่อย่าง คืออะไรบ้าง? และให้อธิบายในนิยตมิจฉาทิฎฐิกรรมทั้ง ๓

ด. **มิจฺจตุตฺตนิยต** ธรรมนี้เมื่อว่าโดยสามัญแล้วมี ๒ อย่าง คือ

๑. **นิยตมิจฉาทิฎฐิกรรม**

๒. **ปัญจानันตริยกรรม**

และอธิบายในนิยตมิจฉาทิฎฐิกรรมทั้ง ๓ คือ

๑. **นัตถิกิฎฐิ** มีความเห็นว่าสัตว์ทั้งหลาย ที่จะได้รับความดี ความชั่ว ความสุข ความทุกข์ เป็นต้น ในภพข้างหน้า ไม่ได้เป็นผลเนื่องไปจากการกระทำอันเป็นบุญเป็นบาปในปัจจุบันภพนี้

๒. **อเหตุกิฎฐิ** มีความเห็นว่าความดี ความชั่ว ความสุข ความทุกข์ เป็นต้น อันสัตว์ทั้งหลายได้รับอยู่ในปัจจุบันภพนี้ ไม่ได้เป็นผลสืบเนื่องมาจากการกระทำอันเป็นบุญเป็นบาปในภพก่อน

๓. **อภิริยิฎฐิ** มีความเห็นว่าการกระทำของสัตว์ทั้งหลาย แม้การกระทำดีก็ไม่ถือว่าเป็นบุญ แม้การกระทำชั่วก็ไม่ถือว่าเป็นบาป การกระทำเหล่านี้ย่อมเป็นไปตามธรรมดา

๔๑. **ธ. ปัญจानันตริยกรรม** หมายความว่าอะไร การกระทำที่เข้าถึงปัญจानันตริยกรรมนั้น กระทำอย่างไร และผู้ที่มีนิยตมิจฉาทิฎฐิกรรม หรือปัญจानันตริยกรรม อย่างใดอย่างหนึ่ง แล้วอยากจะพ้นจากกรรมนั้น ๆ จึงสร้างพุทธรเจดีย์ วัด กุฏิ ฯ ล ฯ ถวายแก่พระสัมมาสัมพุทธเจ้า พระปัจเจกพุทธเจ้า พระอรหันต์ ตลอดจนภิกษุสามเณร ที่อยู่ใน ๘ ทิศ ดังนี้ จะสำเร็จตามความประสงค์หรือไม่? ให้อธิบาย

ค. ปัญจันตริยกรรม หมายความว่าอกุศลกรรม ๕ อย่าง ที่จะนำไปสู่นิรภูมิในลำดับแห่งจุติ ไม่มีระหว่างกัน การกระทำที่เข้าถึงปัญจันตริกรรมนั้น คือ

๑. มาตุฆาต ฆ่ามารดา
๒. ปิตุฆาต ฆ่าบิดา
๓. อรหันตฆาต ฆ่าพระอรหันต์
๔. โลหิตุปบาท ทำร้ายพระพุทธเจ้าจนถึงห้อพระโลหิต
๕. สังฆเภท ยุให้สงฆ์แตกหมู่แตกคณะกัน

และผู้ที่มีนิยตมิจฉาทิฏฐิกรรม หรือปัญจันตริยกรรม อย่างใดอย่างหนึ่ง แล้วอยากจะพ้นจากกรรมนั้น โดยการสร้างกุศลดังกล่าวมาแล้วนั้น ก็ไม่สามารถพ้นไปจากผลอันก้าวล่วงนี้ได้ เพราะกรรมเหล่านี้เป็นนิยตมิจฉาทิฏฐิกรรม และปัญจันตริยกรรม คำว่านิยต ที่อยู่ในบทนิยตมิจฉาทิฏฐินั้น แปลว่า นำไปสู่นิรภูมิโดยแน่นอน ส่วนคำว่าอนันตริย ที่อยู่ในปัญจันตริยกรรมนั้น แปลว่า นำไปสู่นิรภูมิในลำดับแห่งจุติ ไม่มีระหว่างกัน ด้วยเหตุนี้การกระทำของบุคคลเหล่านี้ จึงไม่สามารถจะช่วยให้พ้นจากกรรมเหล่านั้นได้

๔๒. ฉ. จงแสดงการให้ผลตามลำดับของนิยตมิจฉาทิฏฐิกรรม และปัญจันตริยกรรม

ค. การให้ผลตามลำดับของนิยตมิจฉาทิฏฐิกรรม และปัญจันตริยกรรม มีดังนี้คือ

การให้ผลของนิยตมิจฉาทิฏฐิกรรมทั้ง ๓ อย่างนี้ ผู้ใดผู้หนึ่งจะก้าวล่วงอย่างใดอย่างหนึ่ง หรือทั้ง ๓ อย่างก็ดี การให้ผลของกรรมเหล่านั้นย่อมเสมอกัน ไม่จำกัดว่ากรรมอย่างใดอย่างหนึ่งจะให้ผลก่อนกันแต่ประการใด

สำหรับปัญจันตริกรรมนั้น สังฆเภทกรรมเป็นกรรมที่ให้ผลก่อน ถ้าไม่มีสังฆเภทกรรม เหลือแต่กรรมทั้ง ๔ โลหิตุปบาทจะให้ผลก่อน ถ้าไม่มีโลหิตุปบาท เหลือแต่กรรมทั้ง ๓ อรหันตฆาตกรรมจะให้ผลก่อน ถ้าไม่มีกรรมดังกล่าวแล้วทั้ง ๓ มีแต่มาตุฆาตกรรม และปิตุฆาตกรรมแล้ว การให้ผลย่อมแล้วแต่มารดา หรือบิดา คือถ้ามารดาหรือบิดามีศีลธรรม หรือไม่มีศีลธรรมเสมอกัน มาตุฆาตกรรมให้ผลก่อน ถ้าบิดามีศีลธรรมสูงกว่ามารดา ปิตุฆาตกรรมให้ผลก่อน

๔๓. ฉ. จงแสดงองค์ธรรมพร้อมทั้งจำแนก ชันฐ์ อาตยนะ ชาติ สัญจะ ในบท มกุฏารมมณาธมฺมา

ต. มคฺการมฺมณา ธมฺมา องฺคฺธรรมได้แก่ มโนทวาราวชชนจิต ๑ ๆ ล ๑ เจตสิก ๓๓ (เว้นวิรติ อปฺปมฺญญา)

ธรรมเหล่านี้เมื่อจำแนกโดย จันท์ อายตนะ ธาตุ สัจจะแล้ว ได้จันท์ ๔ อายตนะ ๒ ธาตุ ๒ สัจจะ ๑

จันท์ ๔ คือ ๑ ล ๑

อายตนะ ๒ คือ ๑ ล ๑

ธาตุ ๒ คือ ๑ ล ๑

สัจจะ ๑ คือ ๑ ล ๑

๔๔. ถ. จงแสดงองค์ธรรมตามคำแปลต่อไปนี้

ก. สภาวธรรมทั้งหลาย ที่มีเหตุ คือองค์มรรค ๘ มีอยู่

ข. สภาวธรรมทั้งหลาย ที่มีเหตุ ซึ่งประกอบด้วยมรรค มีอยู่

ค. สภาวธรรมทั้งหลาย ที่มีเหตุ ซึ่งตั้งอยู่แล้วในมรรค มีอยู่

ง. สภาวธรรมทั้งหลาย ที่มีปัจจัย เป็นอาร์มมณาธิบดี คือ มรรค มีอยู่

จ. สภาวธรรมทั้งหลาย ที่มีปัจจัย เป็นสหชาตาธิบดี คือ มรรค มีอยู่

ฉ. สภาวธรรมทั้งหลาย ที่เป็นสหชาตาธิปติปัจจัย คือ มรรคนั้นเอง มีอยู่

ต. องค์ธรรมดังต่อไปนี้ มีดังนี้

ก. องค์ธรรม ได้แก่ มัคคจิต ๔ เจตสิก ๒๘ (เว้นองค์มรรค ๘)

ข. องค์ธรรม ได้แก่ มัคคจิต ๔ เจตสิก ๓๔ (เว้นอโลกะ อโทสะ)

ค. องค์ธรรม ได้แก่ มัคคจิต ๔ เจตสิก ๓๕ (เว้นปัญญา)

ง. องค์ธรรม ได้แก่ มหากุศลญาณสัมปยุตตจิต ๔ ของพระโสดาบันบุคคลที่กระทำโศดาปัตติมรรคให้เป็นอาร์มมณ โดยความเป็นอธิบดี

มหากุศลญาณสัมปยุตตจิต ๔ ของพระสกทาคามีบุคคล ที่กระทำสกทาคามีมรรคให้เป็นอาร์มมณ โดยความเป็นอธิบดี

มหากุศลญาณสัมปยุตตจิต ๔ ของพระอนาคามีบุคคล ที่กระทำอนาคามีมรรคให้เป็นอาร์มมณ โดยความเป็นอธิบดี

มหากริยาญาณสัมปยุตตจิต ๔ ของพระอรหันตบุคคล ที่กระทำอรหัตตมรรคให้เป็นอาร์มมณ โดยความเป็นอธิบดี

เจตสิก ๓๓ (เว้นวิรติ อปฺปมฺญญา)

จ. องค์ธรรม ได้แก่ มัคคจิต ๔ เจตสิก ๓๕ (เว้นวิริยะในขณะวิริยะเป็นอธิปัตติ หรือเว้นปัญญาในขณะที่เป็นปัญญาเป็นอธิปัตติ)

ฉ. องค์ธรรม ได้แก่ วิริยะเจตสิก และปัญญาเจตสิก ในขณะเป็นอธิปัตติ

๔๕. ถ. เพราะเหตุใด การแสดงองค์ธรรมของปฐมบทใน มคฺคาธิปติโน ฐมฺมา จึงต้องแยก อริยบุคคลทั้ง ๔ โดยเฉพาะ ๆ ? และขอให้อธิบายในการเว้นวิรติอัปปมัญญา ในบทนี้ด้วย

ต. การแสดงองค์ธรรมในปฐมบท ที่แยกอริยบุคคลทั้ง ๔ โดยเฉพาะ ๆ นั้น เพราะเหตุว่า พระอริยบุคคลเบื้องต้นไม่สามารถจะกระทำอริยมรรคเบื้องต้นให้เป็นอารมณ์ได้ ส่วนพระอริยบุคคลเบื้องต้นนั้น ย่อมสามารถกระทำอริยมรรคเบื้องต้นให้เป็นอารมณ์ได้ นั้นเอง

และการที่เว้น วิรติ อัปปมัญญา นั้น เพราะโลกียวิรติมีอารมณ์เป็นวิรมิตัพพัตถุ ซึ่งเป็นกามธรรมโดยแน่นอน ส่วนอัปปมัญญา นั้น มีสत्ตวัญญุตีเป็นอารมณ์แน่นอน เช่นเดียวกัน ฉะนั้น จึงไม่สามารถกระทำมรรคให้เป็นอารมณ์ได้ ด้วยเหตุนี้จึงต้องเว้นเสีย

๔๖. ถ. จงอธิบายยกเหตุผลในการเว้นองค์มรรค ๘ อโลกะ อโทสะ ปัญญา ในการแสดง องค์ธรรมตามคำแปล ของนัยที่ ๑-๒-๓ ใน มคฺคาธิปติโน ฐมฺมา

ต. องค์ธรรมตามคำแปลนัยที่ ๑ ที่เว้นองค์มรรค ๘ นั้น เพราะธรรมที่พระพุทธองค์ทรงมุ่งหมายในบทนี้ คือ ธรรมที่มีสัมปปากเหตุ คือ องค์มรรค ๘ นั้นเอง ไม่ใช่มุ่งหมายเอาตัวสัมปปากเหตุ ฉะนั้น จึงต้องเว้นองค์มรรค ๘ เสีย

องค์ธรรมตามคำแปลนัยที่ ๒ ที่เว้น อโลกะ อโทสะนั้น เพราะธรรมที่พระพุทธองค์ทรงมุ่งหมายในบทนี้ คือ ธรรมที่มีปัจจัยเหตุ ซึ่งประกอบกับองค์มรรค ๘ ธรรมที่เป็นปัจจัยเหตุที่ประกอบกับองค์มรรค ๘ นั้น ก็ได้แก่ อโลกะ อโทสะ นั้นเอง ฉะนั้น จึงต้องเว้นเสีย

องค์ธรรมตามคำแปลนัยที่ ๓ ที่เว้นปัญญาเจตสิกนั้น เพราะธรรมที่พระพุทธองค์ทรงมุ่งหมายในบทนี้ ก็คือ ธรรมที่มีเหตุซึ่งตั้งอยู่ในแล้วองค์มรรค เหตุที่ตั้งอยู่แล้วใน องค์มรรคนั้นก็ได้แก่ อโมหเหตุ นั้นเอง ฉะนั้น จึงต้องเว้นปัญญาที่เป็นตัวอโมหเหตุ เสีย

๔๗. ถ. มีเหตุผลอย่างไรในการแยกอริยบุคคล ๔ และมรรคทั้ง ๔ โดยเฉพาะ ๆ ใน องค์ธรรมของ มคฺคาธิปติโน ฐมฺมา

ต. องค์ธรรมของ มคฺคาธิปติโน ฐมฺมา จำเป็นต้องแยกอริยบุคคล ๔ และมรรคทั้ง ๔ โดยเฉพาะ ๆ นั้น เพราะพระอริยบุคคลที่จะกระทำมรรคให้เป็นอารมณ์โดยความเป็นอธิปัตติ

ได้ ก็ต่อเมื่อมรรคนั้นเป็นมรรคของตนโดยเฉพาะ ดังที่ท่านอัฐสาธินีอรรถกถาจารย์ แสดงว่า อริยสาวกานนฺทิ อุตฺตโน มคฺคํ ครุํ กตฺวา ปจฺจเวกฺขณกาเล อารมฺมณชิปฺติ ลพฺภติ พระอริยบุคคลทั้งหลายเมื่อพิจารณา มรรคของตน โดยอาการหนักหน่วงแล้ว ในขณะที่ มัคคจิตของพระอริยบุคคลโดยเฉพาะนี้ เป็นอารัมมณชิปฺติปัจจัยได้

๔๘. ถ. การแสดงองค์ธรรมตามคำแปลในนัยที่ ๒ ของ มคฺคาชิปฺติโน ธมฺมา นั้น จะเว้น วิริยะ และ ปัญญา ในขณะเดียวกันได้หรือไม่? ให้อธิบาย

ต. ตามคำแปลนัยที่ ๒ ของ มคฺคาชิปฺติโน ธมฺมา จะเว้น วิริยะ และ ปัญญา ในขณะเดียวกันไม่ได้ เพราะเหตุว่า สัมมาทิฏฐิมรรค และสัมมาวายามมรรคทั้ง ๒ นี้ จะเป็น อธิบดีพร้อมกันในขณะที่เดียวกันนั้นไม่ได้ ฉะนั้น ขณะใดสัมมาวายามมรรคเป็นวิริยาธิบดี ขณะนั้นก็ต้องเว้นวิริยเจตสิกเสีย และขณะใดสัมมาทิฏฐิมรรคเป็นวิมังสาธิบดี ขณะนั้นก็ต้องเว้นปัญญาเจตสิกเสียเช่นเดียวกัน ด้วยเหตุนี้จึงเว้นพร้อมกันทั้ง ๒ ไม่ได้

๔๙. ถ. ธรรมที่ไม่กระทำมรรคให้เป็นอารมณ์นั้น มีกี่พวก คืออะไร และองค์ธรรมได้แก่ อะไร?

ต. ธรรมที่ไม่กระทำมรรคให้เป็นอารมณ์นั้น มี ๒ พวก คือ โดยแน่นอนพวกหนึ่ง ไม่แน่นอนพวกหนึ่ง

โดยแน่นอนนั้น องค์ธรรมได้แก่ อกุสลจิต ๑๒ อเหตุกจิต ๑๗ (เว้นมโนทวาราวชชนจิต ๑) มหากุสลญาณวิปยุตตจิต ๔ มหาวิปากจิต ๘ มหากริยาญาณวิปยุตตจิต ๔ รูปาวจรจิต ๑๕ (เว้นอภิญญาจิต ๒) อรูปาวจรจิต ๑๒ โลกุตตรจิต ๘ เจตสิก ๕๒ รูป ๒๘ นิพพาน

ไม่แน่นอนนั้น องค์ธรรมได้แก่ มโนทวาราวชชนจิต ๑ มหากุสลญาณ สัมปยุตตจิต ๔ มหากริยาญาณสัมปยุตตจิต ๔ อภิญญาจิต ๒ เจตสิก ๓๘ ขณะที่ไม่ได้กระทำมรรคให้เป็นอารมณ์

๕๐. ถ. ให้แสดงธรรมดังต่อไปนี้

- ก. ธรรมที่เป็น อุปปนฺหา ธมฺมา ได้ แต่เป็น อนุปฺปนฺหา ธมฺมา ไม่ได้
- ข. ธรรมที่เป็น อนุปฺปนฺหา ธมฺมา ได้ แต่เป็น อุปปนฺหา ธมฺมา ไม่ได้
- ค. ธรรมที่เป็น อุปปนฺหา ธมฺมา และ อนุปฺปนฺหา ธมฺมา ได้ทั้ง ๒
- ง. ธรรมที่เป็น อุปปนฺหา ธมฺมา และ อนุปฺปนฺหา ธมฺมา ไม่ได้ทั้ง ๒
- ก. ธรรมที่เป็น อุปปนฺหา ธมฺมา ได้ แต่เป็น อุปาธิโน ธมฺมา ไม่ได้

- ข. ธรรมที่เป็น อุปาทิน ธมฺมา ได้ แต่เป็น อุปปนฺนา ธมฺมา ไม่ได้
 ค. ธรรมที่เป็น อุปปนฺนา ธมฺมา และ อุปาทิน ธมฺมา ได้ทั้ง ๒
 ง. ธรรมที่เป็น อุปปนฺนา ธมฺมา และ อุปาทิน ธมฺมา ไม่ได้ทั้ง ๒

๓. แสดงธรรมดังต่อไปนี้ มีดังนี้

ก. ได้แก่ จิต ๘๘ เจตสิก ๕๒ รูป ๒๘ ที่กำลังเกิดขึ้นปรากฏอยู่

ข. ได้แก่ อกุศลจิต ๑๒ กุศลจิต ๒๑ กิริยาจิต ๒๐ เจตสิก ๕๒ จิตตขรูป ๑๗
 อุดุขรูป ๑๕ อาหารขรูป ๑๔ ที่จะเกิด

ค. ไม่มี

ง. ได้แก่ วิปากจิต ๓๖ เจตสิก ๓๘ กัมมขรูป ๒๐ ที่จะเกิด และจิต ๘๘ เจตสิก
 ๕๒ รูป ๒๘ ที่ดับไปแล้ว นิพพาน

ก. ได้แก่ จิต ๘๘ เจตสิก ๕๒ รูป ๒๘ ที่กำลังเกิดขึ้นปรากฏอยู่

ข. ได้แก่ วิปากจิต ๓๖ เจตสิก ๓๘ กัมมขรูป ๒๐ ที่จะเกิด

ค. ไม่มี

ง. ได้แก่ อกุศลจิต ๑๒ กุศลจิต ๒๑ กิริยาจิต ๒๐ เจตสิก ๕๒ จิตตขรูป ๑๗
 อุดุขรูป ๑๕ อาหารขรูป ๑๔ ที่จะเกิด และจิต ๘๘ เจตสิก ๕๒ รูป ๒๘ ที่ดับไปแล้ว นิพพาน

๕๑. ๓. ให้แสดงเหตุผลในการที่นิพพานเป็นตถวิมุตติใน อุปปนฺนตถ

๓. ใน อุปปนฺนตถ ที่นิพพานเป็นตถวิมุตตินั้น เพราะนิพพานเป็นกาลวิมุตติ คือ
 พ้นจากกาลทั้ง ๓ หมายความว่า สภาพของพระนิพพานนี้ กำลังเกิดก็ไม่ไฉ่จะเกิดก็ไม่ไฉ่
 เกิดแล้วก็ไม่ไฉ่ ที่เป็นเช่นนั้น ก็เพราะสภาพของพระนิพพานนั้น ก็คือความดับแห่งจิต เจตสิก
 รูป ของผู้ใดผู้หนึ่ง ซึ่งเป็นการดับครั้งสุดท้าย ไม่เกิดอีกต่อไปนั่นเอง ดังพระพุทธองค์ทรง
 แสดงว่า นิพพานํ น วตตพฺพํ อุปปนฺนตถํ ปิ อนุปปนฺนตถํ ปิ อุปปาตติ ปิ สภาพของ
 พระนิพพานนั้น กล่าวไม่ได้ว่า กำลังเกิด จะเกิด หรือเกิดแล้ว

๕๒. ๓. จิต เจตสิก รูป ที่เกิดพ้นจากกาลทั้ง ๓ มีหรือไม่? ให้วินิจฉัย โดยยกชื่อ ตถะขึ้นมา
 ตัดสิน

๓. จิต เจตสิก รูป ที่เกิดพ้นจากกาลทั้ง ๓ นั้น ไม่มี ขอยกอดีตตถะขึ้นตัดสิน เพราะ
 ในอดีตตถะนี้ ในปฐมบท องค์ธรรม ได้แก่ จิต เจตสิก รูป ที่ดับไปแล้ว ในทุติยบท
 องค์ธรรม ได้แก่ จิต เจตสิก รูป ที่จะเกิด ในตติยบท องค์ธรรม ได้แก่ จิต เจตสิก รูป
 ที่กำลังเกิดอยู่ ฉะนั้น จิต เจตสิก รูปที่เกิดพ้นจากกาลทั้ง ๓ จึงไม่มี

๕๓. ถ. จงแสดงองค์ธรรมตามคำแปลต่อไปนี้

ก. สภาวะธรรมทั้งหลาย ที่เป็นภายในสันดานแห่งตน มีอยู่

ข. สภาวะธรรมทั้งหลาย ที่เป็นภายนอกสันดานแห่งตน มีอยู่

ค. สภาวะธรรมทั้งหลาย ที่เป็นภายในและภายนอกสันดานแห่งตน มีอยู่ และให้อธิบายข้อความใน **อชฺฌตฺตติก** ด้วย

ด. แสดงองค์ธรรมตามคำแปลต่อไปนี้ มีดังนี้

ก. องค์ธรรม ได้แก่ จิต ๘๕ เจตสิก ๕๒ รูป ๒๘ ที่เป็นภายในสันดานแห่งตน

ข. องค์ธรรม ได้แก่ จิต ๘๕ เจตสิก ๕๒ รูป ๒๘ นิพพาน ที่เป็นภายนอกสันดานแห่งตน

ค. องค์ธรรม ได้แก่ จิต ๘๕ เจตสิก ๕๒ รูป ๒๘ ที่เป็นภายในและภายนอกสันดานแห่งตน

และอธิบายข้อความใน **อชฺฌตฺตติก** ดังนี้ คือ

จิตทั้งหมด เจตสิกทั้งหมด อินทรีย์พัทธรูป คือ รูปที่เกี่ยวกับอินทรีย์เหล่านี้ เมื่อเกิดภายในของเราก็เรียกว่า อัชฌัตตธรรม คือ ธรรมภายในถ้าเกิดในภายในของผู้อื่นก็เรียกว่า พหิทฺธธรรม คือ ธรรมภายนอก สำหรับอนินทรีย์พัทธรูป รูปที่ไม่เกี่ยวแก่นินทรีย์และนิพพานนั้น เป็นพหิทฺธธรรมโดยแน่นอน เพราะเกิดภายในสัตว์ไม่ได้

อนึ่ง จิต เจตสิก อินทรีย์พัทธรูป ที่ชื่อว่า อัชฌัตตและพหิทฺธธรรมได้ทั้งสองนั้น แบ่งออกเป็น ๒ อย่าง คือ อัชฌัตตติกธรรม ธรรมที่เกิดภายในพหิรธรรม ธรรมที่เกิดภายนอก อัชฌัตตติกธรรมนั้น ได้แก่ สฬายตนะ ๖ มิ จักขยตนะ เป็นต้น พหิรธรรมนั้น ได้แก่ พหิรายตนะ ๖ มิ รูปายตนะ เป็นต้น สฬายตนะ ๖ นี้ เกิดในสันดานแห่งตนเองก็ดี เกิดในสันดานแห่งผู้อื่นก็ดี ต้องชื่อว่า อัชฌัตตติกธรรม ทั้งสิ้น พหิรายตนะ ๖ นี้ เกิดในสันดานแห่งตนก็ดี เกิดในสันดานแห่งผู้อื่นก็ดี ชื่อว่า พหิรธรรมทั้งสิ้น

๕๔. ถ. จงแปลบทในติกะต่อไปนี้

ก. อชฺฌตฺตารมฺมณติก

ข. สนิทฺสฺสนติก

ค. แปลบทในติกะต่อไปนี้ มีดังนี้ คือ

ก. อชฺฌตฺตารมฺมณติก

ปฐมบท อชฺฌตฺตารมฺมณ ฌมฺมา สภาวะธรรมทั้งหลาย ฯ ล ฯ มีอยู่

หุติยบท พหิทฺธารมฺมณา ฐมฺมา สภาวธรรมทั้งหลาย ฯ ล ฯ มีอยู่

ตติยบท อหุตฺตพหิทฺธารมฺมณา ฐมฺมา สภาวธรรมทั้งหลาย ฯ ล ฯ มีอยู่

ข. สนิทฺสสนติก

ปฐมบท สนิทฺสสนสปปิฏฺฐา ฐมฺมา สภาวธรรมทั้งหลาย ฯ ล ฯ มีอยู่

หุติยบท อนิทฺสสนสปปิฏฺฐา ฐมฺมา สภาวธรรมทั้งหลาย ฯ ล ฯ มีอยู่

ตติยบท อนิทฺสสนอปิฏฺฐา ฐมฺมา สภาวธรรมทั้งหลาย ฯ ล ฯ มีอยู่

๕๕. ถ. ให้แสดงองค์ธรรมตามคำแปลต่อไปนี้

ก. สภาวธรรมทั้งหลาย ที่มีอารมณ์เป็นอหัตตธรรมอย่างเดียว มีอยู่

ข. สภาวธรรมทั้งหลาย ที่กระทำอหัตตธรรมให้เป็นอารมณ์ มีอยู่

ค. สภาวธรรมทั้งหลาย ที่มีอารมณ์เป็นพหิทฺธธรรมอย่างเดียว มีอยู่

ง. สภาวธรรมทั้งหลาย ที่กระทำพหิทฺธธรรมให้เป็นอารมณ์ มีอยู่

และให้แสดงธรรมที่เป็นตักวิมุตติใน อหุตฺตตารมฺมณตัก

ต. แสดงองค์ธรรมตามคำแปลต่อไปนี้ มีดังนี้ คือ

ก. องค์ธรรม ได้แก่ วิญญูณัญญาขณณจิต ๓ เนวสัณญานาสัณญายขณณจิต ๓ เจตสิก ๓๐ ที่มีอารมณ์เป็นอหัตตธรรมโดยแน่นอน

ข. องค์ธรรม ได้แก่ กามจิต ๕๔ อภิญญาจิต ๒ เจตสิก ๔๕ (เวณิสสา อปฺปมัญญา) ขณะที่กระทำอหัตตธรรมให้เป็นอารมณ์

ค. องค์ธรรม ได้แก่ รูปาวจรจิต ๑๕ (เวณอภิญญาจิต ๒) อาภาสานัญญาขณณจิต ๓ โลกุตตรจิต ๘ เจตสิก ๓๘ ที่กระทำพหิทฺธธรรมให้เป็นอารมณ์โดยแน่นอน

ง. องค์ธรรม ได้แก่ กามจิต ๕๔ อภิญญาจิต ๒ เจตสิก ๕๒ ขณะที่กระทำพหิทฺธธรรมให้เป็นอารมณ์

และธรรมที่เป็นตักวิมุตติใน อหุตฺตตารมฺมณตัก คือ

นัตถิภาวัญญุตตารมฺมณจิตโดยแน่นอน ๓ คือ อากิญจัญญาขณณจิต ๓ เจตสิก ๓๐ และนัตถิภาวัญญุตตารมฺมณจิตโดยไม่แน่นอน ๓๑ คือ อกุสลจิต ๑๒ มโนทวาราวชชนจิต ๑ มหากุสลจิต ๘ มหากริยาจิต ๘ อภิญญาจิต ๒ เจตสิก ๔๕ (เวณวิรติ อปฺปมัญญา อิสสา มัจฉริยะ) รูป ๒๘ นิพพาน

๕๖. ถ. นัตถิภาวัญญุตติ หมายความว่าอะไร จิต เจตสิกเหล่าใด มีนัตถิภาวัญญุตติเป็นอารมณ์ได้ และอภิญญาจิตชนิดใดที่มีนัตถิภาวัญญุตติเป็นอารมณ์ได้? จงอธิบาย

ด. นัตถิภาวบัญญัติ หมายความว่า สภาพที่สมมุติในเรื่องความเป็นไปโดยความไม่มีอะไร

จิต เจตสิก ที่มีนัตถิภาวบัญญัติเป็นอารมณ์ได้นั้น คือ อากิญจัญญายตนฉานจิต ๓ เจตสิก ๓๐ ที่มีอารมณ์เป็นนัตถิภาวบัญญัติโดยแน่นอน และอกุศลจิต ๑๒ มโนทวาราวชชนจิต ๑ มหากุศลจิต ๘ มหากริยาจิต ๘ อภิญญาจิต ๒ เจตสิก ๔๕ (เว้นวิรติ อัมปมัญญา อิสสา มัจจริยะ) ที่มีอารมณ์เป็นนัตถิภาวบัญญัติโดยไม่แน่นอน

และอภิญญาจิต ๒ ที่มีนัตถิภาวบัญญัติเป็นอารมณ์ได้นั้น ต้องเป็นอภิญญาที่เกิดขึ้นโดยกระทำปุพเพนิวาสานุสสติอภิญญา และอนาคตังสอภิญญา ขณะที่กระทำนัตถิภาวบัญญัติให้เป็นอารมณ์ หมายความว่าอภิญญาที่มีการรู้ถึงผู้ที่ปรินิพพานไปแล้ว และผู้ที่จะปรินิพพานในกาลข้างหน้า

๕๗. ถ. จงจำแนกติกะ ๒๒ โดย สปปเทสติก และ นิปปเทสติก

ด. ในติกะ ๒๒ นั้นเป็น สปปเทสติก ๕ คือ

๑. เวทนาติก ๒. สวิตกกติก ๓. ปีติติก ๔. ปริตตารมมณติก ๕. มกฺคารมมณติก

๖. อุปปนฺนติก ๗. อตฺตติก ๘. อตฺตารมมณติก ๙. อชฺฌตฺตารมมณติก

เป็น นิปปเทสติก ๑๗ คือ

๑. กุสลติก ๒. วิปากติก ๓. อุปาทินฺนติก ๔. สงฺกิลิฏฺฐติก ๕. ทสฺสนติก

๖. ทสฺสนเหตุติก ๗. อาจยคามิติก ๘. เสกฺขติก ๙. ปริตฺตติก ๑๐. หีนติก ๑๑. มิจฺจตฺตติก

๑๒. อชฺฌตฺตติก ๑๓. สนิทสฺสนติก

๕๘. ถ. ดิกะที่มีองค์ธรรมเหมือนกันทั้ง ๓ บท มีหรือไม่ว่า ถ้ามี ได้แก่ติกะใด และบทที่มีองค์ธรรมเป็นอกุศลธรรมนั้น มีอยู่ ๘ บทในติกมาติกา อยากรทราบว่าได้แก่บทไหนบ้าง?

ด. ดิกะที่มีองค์ธรรมเหมือนกันทั้ง ๓ บทนั้นมี ได้แก่ อตฺตติก

และบทที่มีองค์ธรรมเป็นอกุศลธรรม ๘ บทในติกมาติกานั้น คือ

๑. อกุสลา ฌมฺมา ๒. สงฺกิลิฏฺฐสงฺกิลิธิกา ฌมฺมา ๓. ทสฺสเนน ปหาตพฺพา ฌมฺมา

๔. ภาวนาย ปหาตพฺพา ฌมฺมา ๕. ทสฺสเนน ปหาตพฺพเหตุกา ฌมฺมา ๖. ภาวนาย ปหาตพฺพเหตุกา ฌมฺมา ๗. หีนา ฌมฺมา ๘. มิจฺจตฺตนิยตา ฌมฺมา

๕๙. ถ. ในติกมาติกานั้น อารมมณติก (ติกะที่แสดงเกี่ยวกับอารมณ์) มีเท่าไร คืออะไร และบทที่มีองค์ธรรมเป็นอุเบกขาสหคตจิตเหมือนกัน มีกี่บท คืออะไรบ้าง?

ด. ในติกมาติกานั้น อารมมณติก มี ๔ ดิกะ คือ

๑. ปริตตารมมณติก ๒. มกฺคารมมณติก
๓. อติตารมมณติก ๔. อชฺชุตตารมมณติก

และบทที่มีองค์ธรรมเป็นอุเบกขาสหคตจิตเหมือนกันมี ๒ บท คือ

๑. อทุกขมสุขาย เวทนาย สมฺปยุตฺตา ฐมฺมา ในเวทนาติก
๒. อุเบกขาสหคตา ฐมฺมา ใน ปีติติกะ

๖๐. ถ. อกุศลธรรม โลภียกุศลธรรม กิริยาธรรม และ จิตตชรูป อุดฺชรูป อาหารชรูป เหล่านี้ เป็นอุปาทินนธรรม หรือ อุปาทานิชธรรม? ให้อธิบายยกเหตุผลด้วย และให้จำแนกธรรมที่ไม่ใช่ อุปาทินน และไม่ใช่อุปาทานิช นั้น โดยขันธ์ อายตนะ และสังขะ

ต. อกุศลธรรม โลภียกุศลธรรม กิริยาธรรม และจิตตชรูป อุดฺชรูป อาหารชรูป เหล่านี้ เป็น อุปาทานิชธรรม เพราะธรรมเหล่านี้เป็นอารมณ์ของอุปาทานทั้ง ๔ เท่านั้น ไม่ใช่เป็นผลที่เกิดจากอกุศลธรรม และโลภียกุศลธรรม ดังที่แสดงไว้ในทฎิยบทของ อุปาทินนติกะว่า อนุปาทินฺนูปาทานิยา ฐมฺมา สภาวธรรมทั้งหลายที่กรรม (อันค้นหาและ ทิฏฐิเข้าไปติดโดยอาการกระทำให้เป็นอารมณ์นั้น) ไม่ได้ยึดไว้โดยความเป็นผล แต่เป็น อารมณ์ของอุปาทานได้

และธรรมที่ไม่ใช่อุปาทินน และอุปาทานิช เหล่านั้นเมื่อจำแนกโดยขันธ์ อายตนะ สังขะแล้ว ได้ขันธ์ ๔ อายตนะ ๒ สังขะ ๒ ขันธ์ ๔ คือ ในเจตสิก ๓๖ นั้น เวทนาเจตสิก เป็นเวทนาขันธ์ สัญญาเจตสิกเป็นสัญญาขันธ์ เจตสิกที่เหลือ ๓๔ เป็นสังขารขันธ์ โลกุตตรจิต ๘ เป็นวิญญาณขันธ์ นิพพาน เป็นขันธวิมุตติ

อายตนะ ๒ คือ โลกุตตรจิต ๘ เป็นมนายตนะ เจตสิก ๓๖ นิพพาน เป็น รัมมายตนะ

สังขะ ๒ คือ นิพพาน เป็นนิโรธสังขะ องค์มรรค ๘ หรือ ๙ ที่ในมัคคจิต ๔ เป็น มัคคสังขะ มัคคจิตตูปบาทที่เหลือ ๒๕ ผลจิตตูปบาท ๓๗ เป็นสังขวิมุตติ

๖ ๑. ถ. ให้แสดงองค์ธรรมดังต่อไปนี้

ก.	โลภียธรรมที่เกิดพร้อมด้วย	ปีติ
ข.	” ” ”	สุข
ค.	” ” ”	อุเบกขา
ง.	โลกุตตรธรรมที่เกิดพร้อมด้วย	ปีติ
จ.	” ” ”	สุข
ฉ.	” ” ”	อุเบกขา

ค. แสดงองค์ธรรมดังต่อไปนี้ มีดังนี้ คือ

ก. ได้แก่ กามโสมนัสสหคจิต ๑๘ รูปาวจรปฐมฌานจิต ๓ ทุคฺคิฌานจิต ๓ ตติยฌานจิต ๓ เจตสิก ๔๖ (เว้นปีติ)

ข. ได้แก่ กามโสมนัสสหคจิต ๑๘ สุขสหคตกายวิญญานจิต ๑ รูปาวจรปฐมฌานจิต ๓ ทุคฺคิฌานจิต ๓ ตติยฌานจิต ๓ จตุตถฌานจิต ๓ เจตสิก ๔๖ (เว้นเวทนา)

ค. ได้แก่ กามอุเบกขาสหคจิต ๓๒ รูปาวจรปัญจฌานจิต ๓ อรูปาวจรจิต ๑๒ เจตสิก ๔๖ (เว้นเวทนา)

ง. ได้แก่ โลกุตตรปฐมฌานจิต ๘ ทุคฺคิฌานจิต ๘ ตติยฌานจิต ๘ เจตสิก ๓๕ (เว้นปีติ)

จ. ได้แก่ โลกุตตรปฐมฌานจิต ๘ ทุคฺคิฌานจิต ๘ ตติยฌานจิต ๘ จตุตถฌานจิต ๘ เจตสิก ๓๕ (เว้นเวทนา)

ฉ. ได้แก่ โลกุตตรปัญจฌานจิต ๘ เจตสิก ๓๒ (เว้นเวทนา)

๖๒. ถ. ให้จำแนกองค์ธรรมของ เนวทสุสเนนณภาวนายปหัตพุพเหตุกา ฐมฺมา โดยชั้น อยตนะ ชาติ สัจจะ

ค. องค์ธรรมของ เนวทสุสเนนณภาวนายปหัตพุพเหตุกา ฐมฺมา เมื่อจำแนกโดยชั้น อยตนะ ชาติ สัจจะแล้ว ได้ชั้น ๕ อยตนะ ๑๒ ชาติ ๑๘ สัจจะ ๓ ชั้น ๕ คือ รูป ๒๘ เป็นรูปชั้น ในเจตสิก ๓๘ นั้น เวทนาเจตสิก เป็นเวทนาชั้น สัญญาเจตสิก เป็นสัญญาชั้น เจตสิกที่เหลือ ๓๖ และโมหเจตสิกที่ในโมหมูลจิต ๒ เป็นสังขารชั้น กุศลจิต ๒๑ วิปากจิต ๓๖ กริยาจิต ๒๐ เป็นวิญญานชั้น นิพพานเป็นชั้นขวิมุตติ

อยตนะ ๑๒ คือ ในรูป ๒๘ นั้น โอปาริกรุป ๑๒ เป็นโอปาริกายตนะ ๑๐ กุศลจิต ๒๑ วิปากจิต ๓๖ กริยาจิต ๒๐ เป็นมนายตนะ เจตสิก ๓๘ และโมหเจตสิกที่ในโมหมูลจิต ๒ สุขุมรูป ๑๖ นิพพาน เป็นธัมมายตนะ

ชาติ ๑๘ คือ ในรูป ๒๘ นั้น โอปาริกรุป ๑๒ เป็นโอปาริกชาติ ๑๐ ในวิปากจิต ๓๖ กริยาจิต ๒๐ นั้น ทวิปัญจวิญญานจิต ๑๐ เป็นปัญจวิญญานชาติ ๕ สัมปฏิจจหนจิต ๒ ปัญจทวาราวชชนจิต ๑ เป็นมโนชาติ กุศลจิต ๒๑ วิปากจิตที่เหลือ ๒๔ กริยาจิตที่เหลือ ๑๔ เป็นมโนวิญญานชาติ เจตสิก ๓๘ และโมหเจตสิกที่ในโมหมูลจิต ๒ สุขุมรูป ๑๖ นิพพาน เป็นธัมมชาติ

สังจะ ๓ คือ โลภียกุศลจิต ๑๗ โลภียวิปากจิต ๓๒ กิริยาจิต ๒๐ เจตสิก ๓๘ และโมหเจตสิกที่ในโมหมูลจิต ๒ รูป ๒๘ เป็นทุกขสังจะ นิพพาน เป็นนิโรธสังจะ องค์มรรค ๘ หรือ ๗ ที่ในมัคคจิต ๔ เป็นมัคคสังจะ มัคคจิตตูปบาทที่เหลือ ๒๕ ผลจิตตูปบาท ๓๗ เป็นสังจวิมุตติ

๖๓. ถ. ให้แสดงบทในติกมาติกา ที่มีองค์ธรรมเป็นจิต ๘๕ เจตสิก ๕๒ รูป ๒๘ เหมือน ๆ กัน

ต. บทในติกมาติกา ที่มีองค์ธรรมเป็นจิต ๘๕ เจตสิก ๕๒ รูป ๒๘ เหมือนกัน คือ อุปฺปนฺนา ฐมฺมา, อตีตา ฐมฺมา, อนาคตา ฐมฺมา, ปจฺจุปฺปนฺนา ฐมฺมา, อชฺฌตฺตา ฐมฺมา, อชฺฌตฺตพหิทฺธา ฐมฺมา,

๖๔. ถ. ให้แสดงธรรมที่มีสภาพดังต่อไปนี้

ก. ธรรมที่เป็นเหตุให้เกิดให้ตาย

ข. ธรรมที่เป็นเหตุให้ไม่เกิดไม่ตาย

ค. ธรรมที่ไม่ใช่เป็นเหตุให้เกิดให้ตาย และไม่ใช่เป็นเหตุให้ไม่เกิดไม่ตาย

ต. ธรรมที่มีสภาพดังต่อไปนี้ มีดังนี้ คือ

ก. ได้แก่ อาจยคามิธรรม คืออกุศลจิต ๑๒ โลภียกุศลจิต ๑๗ เจตสิก ๕๒

ข. ได้แก่ อปจยคามิธรรม คือมัคคจิต ๔ เจตสิก ๓๖

ค. ได้แก่ เนวจยคามินาปจยคามิธรรม คือ วิปากจิต ๓๖ กิริยาจิต ๒๐ เจตสิก ๓๘ รูป ๒๘ นิพพาน

๖๕. ถ. ให้แปลและแสดงองค์ธรรมในบทดังต่อไปนี้

ก. มคฺคเหตุกา ฐมฺมา

ข. อุปฺปนฺนา ฐมฺมา

ค. อชฺฌตฺตพหิทฺธา ฐมฺมา

ต. แปลและแสดงองค์ธรรมในบทดังต่อไปนี้ มีดังนี้ คือ

ก. สภาวธรรมทั้งหลาย ๆ ล ๆ มีอยู่ องค์ธรรมได้แก่ ๆ ล ๆ

ข. สภาวธรรมทั้งหลาย ๆ ล ๆ มีอยู่ องค์ธรรมได้แก่ ๆ ล ๆ

ค. สภาวธรรมทั้งหลาย ๆ ล ๆ มีอยู่ องค์ธรรมได้แก่ ๆ ล ๆ

๖๖. ฉ. สภาวธรรมที่พ้นจากเวทนาตักะนั้นได้แก่อะไรเพราะเหตุไรจึงเป็นเช่นนั้น? ให้อธิบายและให้แสดงองค์ธรรม พร้อมทั้งจำแนก ชั้น ๓ อายุตนะ ๓ ธาตุ ๓ สัจจะ ของธรรมดังต่อไปนี้

ก. สภาวธรรมทั้งหลาย ที่มีอารมณ์เป็นอดีตอย่างเดียว หรือสภาวธรรมทั้งหลาย ที่กระทำอดีตให้เป็นอารมณ์

ข. สภาวธรรมทั้งหลาย ที่มีอารมณ์เป็นมรรคอย่างเดียว หรือสภาวธรรมทั้งหลาย ที่กระทำมรรคให้เป็นอารมณ์

ค. สภาวธรรมที่พ้นจากเวทนาตักะนั้น ได้แก่ เวทนาเจตสิก ๑๒๑ คือ สุขเวทนาเจตสิก ๖๓ ซึ่งประกอบกับสุขสหคตจิต ๖๓ ทุกขเวทนาเจตสิก ๓ ซึ่งประกอบกับทุกขสหคตจิต ๓ อุเบกขาเวทนาเจตสิก ๕๕ ซึ่งประกอบกับอุเบกขาสหคตจิต ๕๕ รูป ๒๘ นิพพาน

ที่เป็นเช่นนั้น เพราะเหตุว่า ธรรมที่พระพุทธองค์ทรงมุ่งหมายในบทนี้ คือ ธรรมที่ประกอบกับสุขเวทนา ๖๓ ทุกขเวทนา ๓ อุเบกขาเวทนา ๕๕ ไม่ใช่มุ่งหมายเอาตัวเวทนาจะนั้น เวทนาเจตสิก ๑๒๑ จึงเป็นตักวิมุตติ ส่วนรูป ๒๘ นิพพาน นั้น ไม่ใช่ธรรมที่ประกอบกับสุขเวทนา ทุกขเวทนา อุเบกขาเวทนา แต่ประการใด จึงต้องเป็นตักวิมุตติด้วย

และแสดงองค์ธรรมพร้อมทั้งจำแนก ชั้น ๓ อายุตนะ ๓ ธาตุ ๓ สัจจะ ของธรรมดังต่อไปนี้ มีดังนี้ คือ

ก. องค์ธรรม ได้แก่ วิญญูณัญญาตนณานจิต ๓ ๑๓๑ เจตสิก ๔๗ (เว้นวิรติ อัมปมัญญา) ขณะที่กระทำอดีตธรรมให้เป็นอารมณ์

ธรรมเหล่านี้ เมื่อจำแนกโดยชั้น อายุตนะ ๓ ธาตุ ๓ สัจจะ แล้ว ได้ชั้น ๔ อายุตนะ ๒ ธาตุ ๒ สัจจะ ๒

ชั้น ๔ คือ นามชั้น ๔

อายุตนะ ๒ คือ มนายตนะ ๒ ธรรมายตนะ

ธาตุ ๒ คือ มโนวิญญูณธาตุ ๒ ธรรมธาตุ

สัจจะ ๒ คือ ทุกขสัจจะ สมุททยสัจจะ

ข. องค์ธรรม ได้แก่ มโนทวาราวชชนจิต ๑ ๑๓๑ เจตสิก ๓๓ (เว้นวิรติ อัมปมัญญา)

ธรรมเหล่านี้ เมื่อจำแนกโดย ชั้น อายุตนะ ๓ ธาตุ ๓ สัจจะ แล้ว ได้ชั้น ๔ อายุตนะ ๒ ธาตุ ๒ สัจจะ ๑

ชั้น ๔ คือ นามชั้น ๔
 อายุตนะ ๒ คือ มนายตนะ ฐัมมายตนะ
 ธาตุ ๒ คือ มโนวิญญูณธาตุ ฐัมมธาตุ
 สัจจะ ๑ คือ ทุกขสัจจะ

๖๗. ถ. จงจำแนกธรรมดังต่อไปนี้โดยชั้นให้ชัดเจน

- ก. ธรรมที่เป็น อพฺยาคตา ธมฺมา ได้แก่ เป็น เนววิปากนวิปากธมฺมธมฺมา ไม่ได้
- ข. ธรรมที่เป็น เนววิปากนวิปากธมฺมา ธมฺม ได้แก่ เป็น อพฺยาคตา ธมฺมา ไม่ได้
- ค. ธรรมที่เป็น อพฺยาคตา ธมฺมา และ เนววิปากนวิปากธมฺมธมฺมา ได้ทั้ง ๒
- ง. ธรรมที่เป็น อพฺยาคตา ธมฺมา และ เนววิปากนวิปากธมฺมธมฺมา ไม่ได้ทั้ง ๒

ด. จำแนกธรรมดังต่อไปนี้โดยชั้น มีดังนี้ คือ

- ก. ได้ชั้น ๔ คือ ในเจตสิก ๓๘ นั้น เวทนาเจตสิก เป็นเวทนาชั้น สัตถุญาเจตสิก เป็นสัตถุญาชั้น เจตสิกที่เหลือ ๓๖ เป็นสังขารชั้น วิปากจิต ๓๖ เป็นวิญญูณชั้น
- ข. ไม่มี
- ค. ได้ชั้น ๕ คือ รูป ๒๘ เป็นรูปชั้น ในเจตสิก ๓๕ นั้น เวทนาเจตสิก เป็นเวทนาชั้น สัตถุญาเจตสิก เป็นสัตถุญาชั้น เจตสิกที่เหลือ ๓๓ เป็นสังขารชั้น กรียาจิต ๒๐ เป็นวิญญูณชั้น นิพพาน เป็นชั้นวิมุตติ
- ง. ได้ชั้น ๔ คือ ในเจตสิก ๕๒ นั้น เวทนาเจตสิก เป็นเวทนาชั้น สัตถุญาเจตสิก เป็นสัตถุญาชั้น เจตสิกที่เหลือ ๕๐ เป็นสังขารชั้น อกุศลจิต ๑๒ กุศลจิต ๒๐ เป็นวิญญูณชั้น

๖๘. ถ. พระสงฆ์ที่กำลังสวดมาติกาอยู่ว่า “อุปาทินุปาทานิยา ธมฺมา” “อนุปาทินุปาทานิยา ธมฺมา” “อนุปาทินุอนุปาทานิยา ธมฺมา” อยากทราบว่าบททั้ง ๓ นี้ แปลว่าอะไร องค์ธรรมได้แก่อะไร?

(ไม่ต้องแจก ชั้น อายุตนะ ธาตุ สัจจะ)

- ด. พระสงฆ์ที่กำลังสวดมาติกาอยู่ทั้ง ๓ บทนั้น แปลดังนี้ คือ
 อุปาทินุปาทานิยา ธมฺมา สภาวธรรมทั้งหลาย ฯ ล ฯ มีอยู่
 องค์ธรรม ได้แก่ ฯ ล ฯ
 อนุปาทินุปาทานิยา ธมฺมา สภาวธรรมทั้งหลาย ฯ ล ฯ มีอยู่
 องค์ธรรม ได้แก่ ฯ ล ฯ

อนุปาทินอนุปาทานิยา ธมฺมา สภาวธรรมทั้งหลาย ฯ ล ฯ มีอยู่
องค์ธรรม ได้แก่ ฯ ล ฯ

๖๕. ถ. ก. สภาวธรรมที่โศดาปัตติมรรคประหาณได้นั้น ได้แก่อะไร?

ข. สภาวธรรมที่อริยมรรคเบื่องบนประหาณได้นั้น ได้แก่อะไร?

ค. ก. ได้แก่ ทิฏฐิคติสัมปยุตตจิต ๔ วิจิกิจฉาสัมปยุตตจิต ๑ เจตสิก ๒๒ อันโศดา-
ปัตติมรรคพึงละได้เด็ดขาด

ทิฏฐิคติวิปยุตตจิต ๔ โทสมูลจิต ๒ เจตสิก ๒๕ ที่นำไปสู่อบาย อันโศดา-
ปัตติมรรคพึงละได้โดยทำให้เบาบางลง

ข. ได้แก่ ทิฏฐิคติวิปยุตตจิต ๔ โทสมูลจิต ๒ เจตสิก ๒๕ ที่เป็นอย่างหยาบ
อันสกทาคามิมรรคพึงละได้โดยทำให้เบาบางลง

ทิฏฐิคติวิปยุตตจิต ๔ ที่เกี่ยวข้องกับกามราคะ โทสมูลจิต ๒ เจตสิก ๒๕ อัน
อนาคามิมรรคพึงละได้โดยเด็ดขาด

ทิฏฐิคติวิปยุตตจิต ๔ ที่เกี่ยวข้องกับรูปราคะ อรูปราคะ อุทัจจสัมปยุตตจิต ๑
เจตสิก ๒๑ อันอรหัตตมรรคพึงละได้โดยเด็ดขาด

๗๐. ถ. มาติกาโชติก หมายความว่าอะไร? ให้อธิบายพร้อมกับยกวจนัตถะขึ้นแสดงด้วย

ค. มาติกาโชติก หมายความว่า เป็นปกรณ์ที่แสดงจำแนกเนื้อความ พร้อมทั้งอธิบาย
ในมาติกาบท มี กุสลา ธมฺมา เป็นต้น ให้สว่าง

อธิบายว่า ดิกบท ๖๖ บท มี กุสลา ธมฺมา เป็นต้น ทุกบท ๒๐๐ บท มี เหตุ
ธมฺมา เป็นต้น เหล่านี้ชื่อว่า มาติกา แต่ผู้ที่ได้ฟังได้อ่านมาติกาเหล่านี้ หาใช่จะมีความรู้ใน
มาติกาไม่ เพียงแต่เป็น ธรรมัสสวนากุศล เท่านั้น ไม่รู้ถึงรสธรรม แต่ผู้ที่ได้อ่านและได้
ศึกษาปกรณ์นี้แล้ว ย่อมสามารถรู้ธรรมรสที่เกี่ยวกับ มาติกา เหล่านี้ โดยชัดเจนได้ นี่แหละ
ทำให้สว่าง ฉะนั้น ปกรณ์นี้ จึงชื่อว่า มาติกาโชติก
ดังมีวจนัตถะแสดงว่า

มาติกั โชเตตฺติ = มาติกาโชติโก

คัมภีร์ใด ย่อมทำ มาติกาบท มี กุสลา ธมฺมา เป็นต้น ให้สว่าง ฉะนั้น คัมภีร์นั้น
ชื่อว่า มาติกาโชติก หรือ มาติกาโย โชติโก = มาติกาโชติโก

คัมภีร์ที่ทำให้สว่างรุ่งเรืองในมาติกาบท มี กุสลา ธมฺมา เป็นต้น ชื่อว่า มาติกา-
โชติก

๗๑. ถ. ในจำนวนติกมาติกา ๖๖ บทนั้น บทที่มีอุกศลธรรมเป็นองค์ธรรมได้ทั้งหมดมีกี่บท
คืออะไรบ้าง?

ค. ในติกมาติกา ๖๖ บทนั้น บทที่มีอุกศลธรรมเป็นองค์ธรรมได้ทั้งหมดนั้นมี ๒๖ บท
คือ

๑. อุกุสลา ธมฺมา ๒. วิปากธมฺม ธมฺมา ๓. อนุปาทินุปาทานียา ธมฺมา
๔. สงฺกิลิฏฺฐสงฺกิลิสฺสิกา ธมฺมา ๕. สวิตกกถวิสจจารา ธมฺมา ๖. อาจยคามินิ ธมฺมา
๗. เนวเสกฺขานาเสกฺขา ธมฺมา ๘. ปริตฺตทา ธมฺมา ๙. ปริตฺตตารมฺมณฺหา ธมฺมา ๑๐. มหคฺคตา-
รมฺมณฺหา ธมฺมา ๑๑. หีนา ธมฺมา ๑๒. อุปปนฺนา ธมฺมา ๑๓. อนุปฺปนฺนา ธมฺมา ๑๔. อตีตา
ธมฺมา ๑๕. อนาคตา ธมฺมา ๑๖. ปจฺจุปปนฺนา ธมฺมา ๑๗. อตีตารมฺมณฺหา ธมฺมา
๑๘. อนาคตารมฺมณฺหา ธมฺมา ๑๙. ปจฺจุปปนฺนารมฺมณฺหา ธมฺมา ๒๐. อชฺฌตฺตา ธมฺมา
๒๑. พหิทฺฐา ธมฺมา ๒๒. อชฺฌตฺตพหิทฺฐา ธมฺมา ๒๓. อชฺฌตฺตตารมฺมณฺหา ธมฺมา
๒๔. พหิทฺฐารมฺมณฺหา ธมฺมา ๒๕. อชฺฌตฺตพหิทฺฐารมฺมณฺหา ธมฺมา ๒๖. อนิทฺถสฺสนอปฺปฏฺฐิมา
ธมฺมา

๗๒. ถ. จงแปลและแสดงองค์ธรรมของบทในติกะ (ไม่ต้องจำแนกชั้น ธิ์ อยตนะ ธาตุ
สัจจะ) ดังต่อไปนี้

ก. วิปากติก

ข. อุปาตินุติก

ค. อตีตารมณติก

ค. แปลและแสดงองค์ธรรมของบทในติกะต่อไปนี้ มีดังนี้

ก. วิปากติก

ปฐมบท วิปากา ธมฺมา สภาวธรรมทั้งหลาย ๑ ล ๑ มีอยู่

องค์ธรรม ได้แก่ ๑ ล ๑

ทุติยบท วิปากธมฺมธมฺมา สภาวธรรมทั้งหลาย ๑ ล ๑ มีอยู่

องค์ธรรม ได้แก่ ๑ ล ๑

ตติยบท เนววิปากนวิปากธมฺมธมฺมา สภาวธรรมทั้งหลาย ๑ ล ๑ มีอยู่

องค์ธรรม ได้แก่ ๑ ล ๑

ข. อุปาตินุติก

ปฐมบท อุปาตินุปาทานียา ธมฺมา สภาวธรรมทั้งหลาย ๑ ล ๑ มีอยู่

องค์ธรรม ได้แก่ ๑ ล ๑

ทุติยบท อนุปาทินุอนุปาทานิยา ธมฺมา สภาวธรรมทั้งหลาย ฯ ล ฯ มีอยู่
องค์ธรรม ได้แก่ ฯ ล ฯ

ตติยบท อนุปาทินุอนุปาทานิยา ธมฺมา สภาวธรรมทั้งหลาย ฯ ล ฯ มีอยู่
องค์ธรรม ได้แก่ ฯ ล ฯ

ค. อตีตารมมณติก

ปฐมบท อตีตารมมณา ธมฺมา สภาวธรรมทั้งหลาย ฯ ล ฯ มีอยู่
องค์ธรรม ได้แก่ ฯ ล ฯ

ทุติยบท อนาคตารมมณา ธมฺมา สภาวธรรมทั้งหลาย ฯ ล ฯ มีอยู่
องค์ธรรม ได้แก่ ฯ ล ฯ

ตติยบท ปจจุปฺปนฺนารมมณา ธมฺมา สภาวธรรมทั้งหลาย ฯ ล ฯ มีอยู่
องค์ธรรม ได้แก่ ฯ ล ฯ

๗๓. ถ. จงแสดงองค์ธรรมพร้อมกับการจำแนก ชั้น ๓ อายุตนะ ชาติ สัจจะ โดยละเอียด
ในสภาวธรรมดังต่อไปนี้

ก. สภาวธรรมทั้งหลาย ที่พึงประหารโดยโสคาปัตติมรรค มีอยู่

ข. สภาวธรรมทั้งหลาย ที่พึงประหารโดยอริยมรรคเบื้องบน ๓ มีอยู่

ค. สภาวธรรมทั้งหลาย ที่มีอารมณ์เป็นพหิททธรรมอย่างเดียว หรือสภาวธรรม
ทั้งหลายที่กระทำพหิททธรรมให้เป็นอารมณ์ มีอยู่

ด. แสดงองค์ธรรมพร้อมกับการจำแนกชั้น อายุตนะ ชาติ สัจจะ ในสภาวธรรม
ดังต่อไปนี้ มีดังนี้ คือ

ก. องค์ธรรม ได้แก่ ทิฏฐิคตสัมปยุตตจิต ๔ วิจิกิจฉาสัมปยุตตจิต ๑ เจตสิก
๒๒ อันโสคาปัตติมรรคพึงละได้โดยเด็ดขาด

ทิฏฐิคตวิปยุตตจิต ๔ โทสมูลจิต ๒ เจตสิก ๒๕ ที่นำไปสู่อบาย
อันโสคาปัตติมรรคพึงละได้โดยสามารถทำให้เบาบางลง

ธรรมเหล่านี้เมื่อจำแนกโดยชั้น อายุตนะ ชาติ สัจจะ แล้ว ได้ชั้น ๔
อายุตนะ ๒ ชาติ ๒ สัจจะ ๒

ชั้น ๔ คือ ในเจตสิก ๒๗ นั้น เวทนาเจตสิก เป็นเวทนาชั้น สัญญาเจตสิก
เป็นสัญญาชั้น เจตสิกที่เหลือ ๒๕ เป็นสังขารชั้น อกุศลจิต ๑๑ เป็นวิญญาณชั้น

อายตนะ ๒ คือ อกุศลจิต ๑๑ เป็นมนายตนะ เจตสิก ๒๗ เป็นธัมมายตนะ
 ชาติ ๒ คือ อกุศลจิต ๑๑ เป็นมโนวิญญูณชาติ เจตสิก ๒๗ เป็นธัมมชาติ
 สัจจะ ๒ คือ อกุศลจิต ๑๑ เจตสิก ๒๖ (เว้นโลกะ) เป็นทุกขสัจจะ โลก-
 เจตสิก เป็นสมุทยสัจจะ

ข. องค์ธรรม ได้แก่ ทิฏฐิคตวิปปยุตตจิต ๔ โทสมูลจิต ๒ เจตสิก ๒๕ ที่เป็น
 อย่างหยาบ อันสทกาคามิมรรคพึงละได้โดยสามารถทำให้เบาบางลง

ทิฏฐิคตวิปปยุตตจิต ๔ ซึ่งเกี่ยวข้องกามราคะ โทสมูลจิต ๒ เจตสิก ๒๕
 อันอนาคามิมรรคพึงละได้โดยเด็ดขาด

ทิฏฐิคตวิปปยุตตจิต ๔ ซึ่งเกี่ยวข้องกับรูปราคะ อรูปราคะ อุทธังจะสัมปยุตตจิต ๑
 เจตสิก ๒๑ อันอรหัตตมรรคพึงละได้โดยเด็ดขาด

ธรรมเหล่านี้ เมื่อจำแนกโดยขั้น อายตนะ ชาติ สัจจะ แล้ว ได้ขั้น ๔
 อายตนะ ๒ ชาติ ๒ สัจจะ ๒

ขั้น ๔ คือ ในเจตสิก ๒๕ นั้น เวทนาเจตสิก เป็นเวทนาขั้น สัญญาเจตสิก
 เป็นสัญญาขั้น เจตสิกที่เหลือ ๒๓ เป็นสังขารขั้น อกุศลจิต ๗ เป็นวิญญูณขั้น

อายตนะ ๒ คือ อกุศลจิต ๗ เป็นมนายตนะ เจตสิก ๒๕ เป็นธัมมายตนะ
 ชาติ ๒ คือ อกุศลจิต ๗ เป็นมโนวิญญูณชาติ เจตสิก ๒๕ เป็นธัมมชาติ
 สัจจะ ๒ คือ อกุศลจิต ๗ เจตสิก ๒๔ (เว้นโลกะ) เป็นทุกขสัจจะ โลก-
 เจตสิก เป็นสมุทยสัจจะ

ค. องค์ธรรมได้แก่ รูปาวจรจิต ๑๕ (เว้นอภิญาจิต ๒) อากาสนัญญาตน-
 ฌานจิต ๓ โลกุตตรจิต ๘ เจตสิก ๓๘ ที่กระทำพหิททธรรมให้เป็นอารมณ์โดยแน่นอน
 และกามจิต ๕๔ อภิญาจิต ๒ เจตสิก ๕๒ ขณะที่กระทำพหิททธรรมให้เป็นอารมณ์

ธรรมเหล่านี้ เมื่อจำแนกโดยขั้น อายตนะ ชาติ สัจจะ แล้ว ได้ขั้น ๔
 อายตนะ ๒ ชาติ ๘ สัจจะ ๓

ขั้น ๔ คือ ในเจตสิก ๕๒ นั้น เวทนาเจตสิก เป็นเวทนาขั้น สัญญาเจตสิก
 เป็นสัญญาขั้น เจตสิกที่เหลือ ๕๐ เป็นสังขารขั้น พหิททารัมมณจิต ๘๒ เป็นวิญญูณขั้น

อายตนะ ๒ คือ พหิททารัมมณจิต ๘๒ เป็นมนายตนะ เจตสิก ๕๒ เป็น
 ธัมมายตนะ

ธาตุ ๘ คือ ในพหิทธารัมมจิต ๘๒ นั้น ทวิปัญจวิญญาณจิต ๑๐ เป็นปัญจวิญญาณธาตุ ๕ สัมปฏิจฉนจิต ๒ ปัญจทวาราวชชนจิต ๑ เป็นมโนธาตุ พหิทธารัมมจิตที่เหลือ ๖๕ เป็นมโนวิญญาณธาตุ เจตสิก ๕๒ เป็นธัมมธาตุ

สัจจะ ๓ คือ โลเกียพหิทธารัมมจิต ๗๒ หรือ ๗๔ เจตสิก ๕๑ (เว้นโลกะ) เป็นทุกขสัจจะ โลกเจตสิก เป็นสมุทตสัจจะ องค์มรรค ๘ หรือ ๗ ที่ในมัคคจิต ๔ เป็นมัคคสัจจะ

มัคคจิตตูปบาทที่เหลือ ๒๕ ผลจิตตูปบาท ๓๗ เป็นสัจจวิมุตติ

๗๔. ถ. ดิกวิมุตติของ ปริตตารมมณติก และ อติตารมมณติก นั้น ได้แก่ สภาวธรรมจำพวกไหนบ้าง? จงบอกจำนวนสภาวธรรมเหล่านั้นมาโดยเฉพาะ ๆ ด้วย

ต. ดิกวิมุตติของ ปริตตารมมณติก นั้น ได้แก่สภาวธรรมจำพวกบัญญัติตารัมมณธรรม คือ รูปาวจรจิต ๑๕ (เว้นอภิญญาจิต ๒) อากาสนัญญาตนณานจิต ๓ อากิญจัญญาตนณานจิต ๓ เจตสิก ๓๕ ที่กระทำบัญญัติธรรมให้เป็นอารมณ์โดยแน่นอน และมโนทวาราวชชนจิต ๑ อกุศลจิต ๑๒ มหากุศลจิต ๘ มหากริยาจิต ๘ อภิญญาจิต ๒ เจตสิก ๔๕ (เว้นวิรติ) ในขณะที่กระทำบัญญัติธรรมให้เป็นอารมณ์ รูป ๒๘ นิพพาน

ดิกวิมุตติของ อติตารมมณติก นั้น ได้แก่ สภาวธรรมจำพวกบัญญัติตารัมมณธรรม และอัปปมาณารัมมณธรรม คือ บัญญัติตารัมมณจิต เอกันตะ ๒๑ เจตสิก ๓๕ บัญญัติตารัมมณจิตอเนกกันตะ ๓๑ เจตสิก ๔๕ (เว้นวิรติ) และอัปปมาณารัมมณจิต เอกันตะ ๘ เจตสิก ๓๖ อัปปมาณารัมมณจิตอเนกกันตะ ๑๑ เจตสิก ๓๓ (เว้นวิรติ อัปมัณญา) รูป ๒๘ นิพพาน

๗๕. ถ. ในติกมาติกา บทที่มีองค์ธรรมเป็นปรมัตถธรรมจำพวกเดียวในปรมัตถธรรมทั้ง ๔ นั้น มีกี่บท คืออะไรบ้าง?

ต. ในติกมาติกา บทที่มีองค์ธรรมเป็นปรมัตถธรรมจำพวกเดียวนั้น มี ๒ บท คือ

๑. สนิทสุสนสปปิฆา ชมฺมา

๒. อนิทสุสนสปปิฆา ชมฺมา

จบ ปัญหาและคำเฉลย ในติกมาติกา

ปัญหาและคำถามในอภิธรรมทุกมัตติกา

๑. ฉ. อภิธรรมทุกมัตติกา มีกี่หมวด คืออะไรบ้าง? และจงจำแนกองค์ธรรมของ เหตุ
ธมฺมา โดยชั้น อายตนะ ชาติ สัจจะ

ค. อภิธรรมทุกมัตติกา มี ๑๓ หมวด คือ

๑. เหตุโคจร

ฯ ล ฯ

๑๓. ปิฎฐิทุก

และ เหตุ ธมฺมา จำแนกโดยชั้น ได้สังขารชั้น อายตนะ ได้ธมฺมายตนะ ชาติ
ได้ธมฺมชาติ สัจจะ ได้ ๓ คือ เหตุ ๕ (เว้นโลกเหตุ) ที่ในโลเกียสเหตุกจิต ๖๓ เป็นทุกข-
สัจจะ โลกเหตุ เป็นสมุททยสัจจะ สัมมาทิฎฐิสมรรค คือ อโมหเหตุ ที่ในมคคจิต ๔ เป็น
มคคสัจจะ อโลกะ อโทสะ ที่ในมคคจิต ๔ และอโลกะ อโทสะ อโมหะ ที่ในผลจิต ๔
เป็นสัจจวิมุตติ

๒. ฉ. จงแสดงบทใน เหตุโคจร และชื่อทุกะใน จุพฺพนฺตรทุก ตามลำดับ

ค. บทใน เหตุโคจร มี ๑๒ บท คือ

๑. เหตุ ธมฺมา

ฯ ล ฯ

๑๒. นเหตุ โข ปน ธมฺมา อเหตุกาปิ

และชื่อทุกะใน จุพฺพนฺตรทุก มี ๗ ทุกะ คือ

๑. สปปจฺจยทุก

ฯ ล ฯ

๗. เกณจิวิญญูญทุก

๓. ฉ. จงแปลและแสดงองค์ธรรมในบทต่อไปนี้

ก. สปปจฺจยา ธมฺมา

ข. อสงฺขตา ธมฺมา

ค. สนิทสุสนา ธมฺมา

ง. อปฺปฎิมา ธมฺมา

จ. อรุปีโน ธมฺมา

ฉ. โลเกีย ธมฺมา

ข. โลกุตตรา ฌมมา

ค. แปลและแสดงองค์ธรรมในบทต่อไปนี้ มีดังนี้

ก. สปปัญญา ฌมมา สภาวธรรมทั้งหลาย ฯ ล ฯ มีอยู่
องค์ธรรม ได้แก่ ฯ ล ฯ

ข. อสงขตา ฌมมา สภาวธรรมทั้งหลาย ฯ ล ฯ มีอยู่
องค์ธรรม ได้แก่ ฯ ล ฯ

ค. สนิทสุตนา ฌมมา สภาวธรรมทั้งหลาย ฯ ล ฯ มีอยู่
องค์ธรรม ได้แก่ ฯ ล ฯ

ง. อปุปฺปมา ฌมมา สภาวธรรมทั้งหลาย ฯ ล ฯ มีอยู่
องค์ธรรม ได้แก่ ฯ ล ฯ

จ. อรูปิน ฌมมา สภาวธรรมทั้งหลาย ฯ ล ฯ มีอยู่
องค์ธรรม ได้แก่ ฯ ล ฯ

ฉ. โลภียา ฌมมา สภาวธรรมทั้งหลาย ฯ ล ฯ มีอยู่
องค์ธรรม ได้แก่ ฯ ล ฯ

ช. โลกุตตรา ฌมมา สภาวธรรมทั้งหลาย ฯ ล ฯ มีอยู่
องค์ธรรม ได้แก่ ฯ ล ฯ

๔. ค. ทูกะใดในทูกมาติกา ที่องค์ธรรมของปฐมบท และทุติยบทเหมือนกัน? และให้
จำแนกพระนิพพานโดย ขันธ อายตนะ ชาติ สัจจะ

ค. ในทูกมาติกา ทูกะที่มีองค์ธรรมของปฐมบท และทุติยบทเหมือนกัน คือ
เกณจิวิญญูญทุก และพระนิพพาน เมื่อจำแนกโดย ขันธ อายตนะ ชาติ สัจจะแล้ว เป็น
ขันธวิมุตติ รัมมายตนะ รัมมชาติ นิโรธสัจจะ

๕. ค. จงแสดงองค์ธรรมใน เกณจิวิญญูญทุก ตามนัยอัฐฐาสาลินีอรรถกถา

ค. แสดงองค์ธรรมใน เกณจิวิญญูญทุก ตามนัยอัฐฐาสาลินีอรรถกถา ๑๒ นัย คือ
นัยที่ ๑ องค์ธรรมของปฐมบท ได้แก่รูปารมณที่พึงรู้ได้โดยจักขุวิญญูญจิต ๒ องค์ธรรม
ของทุติยบท ได้แก่จิต ๘๕ เจตสิก ๕๒ รูป ๒๗ (เว้นรูปารมณ)
นิพพาน ที่ไม่พึงรู้ได้โดยจักขุวิญญูญจิต ๒

นัยที่ ๑๒ องค์ธรรมของปฐมบท ได้แก่นิพพาน ที่พึงรู้ได้โดยโลกุตตรจิต ๘ องค์ธรรมของทุติยบท ได้แก่จิต ๘๕ เจตสิก ๕๒ รูป ๒๘ ที่ไม่พึงรู้ได้โดยโลกุตตรจิต ๘

๖. ถ. จงแสดงองค์ธรรมของทุติยบทใน เกณจิวิญญูญทุก ตามนัยแห่งมูลฎีกา และให้แสดงความต่างกันในการแสดงองค์ธรรม ระหว่างอัฐฐาสาลินีอรรถกถา และมูลฎีกาใน เกณจิวิญญูญทุก

ต. แสดงองค์ธรรมของทุติยบทใน เกณจิวิญญูญทุก ตามนัยแห่งมูลฎีกา มี ๑๕ นัย คือ

นัยที่ ๑ องค์ธรรม ได้แก่รูปารมณฺ์ ที่ไม่พึงรู้ได้โดยจิต ๔๓ ดวง คือ โสท-
วิญญาณจิต ๒ ฆานวิญญาณจิต ๒ ชิวหาวิญญาณจิต ๒ กายวิญญาณจิต ๒ บัญญัติ-
ตารัมมณิกจิตเอกัณตะ ๒๑ มหัคคตารัมมณิกจิตเอกัณตะ ๖ นิพพานารัมมณิกจิตเอกัณตะ ๘

๑ ถ ๑

นัยที่ ๑๕ องค์ธรรม ได้แก่นิพพาน ที่ไม่พึงรู้ได้โดยจิต ๗๒ ดวง คือ กามารัม-
มณิกจิตเอกัณตะ ๒๕ โลเกียและบัญญัติตารัมมณิกจิต ๒๐ บัญญัติตารัมมณิกจิต เอกัณตะ
๒๑ มหัคคตารัมมณิกจิตเอกัณตะ ๖

และความต่างกันในการแสดงองค์ธรรม ระหว่างอัฐฐาสาลินีอรรถกถา และมูลฎีกา คือ

การแสดงองค์ธรรมตามนัยแห่งอัฐฐาสาลินีอรรถกถานั้น องค์ธรรมของ เกณจิ ที่อยู่ในปฐมบทและทุติยบท ซึ่งเป็นกัตตูปท อารัมมณิกบท วิญญาณบทนั้น เหมือนกัน แต่องค์ธรรมของคำว่า วิญญูญยา ธมฺมา ที่อยู่ในปฐมบทและทุติยบท ซึ่งเป็นกรรมบท อารัมมณบท วิญญาตัพพบท นั้นต่างกัน

ส่วนการแสดงองค์ธรรมตามนัยแห่งมูลฎีกานั้น องค์ธรรมของ เกณจิ ที่อยู่ในปฐมบท และทุติยบท ซึ่งเป็นกัตตูปท อารัมมณิกบท วิญญาณบท นั้นต่างกัน แต่องค์ธรรมของคำว่า วิญญูญยา ธมฺมา ที่อยู่ในปฐมบทและทุติยบท ซึ่งเป็นกรรมบท อารัมมณบท วิญญาตัพพบท นั้นเหมือนกัน

๗. ถ. จงแสดงธรรมดังต่อไปนี้

ก. ธรรมที่เป็น อาสวสมุပ္ปยุตฺตา ธมฺมา ได้ แต่เป็น สลฺโลชนสมุပ္ปยุตฺตา ธมฺมา ไม่ได้

ข. ธรรมที่เป็น สลฺโลชนสมฺปยุตฺตา ธมฺมา ได้ แต่เป็น อาสวสมฺปยุตฺตา ธมฺมา ไม่ได้

ค. ธรรมที่เป็น อาสวสมฺปยุตฺตา ธมฺมา และ สลฺโลชนสมฺปยุตฺตา ธมฺมา ได้ทั้ง ๒

ง. ธรรมที่เป็น อาสวสมฺปยุตฺตา ธมฺมา และ สลฺโลชนสมฺปยุตฺตา ธมฺมา ไม่ได้ ทั้ง ๒

ก. ธรรมที่เป็น คณฺหวิปฺปยุตฺต คณฺหานิยา ธมฺมา ได้ แต่เป็น โอนฺวิปฺปยุตฺต โอนฺหานิยา ธมฺมา ไม่ได้

ข. ธรรมที่เป็น โอนฺวิปฺปยุตฺต โอนฺหานิยา ธมฺมา ได้ แต่เป็น คณฺหวิปฺปยุตฺต คณฺหานิยา ธมฺมา ไม่ได้

ค. ธรรมที่เป็น คณฺหวิปฺปยุตฺต คณฺหานิยา ธมฺมา และ โอนฺวิปฺปยุตฺต โอนฺหานิยา ธมฺมา ได้ทั้ง ๒

ง. ธรรมที่เป็น คณฺหวิปฺปยุตฺต คณฺหานิยา ธมฺมา และ โอนฺวิปฺปยุตฺต โอนฺหานิยา ธมฺมา ไม่ได้ทั้ง ๒

ด. แสดงธรรมดังต่อไปนี้ มีดังนี้

ก. ไม่มี

ข. ได้แก่ โมหเจตสิกที่ในโทสมูลจิต ๒ และในวิจิกิจฉาสัมปยุตตจิต ๑

ค. ได้แก่ อกุศลจิต ๑๒ เจตสิก ๒๗ (เว้นโมหเจตสิกที่ในโทสมูลจิต ๒ และในโมหมูลจิต ๒)

ง. ได้แก่ กุศลจิต ๒๑ วิปากจิต ๓๖ กริยาจิต ๒๐ เจตสิก ๓๘ และโมหเจตสิกที่ในอุทฺตรัจฉาสัมปยุตตจิต ๑ รูป ๒๘ นิพพาน

ก. ได้แก่ โมหมูลจิต ๒ เจตสิก ๑๕ (เว้นโมหะ) และ โลกเจตสิกที่ในทวิฏฐิตวิปฺปยุตตจิต ๔ โทสเจตสิกที่ในโทสมูลจิต ๒

ข. ได้แก่ โมหเจตสิกที่ในโทสมูลจิต ๒

ค. ได้แก่ โลภียกุศลจิต ๑๗ โลภียวิปากจิต ๓๒ กริยาจิต ๒๐ เจตสิก ๓๘ และ โมหเจตสิกที่ในโมหมูลจิต ๒ รูป ๒๘

ง. ได้แก่ โลกมูลจิต ๘ โทสมูลจิต ๒ เจตสิก ๒๕ (เว้นโทสะ วิจิกิจฉา และ โลกเจตสิกที่ในทวิฏฐิตวิปฺปยุตตจิต ๔ โมหเจตสิกที่ในโทสมูลจิต ๒) โลกุตตรจิต ๘ เจตสิก ๓๖ นิพพาน

๘. ถ. ให้แสดงทูกะใน โคจณก ดังต่อไปนี้

- ก. อาสวโคจณก ข. สลฺยโคจณก
ค. คณฺถโคจณก ง. โอมโคจณก

ต. ทูกะใน โคจณก ดังต่อไปนี้ มีดังนี้

ก. อาสวโคจณก มี ๖ ทูกะ คือ

๑. อาสวทูก

๑ ล ๑

๒. อาสววิปฺปยุตฺตาสวทูก

ข. สลฺยโคจณก มี ๖ ทูกะ คือ

๑. สลฺยโคจณก

๑ ล ๑

๒. สลฺยโคจณวิปฺปยุตฺตสลฺยนิยทูก

ค. คณฺถโคจณก มี ๖ ทูกะ คือ

๑. คณฺถทูก

๑ ล ๑

๒. คณฺถวิปฺปยุตฺตคณฺถนิยทูก

ง. โอมโคจณก มี ๖ ทูกะ คือ

๑. โอมทูก

๑ ล ๑

๒. โอมวิปฺปยุตฺตโอมนิยทูก

๙. ถ. จงแปลบททั้ง ๑๒ ใน นีวรณโคจณก พร้อมทั้งแสดงทูกะที่มีทุกวิมุตติ

ต. แปลบททั้ง ๑๒ บท ใน นีวรณโคจณก คือ

๑. นีวรณา ฐมฺมา = สภาวธรรมทั้งหลาย ๑ ล ๑ มีอยู่

๒. โน นีวรณา ฐมฺมา = สภาวธรรมทั้งหลาย ๑ ล ๑ มีอยู่

๓. นีวรณียา ฐมฺมา = สภาวธรรมทั้งหลาย ๑ ล ๑ มีอยู่

๔. อนีวรณียา ฐมฺมา = สภาวธรรมทั้งหลาย ๑ ล ๑ มีอยู่

๕. นีวรณสมฺปยุตฺตา ฐมฺมา = สภาวธรรมทั้งหลาย ๑ ล ๑ มีอยู่

๖. นีรวณวิปยุตตะ ฐมา = สภาธรรมทั้งหลาย ฯ ล ฯ มีอยู่
 ๗. นีรวณ เจว ฐมา นีรวณียา จ = สภาธรรมทั้งหลาย ฯ ล ฯ มีอยู่
 ๘. นีรวณียา เจว ฐมา โจนีรวณ = สภาธรรมทั้งหลาย ฯ ล ฯ มีอยู่
 ๙. นีรวณ เจว ฐมา นีรวณสมยุตตะจ = สภาธรรมทั้งหลาย ฯ ล ฯ มีอยู่
 ๑๐. นีรวณสมยุตตะ เจว ฐมา โน จ นีรวณ = สภาธรรมทั้งหลาย ฯ ล ฯ มีอยู่
 ๑๑. นีรวณวิปยุตตะ โข ปน ฐมา นีรวณียาปิ = สภาธรรมทั้งหลาย ฯ ล ฯ มีอยู่
 ๑๒. นีรวณวิปยุตตะ โข ปน ฐมา อนีรวณียาปิ = สภาธรรมทั้งหลาย ฯ ล ฯ

มีอยู่

และทุกะที่มีทุกวิมุตติ คือ

๑. นีรวณนีรวณียทุก ๒. นีรวณนีรวณสมยุตตะทุก ๓. นีรวณวิปยุตตะนีรวณียทุก

๑๐. ถ. องค์ธรรมของทุติยบทใน ปราสาทสมยุตตะทุก และ ปราสาทวิปยุตตะปราสาททุก นั้น ได้แก่อะไร? และจงแสดงวงนัตตะ พร้อมทั้งอธิบายในคำว่า ปราสาท

ค. องค์ธรรมของทุติยบทใน ปราสาทสมยุตตะทุก นั้น ได้แก่ ทิณฺณจิตวิปยุตตจิต ๔ โทสมฺมจิต ๒ โมหฺมฺมจิต ๒ กุสฺลจิต ๒๑ วิปากจิต ๓๖ กรียาจิต ๒๐ เจตสิก ๕๑ (เว้นทิณฺณ) รูป ๒๘ นิพพาน

องค์ธรรมของทุติยบทใน ปราสาทวิปยุตตะปราสาททุก นั้น ได้แก่ โลกุตตรจิต ๘ เจตสิก ๓๖ นิพพาน

แสดงวงนัตตะ พร้อมทั้งอธิบายใน ปราสาท คือ

ปรโต อามาโส = ปราสาท

ธรรมชาติที่มีการยึดถือ โดยผิดจากความเป็นจริง ชื่อว่า ปราสาท

อธิบายว่า สัตว์ทั้งหลายที่เรียกขานกันว่า เป็นเรา เป็นเขา เป็นชาย เป็นหญิง เป็นมนุษย์ เป็นเทวดา เป็นคิรัจฺจนา เป็นสัตว์ เป็นบุคคลเหล่านี้ แม้ว่าเป็นการถูกต้องตามสมมุติสัจจะก็จริง มิใช่เป็นการเรียกขานกันแต่เพียงวาจา หากได้ไปยึดถือมันด้วยความรู้สึกว่าเป็นไปดังที่เรียกขานกันนั้นจริง ๆ การยึดถือมันเช่นนี้ย่อมผิดไปจากปรมัตถสัจจะ เพราะเมื่อว่าตามปรมัตถสัจจะแล้ว ย่อมมีแต่รูปนามขันธ ๕ เท่านั้น ไม่มี เรา เขา ชาย หญิง มนุษย์ เทวดา คิรัจฺจนา สัตว์ บุคคล เป็นต้น ความยึดถือของสัตว์ทั้งหลายที่อยู่ในโลก

ดังกล่าวนี้ ก็เป็นไปตามอำนาจของทฤษฎีนั่นเอง ฉะนั้น ทฤษฎีเจตสิกนี้ พระพุทธองค์จึงตรัสว่าเป็น ปราสาท

๑๑. ถ. โคจก อื่น ๆ ที่นอกจาก กิเลสโคจก นั้น ใน โคจก หนึ่ง ๆ มี ๖ ทูกะ แต่ใน ปราสาทโคจก มีเพียง ๕ ทูกะเท่านั้น อยากทราบว่า ขาดทูกะใด และเป็นเพราะเหตุใด? จงอธิบาย

ต. ใน ปราสาทโคจก มีเพียง ๕ ทูกะนั้น เพราะขาด ปราสาทปราสาทสมปยุตตทุก ที่เป็นเช่นนี้ก็เพราะว่า ปราสาทองค์ธรรมมีแต่เพียงทฤษฎีเจตสิกดวงเดียวนั่นเอง ฉะนั้นธรรมที่ชื่อว่า ปราสาท และประกอบด้วยปราสาทนั้นย่อมไม่มี เมื่อเป็นเช่นนี้ ถึงแม้ว่าองค์ธรรมของทุตียบท คือ ปราสาทสมปยุตตา เจว ธมฺมา โนจปราสาทา มิได้ก็จริง แต่องค์ธรรมของปฐมบท คือ ปราสาทาเจว ธมฺมา ปราสาทสมปยุตตา จ นั้นย่อมไม่มี ฉะนั้น พระพุทธองค์ จึงไม่ทรงแสดง ปราสาทปราสาทสมปยุตตทุก

๑๒. ถ. ใน มหนตรทุก มีทูกะกี่ประเภท คืออะไรบ้าง? และจงแปลบทในทูกะ ดังต่อไปนี้

- ก. สารมมณทุก ข. จิตตสํสฏฺฐทุก ค. จิตตสมุฏฺฐานทุก
ง. จิตตสํสฏฺฐานสหนฺนทุก จ. จิตตสํสฏฺฐสมุฏฺฐานานุปริวตฺติทุก

ต. ใน มหนตรทุก มีทูกะ ๑๔ ประเภท คือ

๑. สารมมณา ๗ ล ๗ ๑๔. อูปาทินฺนทุก
และแปลบทในทูกะต่อไปนี้ มีดังนี้

ก. สารมมณทุก

ปฐมบท สารมมณา ธมฺมา = สภาวะธรรมทั้งหลาย ๗ ล ๗ มีอยู่
ทุตียบท อนารมมณา ธมฺมา = สภาวะธรรมทั้งหลาย ๗ ล ๗ มีอยู่

ข. จิตตสํสฏฺฐทุก

ปฐมบท จิตตสํสฏฺฐา ธมฺมา = สภาวะธรรมทั้งหลาย ๗ ล ๗ มีอยู่
ทุตียบท จิตตวิสํสฏฺฐา ธมฺมา = สภาวะธรรมทั้งหลาย ๗ ล ๗ มีอยู่

ค. จิตตสมุฏฺฐานทุก

ปฐมบท จิตตสมุฏฺฐานา ธมฺมา = สภาวะธรรมทั้งหลาย ๗ ล ๗ มีอยู่

ทุติยบท โน จิตตสมุฏฐานา ธมฺมา = สภาวธรรมทั้งหลาย ๑ ล ๑ มีอยู่

ง. จิตตตํสฏฐสมุฏฐานสหภูทุก

ปฐมบท จิตตตํสฏฐสมุฏฐานสหภูโน ธมฺมา = สภาวธรรมทั้งหลาย ๑ ล ๑ มีอยู่

ทุติยบท โน จิตตตํสฏฐสมุฏฐานสหภูโน ธมฺมา = สภาวธรรมทั้งหลาย ๑ ล ๑ มีอยู่

จ. จิตตตํสฏฐสมุฏฐานานุปริวตติทุก

ปฐมบท จิตตตํสฏฐสมุฏฐานานุปริวตติโน ธมฺมา = สภาวธรรมทั้งหลาย ๑ ล ๑

มีอยู่

ทุติยบท โน จิตตตํสฏฐสมุฏฐานานุปริวตติโน ธมฺมา = สภาวธรรมทั้งหลาย ๑ ล ๑

มีอยู่

๑๓. ฉ. จงจำแนกองค์ธรรมของบทดังต่อไปนี้ โดยชั้น อยตนะ ชาติ สัจจะ

ก. จิตตตํสฏฐา ธมฺมา ข. จิตตสมุฏฐานา ธมฺมา

ค. โน จิตตสมุฏฐานา ธมฺมา ง. จิตตตํสฏฐสมุฏฐานา ธมฺมา

จ. โน จิตตตํสฏฐสมุฏฐานานุปริวตติโน ธมฺมา ฉ. อุปาทา ธมฺมา

ต. จำแนกองค์ธรรมของบทต่อไปนี้ โดยชั้น อยตนะ ชาติ สัจจะ คือ

ก. จิตตตํสฏฐา ธมฺมา โดยชั้น ได้ เจตสิกชั้น ๓ โดยอยตนะ ได้ รัมมายนะ โดยชาติ ได้ รัมมชาติ โดยสัจจะ ได้ ๓ คือ เจตสิก ๕๑ (เว้นโลกะ) ที่ในโลกียจิต ๘๑ เป็นทุกขสัจจะ โลกเจตสิก เป็นสมุทยสัจจะ องค์กรก ๘ หรือ ๙ ที่ในมคคจิต ๔ เป็นมคคสัจจะ

เจตสิกที่เหลือ ๒๘ (เว้นองค์กรก ๘) ที่ในมคคจิต ๔ และเจตสิก ๓๖ ที่ในผลจิต ๔ เป็นสัจจวิมุตติ

ข. จิตตสมุฏฐานา ธมฺมา โดยชั้น ได้ชั้น ๔ คือ จิตตชรูป เป็นรูปชั้น เจตสิก ๕๒ เป็นเจตสิกชั้น ๓ โดยอยตนะ ได้ ๖ คือ ในจิตตชรูปนั้น รูปารมณ เป็นรูปายตนะ สัททารมณ เป็นสัททายตนะ คันธารมณ เป็นคันธายตนะ รสอารมณ เป็นรสายตนะ โสภณัฐพพารมณ เป็นโสภณัฐพพายตนะ เจตสิก ๕๒ สุขุมรูป ๑๐ หรือ ๑๒ เป็นรัมมายนะ โดยชาติ ได้ ๖ คือ รูปชาติ สัททชาติ คันธชาติ รสชาติ โสภณัฐพพชาติ รัมมชาติ โดยสัจจะ ได้ ๓ คือ เจตสิก ๕๑ (เว้นโลกะ) ที่ในโลกียจิต ๘๑ จิตตรูป ๑๗ เป็นทุกขสัจจะ โลกเจตสิก เป็นสมุทยสัจจะ องค์กรก ๘ หรือ ๙ ที่ในมคคจิต ๔ เป็นมคคสัจจะ

เจตสิกที่เหลือ ๒๘ (เว้นองค์มรรค ๘) ที่ในมัคคจิต ๔ และเจตสิก ๓๖ ที่ในผลจิต ๔ เป็นสัจจวิมุตติ

ค. โน จิตตสมุฏฐานา ธมฺมา โดยขันธ ได้ ๒ คือ ดิขรูป เป็นรูปขันธจิต ๘๕ เป็นวิญญานขันธ นิพพาน เป็นขันธวิมุตติ โดยอายตนะ ได้ ๑๒ คือ ๑ ล ๑ โดยธาตุ ได้ ๑๘ คือ ๑ ล ๑ โดยสังขจะ ได้ ๒ คือ ทุกขสังขจะ นิโรธสังขจะ โลกุตตรจิต ๘ เป็นสัจจวิมุตติ

ง. จิตตสํสฏฺฐสมุฏฐานา ธมฺมา โดยขันธ ได้เจตสิกขันธ ๓ โดยอายตนะ ได้ธัมมายตนะ โดยธาตุ ได้ธัมมธาตุ โดยสังขจะ ได้ ๓ คือ ทุกขสังขจะ สมุทยสังขจะ มัคคสังขจะ เจตสิกที่เหลือ ๒๘ (เว้นองค์มรรค ๘) ที่ในมัคคจิต ๔ และเจตสิก ๓๖ ที่ในผลจิต ๔ เป็นสัจจวิมุตติ

จ. โน จิตตสํสฏฺฐสมุฏฐานานุปริวตฺติโน ธมฺมา โดยขันธ ได้ ๒ คือ รูป ๒๘ เป็นรูปขันธจิต ๘๕ เป็นวิญญานขันธ นิพพาน เป็นขันธวิมุตติ โดยอายตนะ ได้ ๑๒ คือ ๑ ล ๑ โดยธาตุ ได้ ๑๘ คือ ๑ ล ๑ โดยสังขจะ ได้ ๒ คือ ทุกขสังขจะ นิโรธสังขจะ โลกุตตรจิต ๘ เป็นสัจจวิมุตติ

ฉ. อุปาทา ธมฺมา โดยขันธ ได้รูปขันธ โดยอายตนะ ได้ ๑๐ (เว้นโผฏฐัพพายตนะ มนายตนะ) โดยธาตุ ได้ ๑๐ (เว้นโผฏฐัพพธาตุ วิญญานธาตุ ๗) โดยสังขจะ เป็นทุกขสังขจะ

และ มหนฺตรทุก ที่มีจิต ๘๕ เป็นทุกวิมุตติ นั่นคือ

๑. จิตตสมุပ္ยุตตทุก ๒. จิตตสํสฏฺฐทุก

๑๔. ฉ. จงแสดงวณัตถะของบทดังต่อไปนี้

ก. สารมมณา ข. เจตสิกา ค. จิตตสํสฏฺฐา ง. จิตตวิสํสฏฺฐา

จ. จิตตสมุฏฺฐานา ฉ. จิตตสํสฏฺฐสมุฏฺฐานสทฺทโน

ช. จิตตสํสฏฺฐสมุฏฺฐานานุปริวตฺติโน

๓. วณัตถะของบทดังต่อไปนี้ มีดังนี้

ก. มีวณัตถะว่า สท อารมมณเณ เย วตฺตุนฺตฺติ = สารมมณา ธรรมเหล่านี้ เป็นไปพร้อมด้วยอารมณ์ ฉะนั้น ธรรมเหล่านั้นชื่อว่า สารมมณะ

ข. มีวณัตถะว่า อวิปฺปโยควเสน เจตฺติ นิยุตฺตาติ = เจตสิก ธรรมที่ประกอบเป็นนิจโนจิต ด้วยอำนาจแห่งอันไม่ปราศจากกัน ฉะนั้น ธรรมเหล่านั้นชื่อว่า เจตสิก

ก. มีฉันทะว่า นิรหิตราวุปกมนตาย อุปาโท ยาว ภงคา จิตฺเตน สัมมุตฺตํ
= จิตฺตสัมมุตฺตํ สภาวธรรมที่เจือกับจิต ตั้งแต่เกิดขึ้นจนดับไป ด้วยความเป็นธรรมชาติเข้าถึง
ซึ่งความไม่มีระหว่างกัน ฉะนั้น จึงชื่อว่า จิตตสังสัฏฐะ

ง. มีฉันทะว่า เอกโต วตฺตมานา ปี นิรหิตราโว อุนฺหปมนตาย จิตฺเตน
วิสัณฺณํ = จิตฺตวิสัณฺณํ สภาวธรรมที่ถึงแม้ว่าจะเกิดพร้อมกัน แต่ไม่เจือด้วยจิต ด้วยความ
เป็นธรรมชาติไม่เข้าถึงซึ่งความไม่มีระหว่างกัน ฉะนั้นชื่อว่า จิตตวิสัณฺณะ

จ. มีฉันทะว่า จิตฺตํ สมฺมูหํ เอเตสนํ = จิตฺตสมฺมูหานา ธรรมเหล่าใดมีจิต
เป็นสมฺมูหานให้เกิด ฉะนั้น ธรรมเหล่านั้นจึงชื่อว่า จิตตสมฺมูหาน

ฉ. มีฉันทะว่า จิตฺตสัมมุตฺตํ จ เต จิตฺตสมฺมูหานา จ จิตฺตสทฺทโน เอว จาติ =
จิตฺตสัมมุตฺตสมฺมูหานสทฺทโน ธรรมที่เกี่ยวข้องกับจิตเหล่านั้นด้วย มีจิตเป็นสมฺมูหานด้วย
และเป็นธรรมที่เกิดร่วมกับจิตนั่นเองด้วย ฉะนั้นจึงชื่อว่า จิตตสังสัฏฐสมฺมูหานสทฺท

ช. มีฉันทะว่า จิตฺตสัมมุตฺตํ จ เต จิตฺตสมฺมูหานา จ จิตฺตานุปริวตฺติโน เอว
จาติ = จิตฺตสัมมุตฺตสมฺมูหานานุปริวตฺติโน ธรรมที่เกี่ยวข้องกับจิตเหล่านั้นด้วย มีจิตเป็น
สมฺมูหานด้วย และเป็นธรรมเป็นไปตามจิตนั่นเองด้วย ฉะนั้นจึงชื่อว่า จิตตสังสัฏฐสมฺมูหาน
านุปริวตฺติ

๑๕. ฉ. อัชฌัตตะมีกัอย่าง คืออะไรบ้าง? พร้อมทั้งยกองค์ธรรม และให้แสดงความ
แตกต่างกันของคำว่า อัชฌัตตะ ใน อหฺมตฺติกทุก และ อหฺมตฺตติค

ค. อัชฌัตตะ มี ๔ อย่าง คือ

๑. โภจขมตฺต	องค์ธรรมได้แก่	อารมณฺสามัญญ คืออารมณฺทั่วไป
๒. นิยขมตฺต	"	ธรรมทั้งหลายที่เกิดอยู่ภายในตน
๓. อหฺมตฺตขมตฺต	"	อัชฌัตติกายตนะ ๖
๔. วิสยขมตฺต	"	ผลสมาบัติ

และความต่างกันของคำว่า อัชฌัตตะ ใน อหฺมตฺติกทุก และ อหฺมตฺตติค นั้น คือ
คำว่า อัชฌัตตะ ในอหฺมตฺติกทุก นั้น พระพุทฺธองค์ทรงมุ่งหมายเอา อหฺมตฺตขมตฺต ส่วน
คำว่า อัชฌัตตะ ใน อหฺมตฺตติค นั้น พระพุทฺธองค์ทรงมุ่งหมายเอา นิยขมตฺต

๑๖. ฉ. จงแสดงองค์ธรรมในคำแปลดังต่อไปนี้

ก. สภาวธรรมทั้งหลาย ที่ประกอบด้วยอุปาทาน มีอยู่

- ข. สภาวะธรรมทั้งหลาย ที่ไม่ประกอบด้วยอุปาทาน มีอยู่
 ค. สภาวะธรรมทั้งหลาย ที่ชื่อว่า อุปาทาน และประกอบด้วยอุปาทาน มีอยู่
 ง. สภาวะธรรมทั้งหลาย ที่ไม่ประกอบด้วยอุปาทาน แต่เป็นอารมณ์ของอุปาทาน มีอยู่

และจงจำแนกทุกะใน อุปาทานโคจรณ โดย สปปเทสทุก และ นิปปเทสทุก

ต. องค์ธรรมตามคำแปลต่อไปนี้ มีดังนี้

ก. องค์ธรรมได้แก่ โลภมูลจิต ๘ เจตสิก ๒๒ (เว้นโลภเจตสิกที่ในทัญญิตตวิปปยุตตจิต ๔)

ข. องค์ธรรมได้แก่ โทสมูลจิต ๒ โมหมูลจิต ๒ กุศลจิต ๒๑ วิปากจิต ๓๖ กริยาจิต ๒๐ เจตสิก ๔๕ (เว้นโลติกเจตสิก ๓) และโลภเจตสิก ที่ใน ทัญญิตตวิปปยุตตจิต ๔ รูป ๒๘ นิพพาน

ค. องค์ธรรมได้แก่ โลภะ ทัญญิตตวิปปยุตตจิต ๔

ง. องค์ธรรมได้แก่ โทสมูลจิต ๒ โมหมูลจิต ๒ โลภกุศลจิต ๑๗ โลภวิปากจิต ๓๒ กริยาจิต ๒๐ เจตสิก ๔๕ (เว้นโลติกเจตสิก ๓) และโลภเจตสิกที่ในทัญญิตตวิปปยุตตจิต ๔ รูป ๒๘

และใน อุปาทานโคจรณ นั้น อุปาทานทุก อุปาทานียทุก อุปาทานสมุပ္ยุตตทุก รวม ๓ ทุกะนี้ เป็น นิปปเทสทุก

อุปาทานอุปาทานียทุก อุปาทานอุปาทานสมุပ္ยุตตทุก อุปาทานวิปปยุตตอุปาทานียทุก รวม ๓ ทุกะนี้ เป็น สปปเทสทุก

๑๗. ถ. ใน กิเลสโคจรณ นั้น มีทุกะเท่าไร คืออะไรบ้าง? และจงแสดงทุกะที่มีทุกะวิมุตติ พร้อมทั้งองค์ธรรมของทุกะวิมุตตินั้น ๆ ด้วย

ต. ใน กิเลสโคจรณ นั้น มีทุกะ ๘ ทุกะ คือ

๑. กิเลสทุก ๆ ๓ ๒. กิเลสวิปปยุตตสัทธิเจตสิกทุก

และทุกะที่มีทุกะวิมุตติ พร้อมทั้งองค์ธรรมของทุกะวิมุตตินั้น คือ

๑. กิเลสสัทธิเจตสิกทุก องค์ธรรมของทุกะวิมุตติ ได้แก่ โลภุตตรจิต ๘ เจตสิก ๓๖

นิพพาน

๒. กิเลสสังกิลิฐทุก องค์ธรรมของทุกวิมุตติ ได้แก่ กุศลจิต ๒๑ วิปากจิต ๓๖ กริยาจิต ๒๐ เจตสิก ๓๘ รูป ๒๘ นิพพาน

๓. กิเลสกิเลสสมุပ္ปัตตทุก องค์ธรรมของทุกวิมุตติ ได้แก่ กุศลจิต ๒๑ วิปากจิต ๓๖ กริยาจิต ๒๐ เจตสิก ๓๘ รูป ๒๘ นิพพาน

๔. กิเลสวิปยุตตสังกิลิฐทุก องค์ธรรมของทุกวิมุตติ ได้แก่ อกุศลจิต ๑๒ เจตสิก ๒๗

๑๘. ฉ. จงแสดงชื่อใน ปิฎฐิทุก ตามลำดับ และจงแสดงธรรมดังต่อไปนี้

ก. ธรรมที่เป็น ทสฺสเนน ปหาตพฺพา ธมฺมา ได้ แต่เป็น ภาวนาย ปหาตพฺพา ธมฺมา ไม่ได้

ข. ธรรมที่เป็น ภาวนาย ปหาตพฺพา ธมฺมา ได้ แต่เป็น ทสฺสเนน ปหาตพฺพา ธมฺมา ไม่ได้

ค. ธรรมที่เป็น ทสฺสเนน ปหาตพฺพา ธมฺมา และ ภาวนาย ปหาตพฺพา ธมฺมา ได้ทั้ง ๒

ง. ธรรมที่เป็น ทสฺสเนน ปหาตพฺพา ธมฺมา และ ภาวนาย ปหาตพฺพา ธมฺมา ไม่ได้ทั้ง ๒

๓. ชื่อในปิฎฐิทุก มี ๑๘ ทกะ คือ

๑. ทสฺสเนนปหาตพฺพทุก ๗ ล ๗ ๑๘. ธรรมทุก

และแสดงธรรมต่อไปนี้ มีดังนี้

ก. ได้แก่ ทิฏฐิคตสัมปยุตตจิต ๔ วิจิกิจฉาสัมปยุตตจิต ๑ เจตสิก ๒๒ อันโสคาปัตติมรรคพึงละได้โดยเด็ดขาด

ทิฏฐิคตวิปยุตตจิต ๔ โทสมูลจิต ๒ เจตสิก ๒๕ ที่นำไปสู่อบาย อันโสคาปัตติมรรคพึงละได้โดยสามารถทำให้เบาบางลง

ข. ได้แก่ ทิฏฐิคตวิปยุตตจิต ๔ โทสมูลจิต ๒ เจตสิก ๒๕ ที่เป็นอย่างหยาบ อันสกทาคามิมรรคพึงละได้โดยสามารถทำให้เบาบางลง

ทิฏฐิคตวิปยุตตจิต ๔ ซึ่งเกี่ยวข้องกับกามราคะ โทสมูลจิต ๒ เจตสิก ๒๕ อันอนาคามิมรรคพึงละได้โดยเด็ดขาด

ทิฏฐิคตวิปยุตตจิต ๔ ซึ่งเกี่ยวข้องกับรูปราคะ อรูปราคะ อุทฺธัจจสัมปยุตตจิต ๑ เจตสิก ๒๑ อันอรหัตตมรรคพึงละได้โดยเด็ดขาด

ค. ไม่มี

ง. ได้แก่ กุศลจิต ๒๑ วิปากจิต ๓๖ กริยาจิต ๒๐ เจตสิก ๓๘ รูป ๒๘ นิพพาน

๑๕. ฉ. ให้จำแนก สวิตักกธรรม และ กามาวจรธรรม เหล่านั้น โดย ภวานายปหัตตพทุทุก สปัปติกทุทุก อุเปกขาสหคตทุทุก

๓. จำแนก สวิตักกธรรม โดย ภวานายปหัตตพทุทุก คือ

ทัญญิตตวิปปยุตตจิต ๔ โทสมุลจิต ๒ เจตสิก ๒๔ ที่นอกจากอปายกมนิยะ อุทัจจสัมปยุตตจิต ๑ เจตสิก ๑๔ เป็น ภวานาย ปหัตตพทุหา ธมฺมา

ทัญญิตตสัมปยุตตจิต ๔ วิจิกิณฺณสัมปยุตตจิต ๑ อเหตุกจิต ๑๘ กามาวจรโสภณจิต ๒๔ ปฐมฉานจิต ๑๑ เจตสิก ๔๖ (เว้นมานะ ๑ โทจตุกเจตสิก ๔)

ทัญญิตตวิปปยุตตจิต ๔ โทสมุลจิต ๒ เจตสิก ๒๔ ที่เป็น อปายกมนิยะ เป็น น ภวานาย ปหัตตพทุหา ธมฺมา

จำแนก สวิตักกธรรม โดย สปัปติกทุทุก คือ

กามโสมนัสสหคตจิต ๑๘ ปฐมฉานจิต ๑๑ เจตสิก ๔๕ (เว้นปีติ) เป็น สปัปติกก ธมฺมา

กามอุเบกขาสหคตจิต ๒๔ โทสมุลจิต ๒ เจตสิก ๕๐ (เว้นปีติ) และ ปีติเจตสิก ๒๕ ที่ในสวิตักกปีติสหคตจิต ๒๕ เป็น อปัปติกก ธมฺมา

จำแนก สวิตักกธรรม โดย อุเปกขาสหคตทุทุก คือ

กามอุเบกขาสหคตจิต ๒๔ เจตสิก ๔๕ (เว้นเวทนา) เป็น อุเปกขาสหคตก ธมฺมา

กามโสมนัสสหคตจิต ๑๘ โทสมุลจิต ๒ ปฐมฉานจิต ๑๑ เจตสิก ๕๐ (เว้น วิจิกิณฺณ) และอุเบกขาเวทนาเจตสิก ๒๔ ที่ในสวิตักกอุเบกขาสหคตจิต ๒๔ เป็น น อุเปกขาสหคตก ธมฺมา

จำแนก กามาวจรธรรม โดย ภวานายปหัตตพทุทุก คือ

ทัญญิตตวิปปยุตตจิต ๔ โทสมุลจิต ๒ เจตสิก ๒๕ ที่นอกจากอปายกมนิยะ อุทัจจสัมปยุตตจิต ๑ เจตสิก ๑๕ เป็น ภวานาย ปหัตตพทุหา ธมฺมา

ทัญญิตตสัมปยุตตจิต ๔ วิจิกิณฺณสัมปยุตตจิต ๑ อเหตุกจิต ๑๘ กามาวจรโสภณจิต ๒๔ เจตสิก ๔๗ (เว้นมานะ ๑ โทจตุกเจตสิก ๔)

ทัญญิตตวิปปยุตตจิต ๔ โทสมุลจิต ๒ เจตสิก ๒๕ ที่เป็น อปายกมนิยะ รูป ๒๘ เป็น น ภวานาย ปหัตตพทุหา ธมฺมา

จำแนก กามาวจรธรรม โดย สปปิติกทุก คือ

กามโสมนัสสหคจิต ๑๘ เจตสิก ๔๖ (เว้นปิติ) เป็น สปปิติกา รมมา

กามอุเบกขาสหคจิต ๓๒ โทสมูลจิต ๒ กายวิญญาณจิต ๒ เจตสิก ๕๑ (เว้นปิติ) และปิติเจตสิก ๑๘ ที่ในกามปิติสหคจิต ๑๘ รูป ๒๘ เป็น อปปิติกา รมมา

จำแนก กามาวจรธรรม โดย อุเปกขาสหคทุก คือ

กามอุเบกขาสหคจิต ๓๒ เจตสิก ๔๖ (เว้นเวทนา) เป็น อุเปกขาสหคตา รมมา

กามโสมนัสสหคจิต ๑๘ โทสมูลจิต ๒ กายวิญญาณจิต ๒ เจตสิก ๕๑ (เว้นวิจิกจณา) และอุเบกขาเวทนา ๓๒ ที่ในกามอุเบกขาสหคจิต ๓๒ รูป ๒๘ เป็น น อุเปกขาสหคตา รมมา

๒๐. ถ. จงแปลและแสดงองค์ธรรมในบทดังต่อไปนี้

ก. ปริยาปนฺนา รมมา

ข. นิยุยานิกา รมมา

ค. อนิยุยานิกา รมมา

ง. นียตา รมมา

จ. อนุตฺตรา รมมา

ฉ. สรณา รมมา

๓. แปลและแสดงองค์ธรรมในบทดังต่อไปนี้ มีดังนี้

ก. ปริยาปนฺนา รมมา = สภาวธรรมทั้งหลาย ๑ ล ๑ มีอยู่
องค์ธรรม ได้แก่ ๑ ล ๑

ข. นิยุยานิกา รมมา = สภาวธรรมทั้งหลาย ๑ ล ๑ มีอยู่
องค์ธรรม ได้แก่ ๑ ล ๑

ค. อนิยุยานิกา รมมา = สภาวธรรมทั้งหลาย ๑ ล ๑ มีอยู่
องค์ธรรม ได้แก่ ๑ ล ๑

ง. นียตา รมมา = สภาวธรรมทั้งหลาย ๑ ล ๑ มีอยู่
องค์ธรรม ได้แก่ ๑ ล ๑

จ. อนุตฺตรา รมมา = สภาวธรรมทั้งหลาย ๑ ล ๑ มีอยู่
องค์ธรรม ได้แก่ ๑ ล ๑

ฉ. สรณา รมมา = สภาวธรรมทั้งหลาย ๑ ล ๑ มีอยู่
องค์ธรรม ได้แก่ ๑ ล ๑

๒๑. ถ. ให้แสดงวจนัตถะของบทต่อไปนี้

ก. อปริยาปนฺนา

ข. อนิยุยานิกา

ค. นียตา

ง. อุตฺตรา

จ. สุตตตรา

ฉ. สรณา

ช. อรณา

ค. วาจนัตถะของบทต่อไปนี้มีดังนี้

ก. มีวาจนัตถะว่า ตสฺมี วฏฺเฐ น ปริยาปณฺหาติ = อปริยาปณา ธรรมเหล่าใด ไม่นับเนื่องเข้าในวัฏฏทุกซ์ที่เกิดอยู่ในภูมิทั้ง ๓ ฉะนั้น ธรรมเหล่านั้นชื่อว่า อปริยาปณฺหา

ข. มีวาจนัตถะว่า อิมินา ลกฺขณเณ น นิยุยฺหติ = อนิยุยานิกา ธรรมเหล่าใด ไม่ใช่เป็นธรรมที่พ้นจากวัฏฏสงสาร โดยลักษณะดังกล่าวมาแล้ว คือตัดวัฏฏมูล และกระทำนิพพานให้เป็นอารมณ์ ฉะนั้นธรรมเหล่านั้นชื่อว่า อนิยุยานิกะ

ค. มีวาจนัตถะว่า จุตฺติยา วา อุตฺตโน วา ปวตฺติยา อนนฺตรํ ผลทานเณ นียตตฺตา = นียตา ธรรมที่ชื่อว่า นียตะ เพราะเป็นธรรมที่ให้ผลแน่นอน ในลำดับอันไม่มีระหว่างกัน แห่งการเกิดขึ้นของจติหรือของตน

ง. มีวาจนัตถะว่า อญฺเญ ฐมฺเม อุตฺตรนฺติ ปชฺชนฺติ = อุตฺตรตา ธรรมเหล่าใด ย่อมละ คือก้าวล่วงโลกียธรรมที่นอกจากตนเสียได้ ฉะนั้นธรรมเหล่านั้นชื่อว่า อุตฺตระ

จ. มีวาจนัตถะว่า อุตฺตานํ อุตฺตริตํ สมตฺถเอหิ สห อุตฺตรเหติ = สอุตฺตรตา ธรรมเหล่าใด ย่อมเป็นไปพร้อมด้วยธรรมที่ประเสริฐซึ่งมีความสามารถเพื่อการก้าวล่วงซึ่งตน ฉะนั้นธรรมเหล่านั้นชื่อว่า สอุตฺตระ

ฉ. มีวาจนัตถะว่า สมฺปิยควสฺส น ปหานกฺกุสฺสตาเวน จ สห รณฺเหติ = สรณา ธรรมเหล่าใด ย่อมเป็นไปพร้อมด้วยกิเลสมีรากะเป็นต้น ที่เป็นเหตุแห่งการร้องไห้โดยอาการ ทั้ง ๒ คือ ว่าโดยการประกอบ และว่าโดยมีฐานอันเดียวกันกับธรรมที่พึงประหาณ ฉะนั้น ธรรมเหล่านั้นชื่อว่า สรณะ

ช. มีวาจนัตถะว่า เตนากาเรน นตฺถิ เอเตสํ รณฺหาติ = อรณา กิเลสมีรากะ เป็นต้น ซึ่งเป็นเหตุแห่งการร้องไห้ย่อมไม่มีแก่ธรรมเหล่านั้น โดยอาการทั้ง ๒ ดังกล่าวมาแล้ว ฉะนั้นธรรมเหล่านั้นชื่อว่า อรณะ

๒๒. ฉ. ให้อธิบายคำว่า โจจฺฉก

ค. คำว่า โจจฺฉก แปลว่าเป็นช่อหรือเป็นพวง เช่น ช่อดอกไม้ว หรือพวงผลไม้ ธรรมคา ดอกไม้วหรือผลไม้ที่อยู่ในช่อหรือพวงเดียวกัน ย่อมมีการเกี่ยวข้อคล้ายคลึงกัน ว่าโดยศัพท์ หรือเนื้อความต้องเกี่ยวเนื่องกันจึงจะเรียกว่า โจจฺฉก เช่น เหตุโจจฺฉก มีทุกะ ๖ ประเภท ใน ๖ ทุกะนั้น ว่า โดยศัพท์หรือเนื้อความย่อมเกี่ยวข้อซึ่งกันและกัน คือ สเหตุกทุก และ เหตุสัมปยุตตทุก ทั้ง ๒ นี้ เกี่ยวข้องกับธรรมที่เป็นเหตุทั้ง ๖ ในเหตุสเหตุกทุกนี้ เกี่ยวเนื่อง

กับเหตุทุกและสเหตุทุก เหตุเหตุสัมปยุตตทุกนี้เกี่ยวเนื่องกับเหตุทุกและเหตุสัมปยุตต-
ทุก นเหตุสเหตุทุก เกี่ยวเนื่องกับเหตุทุกและสเหตุทุก ดังนี้ เป็นต้น

๒๓. ฉ. พระพุทธองค์ทรงเทศนา เหตุสเหตุทุก และ นเหตุสเหตุทุก นั้น โดยทรงรวม
บทใดในทูกะใดเข้าด้วยกัน?

ค. พระพุทธองค์ทรงเทศนา เหตุสเหตุทุก นั้น ในปฐมบททรงรวมเอาปฐมบทของ
เหตุทุก กับปฐมบทของ สเหตุทุก เข้าด้วยกัน ส่วนในทุติยบทนั้น ทรงรวมเอาปฐมบทของ
สเหตุทุก กับทุติยบทของ เหตุทุก เข้าด้วยกัน และทรงเทศนา นเหตุสเหตุทุก นั้น ในปฐม
บททรงรวมเอาทุติยบทของ เหตุทุก กับปฐมบทของ สเหตุทุกเข้าด้วยกัน ส่วนในทุติยบท
นั้น ทรงรวมเอาทุติยบทของ เหตุทุก กับทุติยบทของ สเหตุทุก เข้าด้วยกัน

๒๔. ฉ. ใน อุพนฺตทุก นั้น บทที่มีองค์ธรรมเป็นรูปปรมาณูฝ่ายเดียวมีกี่บท คืออะไรบ้าง?

ค. ใน อุพนฺตทุก นั้น บทที่มีองค์ธรรมเป็นรูปปรมาณูฝ่ายเดียว มี ๓ บท คือ

๑. สนิทสุตนา ธมฺมา ๒. สปปฏิจฺฉา ธมฺมา ๓. ฐปฺปโน ธมฺมา

๒๕. ฉ. พระพุทธองค์ทรงเทศนา อาสววิปฺปยุตฺตาสวทุก นั้น โดยทรงรวมบทใดในทูกะ
ใดเข้าด้วยกัน?

ค. พระพุทธองค์ทรงเทศนา อาสววิปฺปยุตฺตาสวทุก นั้น ในปฐมบททรงรวมเอา
ทุติยบทของ อาสวสมฺปยุตฺตทุก กับปฐมบทของ าสวทุก เข้าด้วยกัน ส่วนในทุติยบทนั้น
ทรงรวมเอาทุติยบทของ อาสวสมฺปยุตฺตทุก กับทุติยบทของ าสวทุก เข้าด้วยกัน

๒๖. ฉ. เมื่อรวมปฐมบทของ สลฺยโชนทุก กับปฐมบทของ สลฺยโชนสมฺปยุตฺตทุก และ
ทุติยบทของ สลฺยโชนสมฺปยุตฺตทุก กับทุติยบทของ สลฺยโชนนิยทุก เข้าด้วยกันแล้ว เป็น
บทอะไร?

ค. เมื่อรวมปฐมบทของ สลฺยโชนทุก กับปฐมบทของ สลฺยโชนสมฺปยุตฺตทุก
เข้าด้วยกันแล้วเป็น สลฺยโชนา เจว ธมฺมา สลฺยโชนสมฺปยุตฺตา จ

และเมื่อรวมทุติยบทของ สลฺยโชนสมฺปยุตฺตทุก กับทุติยบทของ สลฺยโชนนิยทุก
เข้าด้วยกันแล้ว เป็น สลฺยโชนวิปฺปยุตฺตา โข ปน ธมฺมา อสลฺยโชนิยาปิ

๒๗. ถ. โคจณก ที่ชื่อต่างกัน แต่องค์ธรรมเหมือนกันนั้น มีกี่ โคจณก คืออะไรบ้าง?

ต. โคจณก ที่ชื่อต่างกัน แต่องค์ธรรมเหมือนกันนั้น มี ๓ โคจณก คือ

๑. อาสวโคจณก ๒. โอมโคจณก ๓. โยคโคจณก

๒๘. ถ. ใน มหนฺตรทุก นั้น บทที่มีองค์ธรรมเป็นนามปรมัตถ์ฝ่ายเดียว มีกี่บท คืออะไรบ้าง?

ต. ใน มหนฺตรทุก นั้น บทที่มีองค์ธรรมเป็นนามปรมัตถ์ฝ่ายเดียว มี ๘ บท คือ

๑. สารมฺมณา ฐมฺมา ๒. จิตฺตา ฐมฺมา ๓. เจตสิกฯ ฐมฺมา ๔. จิตฺตสมุပ္ပตฺตา ฐมฺมา ๕. จิตฺตสํสฺสุธา ฐมฺมา ๖. จิตฺตสํสฺสุธสมุฏฺฐานา ฐมฺมา ๗. จิตฺตสํสฺสุจ-
สมุฏฺฐานสทฺทโน ฐมฺมา ๘. จิตฺตสํสฺสุจสมุฏฺฐานานุปรีวตฺติโน ฐมฺมา

๒๙. ถ. ใน ปิฎฺจิททุก นั้น ทุกะที่เป็น นิปฺปเทสทุก มีกี่ทุกะ?

ต. ใน ปิฎฺจิททุก นั้น ทุกะที่เป็น นิปฺปเทสทุก มีทั้ง ๑๘ ทุกะ

๓๐. ถ. เพราะเหตุใดองค์ธรรมของปฐมบท และทุติยบทใน เกณจิวฺญเญยทุก จึงเหมือนกัน? จงอธิบาย

ต. การที่องค์ธรรมของ เกณจิวฺญเญยฯ ฐมฺมา และองค์ธรรมของ น เกณจิวฺญเญยฯ ฐมฺมา เหมือนกันนั้น เพราะเพียงแต่แสดงว่าสภาวะธรรมที่จิตบางอย่างรู้ได้ และจิตบางอย่างรู้ไม่ได้เท่านั้น เมื่อเป็นเช่นนี้ก็อธิบายว่า สภาวะธรรมทั้งหลาย ที่จิตบางอย่างรู้ได้ ก็ตาม รู้ไม่ได้ก็ตาม จะต้องได้แก่ ปรมัตถธรรม ๔ ทั้งสิ้น ดังจะยกอุปมาให้เห็นว่า บุคคลทั้งหลายที่บางคนรู้จัก บุคคลทั้งหลายที่บางคนไม่รู้จัก ทั้ง ๒ ข้อนี้นี้ ก็คงได้แก่บุคคลทั้งหมดที่อยู่ในโลกนั่นเอง มิได้แสดงเจาะจงว่า ผู้รู้และผู้ที่ถูกรู้ นั่นคือใคร

๓๑. ถ. ให้แสดงบทเป็น อนฺุโลม ปฏิโลม โดยยกเอา

ก. ปฐมบทของ สงฺกิลลิกทุก เข้าใน กิลลสทุก

ข. ปฐมบทของ สงฺกิลฺลิจทุก เข้าใน กิลลสทุก

ค. ปฐมบทของ กิลลสสมฺปตฺตทุก เข้าใน กิลลสทุก

ต. แสดงบทเป็น อนฺุโลม ปฏิโลม คือ

ก. ปฐมบทของ สงฺกิลเลสิกทุก เข้าใน กิลเลสทุก อนุโลม กิลเลสาเจว ธมฺมา สงฺกิลเลสิกา จ ปฏิโลม สงฺกิลเลสิกา เจว ธมฺมา โนจกิลเลสา

ข. ปฐมบทของ สงฺกิลิฏฐทุก เข้าใน กิลเลสทุก อนุโลม กิลเลสา เจว ธมฺมา สงฺกิลิฏฐา จ ปฏิโลม สงฺกิลิฏฐา เจว ธมฺมา โน จ กิลเลสา

ค. ปฐมบทของ กิลเลสสมฺปยุตฺตทุก เข้าใน กิลเลสทุก อนุโลม กิลเลสา เจว ธมฺมา กิลเลสสมฺปยุตฺตา จ ปฏิโลม กิลเลสสมฺปยุตฺตา เจว ธมฺมา โน จ กิลเลสา

๓๒. ถ. พระพุทธองค์ทรงแสดงทุกมาติกาเป็นหมวด ๆ อยากทราบว่าหมวดที่มีชื่อว่า โคจฺจน นั้น มีจำนวนเท่าไร คืออะไรบ้าง และหมวดที่มีชื่อว่า ทุกมีจำนวนเท่าไร คืออะไรบ้าง และในทุกมาติกาบทที่มีองค์ธรรมเป็นรูปปรมาณ้อย่างเดียว หรือบทที่มีองค์ธรรมเป็น นิพพานปรมาณ้อย่างเดียว มีกี่บท คืออะไรบ้าง?

ต. หมวดที่มีชื่อว่า โคจฺจน นั้น มีจำนวน ๑๐ โคจฺจน คือ

๑. เหตุโคจฺจน ๒. อาสวโคจฺจน ๓. สลฺโลชนโคจฺจน ๔. คนฺธโคจฺจน ๕. โสมโคจฺจน ๖. โยคโคจฺจน ๗. นีวรณโคจฺจน ๘. ปราสาทโคจฺจน ๙. อุปาทานโคจฺจน ๑๐. กิลเลสโคจฺจน

และหมวดที่มีชื่อว่า ทุก นั้น มีจำนวน ๓ ทุกะ คือ ๑. จุพฺพนตรทุก ๒. มหฺนตรทุก ๓. ปิฏฺฐิทุก

และในทุกมาติกา บทที่มีองค์ธรรมเป็นรูปปรมาณ้อย่างเดียวมี ๔ บท คือ ๑. สนิทสุสนา ธมฺมา ๒. สปปญฺเฐนา ธมฺมา ๓. รูปีโน ธมฺมา ๔. อุปาทา ธมฺมา

บทที่มีองค์ธรรมเป็นนิพพานปรมาณ้อย่างเดียว มี ๒ บท คือ

๑. อปฺปจฺจยา ธมฺมา ๒. อสงฺขตา ธมฺมา

๓๓. ถ. จงแปลและแสดงองค์ธรรมพร้อมทั้งจำแนก ชั้น อายตนะ ชาติ สัจจะ ของบทใน ทุกะ ดังต่อไปนี้

ก. นเหตุสเหตุทุก ข. สลฺโลชนสลฺโลชนสมฺปยุตฺตทุก

ค. จิตฺตสมฺภูจฺจานทุก ง. อุปาทาทุก

ต. แปลและแสดงองค์ธรรมพร้อมทั้งจำแนก ชั้น อายตนะ ชาติ สัจจะ

ก. นเหตุสเหตุทุก

ปฐมบท นเหตุ โข ปน ธมฺมา สเหตุกาปี = สภาวะธรรมทั้งหลาย ฯ ล ฯ มีอยู่
องค์ธรรมได้แก่ ฯ ล ฯ

ธรรมเหล่านี้เมื่อจำแนกโดยขั้น อายุตนะ ชาติ สัจจะแล้ว ได้ขั้น ๔
อายุตนะ ๒ ชาติ ๒ สัจจะ ๒ ขั้น ๔ คือ นามขั้น ๔ อายุตนะ ๒ คือ มนายตนะ
ธัมมายตนะ ชาติ ๒ คือ มโนวิญญาณชาติ ธัมมชาติ สัจจะ ๒ คือ โลเกียสเหตุกจิต ๖๓
เจตสิก ๔๖ เป็นทุกขสัจจะ องค์มรรค ๗ (เว้นสัมมาทิฏฐิ) หรือองค์มรรค ๖ (เว้นสัมมาทิฏฐิ
สัมมาสังกัปปะ) ที่ในมัคคจิต ๔ เป็น มัคคสัจจะ มัคคจิตตูปบาท ที่เหลือ ๒๗ ผลจิตตูปบาท
๓๔ เป็นสัจจวิมุตติ

ทุติยบท นเหตุ โข ปน ธมฺมา อเหตุกาปี = สภาวะธรรมทั้งหลาย ฯ ล ฯ มีอยู่
องค์ธรรมได้แก่ ฯ ล ฯ

ธรรมเหล่านี้เมื่อจำแนกโดย ขั้น อายุตนะ ชาติ สัจจะแล้ว ได้ขั้น ๕
อายุตนะ ๑๒ ชาติ ๑๘ สัจจะ ๒ ขั้น ๕ คือ ฯ ล ฯ อายุตนะ ๑๒ คือ ฯ ล ฯ ชาติ ๑๘
คือ ฯ ล ฯ สัจจะ ๒ คือ อเหตุกจิต ๑๘ อัญญาสมานา เจตสิก ๑๒ โมหเจตสิกที่ในโมหมูลจิต
๒ รูป ๒๘ เป็นทุกขสัจจะ นิพพาน เป็นนิโรธสัจจะ

ข. สลฺโลชนสลฺโลชนสมุပ္ปยุตฺตทุก

ปฐมบท สลฺโลชนา เจว ธมฺมา สลฺโลชนสมุပ္ปยุตฺตาจ = สภาวะธรรมทั้งหลาย
 ฯ ล ฯ มีอยู่ องค์ธรรมได้แก่ ฯ ล ฯ

ธรรมเหล่านี้เมื่อจำแนกโดย ขั้น อายุตนะ ชาติ สัจจะแล้ว ได้ตั้งขารขั้น
ธัมมายตนะ ธัมมชาติ สัจจะ ๒ คือ สลฺโลชน้องค์ธรรม ๗ (เว้นโลภะ) เป็นทุกขสัจจะ
โลกเจตสิก เป็นสมุทยสัจจะ

ทุติยบท สลฺโลชนสมุပ္ปยุตฺตา เจว ธมฺมา โน จ สลฺโลชนา = สภาวะธรรม
ทั้งหลาย ฯ ล ฯ มีอยู่ องค์ธรรมได้แก่ ฯ ล ฯ

ธรรมเหล่านี้เมื่อจำแนกโดย ขั้น อายุตนะ ชาติ สัจจะแล้ว ได้ขั้น ๔ อายุตนะ
๒ ชาติ ๒ สัจจะ ๑ ขั้น ๔ คือ นามขั้น ๔ อายุตนะ ๒ คือ มนายตนะ ธัมมายตนะ ชาติ
๒ คือ มโนวิญญาณชาติ ธัมมชาติ สัจจ ๑ คือ ทุกขสัจจะ

ค. จิตฺตสมุฏฺฐานทุก

ปฐมบท จิตฺตสมุฏฺฐานา ธมฺมา = สภาวะธรรมทั้งหลาย ฯ ล ฯ มีอยู่ องค์ธรรม
ได้แก่ ฯ ล ฯ

ธรรมเหล่านี้เมื่อจำแนกโดย ชั้น อายตนะ ชาติ สัจจะแล้ว ได้ชั้น ๔ อายตนะ ๖ ชาติ ๖ สัจจะ ๓ ชั้น ๔ คือ รูปชั้น เวทนาชั้น สัญญาชั้น สังขารชั้น อายตนะ ๖ คือ รูปอายตนะ ๑ ล ๑ โผฏฐัพพอายตนะ และธัมมอายตนะ ชาติ ๖ คือ รูปชาติ ๑ ล ๑ โผฏฐัพพชาติ และธัมมชาติ สัจจะ ๓ คือ เจตสิก ๕๑ (เว้นโลกะ) ที่ในโลกียจิต ๘๑ จิตตขรูป เป็นทุกขสัจจะ โลกะเป็นสมุทยสัจจะ องค์มรรค ๘ หรือ ๗ ที่ในมคคจิต ๔ เป็นมคคสัจจะ เจตสิกที่เหลือ ๒๘ (เว้นองค์มรรค ๘) ที่ในมคคจิต ๔ และเจตสิก ๓๖ ที่ในผลจิต ๔ เป็นสัจจวิมุตติ

หุติยบท โน จิตตสมุฏฐานา ฐมา = สภาวธรรมทั้งหลาย ๑ ล ๑ มีอยู่ องค์ธรรมได้แก่ ๑ ล ๑

ธรรมเหล่านี้เมื่อจำแนกโดย ชั้น อายตนะ ชาติ สัจจะแล้ว ได้ชั้น ๒ อายตนะ ๑๒ ชาติ ๑๘ สัจจะ ๒ ชั้น ๒ คือ ดิขรูป เป็นรูปชั้น จิต ๘๕ เป็นวิญญาณชั้น นิพพาน เป็นขันธวิมุตติ อายตนะ ๑๒ คือ ๑ ล ๑ ชาติ ๑๘ คือ ๑ ล ๑ สัจจะ ๒ คือ โลกียจิต ๘๑ ดิขรูป เป็นทุกขสัจจะ นิพพาน เป็นนิโรธสัจจะ โลกุตตรจิต ๘ เป็นสัจจวิมุตติ

ง. อุปาทาทุก

ปฐมบท อุปาทา ฐมา = สภาวธรรมทั้งหลาย ๑ ล ๑ มีอยู่ องค์ธรรมได้แก่ ๑ ล ๑

ธรรมเหล่านี้เมื่อจำแนกโดย ชั้น อายตนะ ชาติ สัจจะแล้ว ได้ชั้น ๑ อายตนะ ๑๐ ชาติ ๑๐ สัจจะ ๑ ชั้น ๑ คือ รูปชั้น อายตนะได้ ๑๐ (เว้นโผฏฐัพพอายตนะ มนายตนะ) ชาติได้ ๑๐ (เว้นโผฏฐัพพชาติ วิญญาณชาติ ๗) สัจจะ ๑ คือ ทุกขสัจจะ

หุติยบท โน อุปาทา ฐมา = สภาวธรรมทั้งหลาย ๑ ล ๑ มีอยู่ องค์ธรรมได้แก่ ๑ ล ๑

ธรรมเหล่านี้เมื่อจำแนกโดย ชั้น อายตนะ ชาติ สัจจะแล้ว ได้ชั้น ๕ อายตนะ ๓ ชาติ ๕ สัจจะ ๔ ชั้น ๕ คือ ๑ ล ๑ อายตนะ ๓ คือ โผฏฐัพพอายตนะ มนายตนะ ธัมมอายตนะ ชาติ ๕ คือ วิญญาณชาติ ๗ โผฏฐัพพชาติ ๑ ธัมมชาติ ๑ สัจจะ ๔ คือ โลกียจิต ๘๑ เจตสิก ๕๑ (เว้นโลกะ) มหาภูตรูป ๔ เป็นทุกขสัจจะ โลกเจตสิก เป็นสมุทยสัจจะ นิพพาน เป็นนิโรธสัจจะ องค์มรรค ๘ หรือ ๗ ที่ในมคคจิต ๔ เป็นมคคสัจจะ มคคจิตอุปบาทที่เหลือ ๒๕ ผลจิตอุปบาท ๓๗ เป็นสัจจวิมุตติ

๓๔. ฉ. จงแสดงชื่อทุกะใน มหนุตรทุก ตามลำดับ และให้จำแนกสัจจะ สัจจวิมุตติ ใน สภาวธรรม ดังต่อไปนี้

- ก. สภาวะธรรมทั้งหลาย ที่ไม่เป็นไปพร้อมด้วยการรู้อารมณ์ มีอยู่
- ข. สภาวะธรรมทั้งหลาย ที่ชื่อว่าจิต มีอยู่
- ค. สภาวะธรรมทั้งหลาย ที่ชื่อว่าเจตสิก มีอยู่

๓๔. ชื่อทุกะใน มหนุตรทุก มี ๑๔ ทุกะ คือ

๑. สารมมณทุก ๗ ๒. ๑๔. อุปาทินนทุก

และจำแนกสัจจะ สัจจวิมุตติในสภาวะธรรมต่อไปนี้ คือ

- ก. จำแนกโดยสัจจะ ได้ ๒ คือ รูป ๒๘ เป็นทุกขสัจจะ นิพพาน เป็นนิโรธสัจจะ
- ข. จำแนกโดยสัจจะ ได้ ๑ คือ โลเกียจิต ๘๑ เป็นทุกขสัจจะ โลกุตตรจิต ๘ เป็นสัจจวิมุตติ

ค. จำแนกโดยสัจจะ ได้ ๓ คือ เจตสิก ๕๑ (เว้นโลภะ) ที่ในโลเกียจิต เป็นทุกขสัจจะ โลกเจตสิก เป็นสมุทยสัจจะ องค์กรรค ๘ หรือ ๙ ที่ในมัคคจิต ๔ เป็นมัคคสัจจะ เจตสิกที่เหลือ ๒๘ (เว้นองค์กรรค ๘) ที่ในมัคคจิต ๔ เจตสิก ๓๖ ที่ในผลจิต ๔ เป็นสัจจวิมุตติ

๓๕. ๓. ให้แสดงธรรมดังต่อไปนี้

- ก. สภาวะธรรมที่เป็น จิตตสมุပ္ยุตตา ธมฺมา ได้ แต่เป็น จิตตสมุฏฺฐานา ธมฺมา ไม่ได้
- ข. สภาวะธรรมที่เป็น จิตตสมุฏฺฐานา ธมฺมา ได้ แต่เป็น จิตตสมุပ္ยุตตา ธมฺมา ไม่ได้
- ค. สภาวะธรรมที่เป็น จิตตสมุပ္ยุตตา ธมฺมา และ จิตตสมุฏฺฐานา ธมฺมา ได้ ทั้ง ๒
- ง. สภาวะธรรมที่เป็น จิตตสมุပ္ยุตตา ธมฺมา และ จิตตสมุฏฺฐานา ธมฺมา ไม่ได้ ทั้ง ๒

๓๖. แสดงธรรมต่อไปนี้ คือ

- ก. ไม่มี
- ข. ได้แก่ จิตตชรูป ๑๗
- ค. ได้แก่ เจตสิก ๕๒
- ง. ได้แก่ จิต ๘๕ กัมมชรูป ๒๐ อุดฺชรูป ๑๕ อาหารชรูป ๑๔ นิพพาน

๓๖. ถ. จงจำแนกอภยากตธรรมเหล่านั้น โดยทูกะดังต่อไปนี้ คือ

ก. สารมมณทุก ข. จิตตทุก ค. เจตสิกทุก ง. อหุณตติกทุก

๓๗. จ. จงจำแนกอภยากตธรรมเหล่านั้น โดยทูกะดังต่อไปนี้ คือ

ก. สารมมณทุก

วิปากจิต ๓๖ กรียาจิต ๒๐ เจตสิก ๓๘ เป็น สารมมณ ๓๖

รูป ๒๘ นิพพาน เป็น อนารมมณ ๓๖

ข. จิตตทุก

วิปากจิต ๓๖ กรียาจิต ๒๐ เป็น จิตตา ๓๖

เจตสิก ๓๘ รูป ๒๘ นิพพาน เป็น โน จิตตา ๓๖

ค. เจตสิกทุก

เจตสิก ๓๘ เป็น เจตสิก ๓๖

วิปากจิต ๓๖ กรียาจิต ๒๐ รูป ๒๘ นิพพาน เป็น อเจตสิก ๓๖

ง. อหุณตติกทุก

วิปากจิต ๓๖ กรียาจิต ๒๐ ปสาทรูป ๕ เป็น อหุณตติก ๓๖

เจตสิก ๓๘ รูป ๒๘ (เว้นปสาทรูป ๕) นิพพาน เป็น พาหิรา ๓๖

๓๘. ฉ. จงจำแนกอภุศลธรรมเหล่านั้น โดยทูกะดังต่อไปนี้

ก. นีวรณนีวรณสมุပ္ยุตตทุก ข. อุปาทานอุปาทานียทุก

ค. กิเลสสงกิลลิกทุก

๓๙. ช. จงจำแนกอภุศลธรรม โดยทูกะดังต่อไปนี้ คือ

ก. นีวรณนีวรณสมุပ္ยุตตทุก

นีวรณองค์ธรรม ๘ คือ โลภะ โทสะ ถีนะ มัทธา อหังการะ อภิหังการะ วิจิกิจฉา โมหะ เป็น นีวรณา เจว ๓๖ นีวรณสมุပ္ยุตตา จ

อภุศลจิต ๑๒ เจตสิก ๑๕ (เว้นนีวรณองค์ธรรม ๘) เป็น นีวรณสมุပ္ยุตตาเจว ๓๖ โน จ นีวรณา

ข. อุปาทานอุปาทานียทุก

อุปาทานองค์ธรรม ๒ คือ โลภะ ทิฏฐิ เป็น อุปาทานา เจว ๓๖ อุปาทานียา จ

อกุศลจิต ๑๒ เจตสิก ๒๕ (เว้นโลกะ ทิฏฐิ) เป็น อุปาทานิยา เจว ธมฺมา โน จ อุปาณาทา

ค. กิเลสสังกิเลสิกทุก

กิเลสองค์ธรรม ๑๐ คือ โลกะ โทสะ โมหะ มานะ ทิฏฐิ วิจิกิจญา ถีนะ อุทฺธัจจะ อหิริกะ อโนตตปฺปะ เป็น กิเลสา เจว ธมฺมา สังกิเลสิกา จ อกุศลจิต ๑๒ เจตสิก ๑๗ (เว้นกิเลสองค์ธรรม ๑๐) เป็น สังกิเลสิกา เจว ธมฺมา โน จ กิเลสา

๓๘. ถ. จงจำแนกอุปาทินุปาทานิยธรรมเหล่านั้น โดยทุกะดังต่อไปนี้

ก. สปปฺปฏิฆทุก ข. สวิตกกทุก ค. สปปิติกทุก

ต. จำแนกอุปาทินุปาทานิยธรรมเหล่านั้น โดยทุกะดังต่อไปนี้ คือ

ก. สปปฺปฏิฆทุก

โอฬาริกรูป ๑๑ (เว้นสัททะ) เป็น สปปฺปฏิฆา ธมฺมา

โลเกยวิปากจิต ๓๒ เจตสิก ๓๕ สุขุมรูป ๕ เป็น อปฺปฏิฆา ธมฺมา

ข. สวิตกกทุก

สัมปฏิจจนจิต ๒ สันตฺรณจิต ๓ มหาวิปากจิต ๘ รูปาวจรปฐมณาน วิปากจิต ๑ เจตสิก ๓๔ (เว้นวิตก) เป็น สวิตกกา ธมฺมา

ทวิปฺญจวิญญานจิต ๑๐ มหัคคตวิปากจิต ๘ (เว้นปฐมณานวิปาก ๑) เจตสิก ๓๔ และวิตกเจตสิก ๑๔ ที่ในโลเกยสวิตกกวิปากจิต ๑๔ กัมมชรูป ๒๐ เป็น อวิตกกา ธมฺมา

ค. สปปิติกทุก

โสมนัสสันตฺรณจิต ๑ มหาวิปากโสมนัสสทกตจิต ๔ รูปาวจรปฐมณานวิปาก เบื้องต่ำ ๓ เจตสิก ๓๔ (เว้นปิตติ) เป็น สปปิติกา ธมฺมา โลเกยวิปากจิตที่เหลือ ๒๔ เจตสิก ๓๔ และปิตติเจตสิก ๘ ที่ในโลเกยสปปิติกวิปาก ๘ กัมมชรูป ๒๐ เป็น อปฺปิติกา ธมฺมา

๓๙. ถ. จงจำแนกมัคคารัมมณธรรมเหล่านั้น โดยทุกะดังต่อไปนี้

ก. สวิจารทุก ข. สุขสทกตทุก ค. กามาวจรทุก

ต. จำแนกมัคคารัมมณธรรม โดยทุกะดังต่อไปนี้ คือ

ก. สวิจารทุก

มโนทวาราวชชนจิต ๑ มหากุศลญาณสัมปยุตตจิต ๔ มหากริยาญาณ-สัมปยุตตจิต ๔ เจตสิก ๓๒ (เว้นวิจาร) เป็น สวิจारा ธมฺมา

อภิญาญจิต ๒ เจตสิก ๓๐ และวิจาร์เจตสิก ๕ ที่ในสวิจาร์มัคการัมมจิต ๕ เป็น อวิจารา ฐมา

ข. สุขสหคตทุก

มหากุศลญาณสัมปยุตตโสมนัส ๒ มหากิริยาญาณสัมปยุตตโสมนัส ๒ เจตสิก ๓๒ (เว้นเวทนา) เป็น สุขสหคตา ฐมา

มโนทวาราวชชนจิต ๑ มหากุศลญาณสัมปยุตตอุเบกขา ๒ มหากิริยาญาณสัมปยุตตอุเบกขา ๒ อภิญาญจิต ๒ เจตสิก ๓๒ (เว้นปีติ) และเวทนาเจตสิก ๔ ที่ใน สุขสหคตัมมการัมมจิต ๔ เป็น น สุขสหคตา ฐมา

ค. กามาวจรทุก

มโนทวาราวชชนจิต ๑ มหากุศลญาณสัมปยุตตจิต ๔ มหากิริยาญาณสัมปยุตตจิต ๔ เจตสิก ๓๓ เป็น กามาวจรา ฐมา

อภิญาญจิต ๒ เจตสิก ๓๐ เป็น น กามาวจรา ฐมา

๔๐. ฉ. จงจำแนก น เกณจิวิญญูยธรรมเหล่านั้น โดยตีกะดังต่อไปนี้

ก. สงฺกิลิฏฺฐติก ข. อาจยคามิติก ค. อชฺฌตตารมฺมตติก

ด. จำแนก น เกณจิวิญญูยธรรม โดยตีกะดังต่อไปนี้ คือ

ก. สงฺกิลิฏฺฐติก

อุกุสลจิต ๑๒ เจตสิก ๒๗ เป็น สงฺกิลิฏฺฐสงฺกิลิฏฺฐิกา ฐมา

โลกียกุสลจิต ๑๗ โลกียวิปากจิต ๓๒ กริยาจิต ๒๐ เจตสิก ๓๘ รูป ๒๘ เป็น อสงฺกิลิฏฺฐสงฺกิลิฏฺฐิกา ฐมา

โลกุตตรจิต ๘ เจตสิก ๓๖ นิพพาน เป็น อสงฺกิลิฏฺฐอสงฺกิลิฏฺฐิกา ฐมา

ข. อาจยคามิติก

อุกุสลจิต ๑๒ โลกียกุสลจิต ๑๗ เจตสิก ๕๒ เป็น อาจยคามิโน ฐมา มัคคจิต ๔ เจตสิก ๓๖ เป็น อปจยคามิโน ฐมา

วิปากจิต ๓๖ กริยาจิต ๒๐ เจตสิก ๓๘ รูป ๒๘ นิพพาน เป็น เนวาจยคามินาปจยคามิโน ฐมา

ค. อชฺฌตตารมฺมตติก

วิญญาณัญญาตณณานจิต ๓ เนวสัณญานาสัณญายตณณานจิต ๓ เจตสิก ๓๐ ที่กระทำอชฺฌตตธรรมให้เป็นอารมณ์โดยแน่นอน และกามจิต ๕๔ อภิญาญจิต ๒ เจตสิก ๔๕

(เว้นอิสสา อัปมัณฺญา) ขณะที่กระทำอชฌัตตธรรมให้เป็นอารมณ์ เป็น **อชุตตารมฺมณา**
ธมฺมา

รูปาวจรจิต ๑๕ (เว้นอภิญญาจิต ๒) อากาสนัญญายตนฌานจิต ๓ โลกุตตร-
จิต ๘ เจตสิก ๓๘ ที่กระทำพหิททธรรมให้เป็นอารมณ์โดยแน่นอน และกามจิต ๕๔
อภิญญาจิต ๒ เจตสิก ๕๒ ขณะที่กระทำพหิททธรรมให้เป็นอารมณ์ เป็น **พหิทฺธารมฺมณา**
ธมฺมา

กาม ๕๔ อภิญญาจิต ๒ เจตสิก ๔๕ (เว้นอิสสา อัปมัณฺญา) เป็น **อชุตต-**
พหิทฺธารมฺมณา ธมฺมา

นัตถิภาวะบัญญัติตารัมมณจิตโดยแน่นอน ๓ คือ อากิญจัญญายตนฌานจิต
๓ เจตสิก ๓๐ และนัตถิภาวะบัญญัติตารัมมณจิตโดยไม่แน่นอน ๓๑ คือ อกุสลจิต ๑๒
มโนทวาราวชชนจิต ๑ มหากุสลจิต ๘ มหากริยาจิต ๘ อภิญญาจิต ๒ เจตสิก ๔๕ (เว้นวิรติ
อัปมัณฺญา อิสสา มัจฉริยะ) รูป ๒๘ นิพพาน เป็น ติกวิมุตติ

จบ ปัญหาและคำเฉลย ในอภิธรรมทุกมัตติกา

ปัญหาและคำเฉลยในพุทธมัตถุณณาสิตทุกมัตติกา

๑. ฉ. ทูกะที่ท่านอรรถกถาจารย์และฎีกาจารย์แสดงขยายความใน เหตุโคจรณ มีกี่ทูกะ คืออะไรบ้าง และการแสดง เหตุอเหตุกทุก เหตุเหตุวิปยุตตทุก นเหตุเหตุสมยุตตทุก โดยรวมทูกะใดเข้าด้วยกัน?

ต. ทูกะที่แสดงขยายความใน เหตุโคจรณ มี ๕ ทูกะ คือ

๑. เหตุอเหตุกทุก ๑ ฉ ๑ ๕. เหตุวิปยุตตเหตุกทุก

และการแสดง เหตุอเหตุกทุก นั้น ในปฐมบท รวมเอาปฐมบทของ เหตุทุก กับ ทุตติยบทของ สเหตุกทุก เข้าด้วยกัน

ส่วนในทุตติยบทนั้น รวมเอาทุตติยบทของ สเหตุกทุก กับทุตติยบทของ เหตุทุก เข้าด้วยกัน

และแสดง เหตุเหตุวิปยุตตทุก นั้น ในปฐมบท รวมเอาปฐมบทของ เหตุทุก กับ ทุตติยบทของ เหตุสมยุตตทุก เข้าด้วยกัน

ส่วนในทุตติยบทนั้น รวมเอาทุตติยบทของ เหตุสมยุตตทุก กับ ทุตติยบทของ เหตุทุก เข้าด้วยกัน

แสดง นเหตุเหตุสมยุตตทุก นั้น ในปฐมบท รวมเอาทุตติยบท ของ เหตุทุก กับ ปฐมบทของ เหตุสมยุตตทุก เข้าด้วยกัน

ส่วนในทุตติยบทนั้น รวมเอาทุตติยบทของ เหตุทุก กับ ทุตติยบทของ เหตุสมยุตตทุก เข้าด้วยกัน

๒. ฉ. ให้แสดงเป็นปฐมบท และทุตติยบท โดยยกเอา

ก. ทุตติยบทของ สเหตุกทุก เข้าใน เหตุทุก

ข. ทุตติยบทของ อาสวสมยุตตทุก เข้าใน อาสวทุก

ค. ทุตติยบทของ อุปาทานสมยุตตทุก เข้าใน อุปาทานทุก

ต. แสดงเป็นปฐมบท และทุตติยบทดังต่อไปนี้ คือ

ก. ทุตติยบทของ สเหตุกทุก เข้าใน เหตุทุก

ปฐมบท อเหตุกา ฌมมา เหตุปี

ทุตติยบท อเหตุกา ฌมมา น เหตุปี

- ข. ทุติยบทของ อาสวสมุปยุตตทุก เข้าใน อาสวทุก
 ปฐมบท อาสววิปยุตตทุก ธมฺมา อาสวาปี
 ทุติยบท อาสววิปยุตตทุก ธมฺมา โน อาสวาปี
- ค. ทุติยบทของ อุปาทานสมุปยุตตทุก เข้าใน อุปาทานทุก
 ปฐมบท อุปาทานวิปยุตตทุก ธมฺมา อุปาทานาปี
 ทุติยบท อุปาทานวิปยุตตทุก ธมฺมา โน อุปาทานาปี

๓. ถ. ให้แสดงบทของทุกะทั้ง ๘ ใน สลฺยโลชนโคจฺจก ตามลำดับ และการแสดง สลฺยโลชนสลฺยโลชนวิปยุตตทุก และ สลฺยโลชนวิปยุตตสลฺยโลชนทุก นั้น แสดงโดยรวม บทใดเข้าด้วยกัน?

ต. บทของทุกะทั้ง ๘ ใน สลฺยโลชนโคจฺจก มี ๑๖ บท คือ

๑. สลฺยโลชนา เจว ธมฺมา สลฺยโลชนวิปยุตตทุก จ

๑ ถ ๑

๑๖. สลฺยโลชนวิปยุตตทุก ธมฺมา โน สลฺยโลชนาปี

และการแสดง สลฺยโลชนสลฺยโลชนวิปยุตตทุก นั้น ในปฐมบทรวมเอาปฐมบท ของ สลฺยโลชนทุก กับ ทุติยบทของ สลฺยโลชนสมุปยุตตทุก เข้าด้วยกัน

ส่วนในทุติยบทนั้น รวมเอาทุติยบทของ สลฺยโลชนสมุปยุตตทุก กับทุติยบทของ สลฺยโลชนทุก เข้าด้วยกัน

และแสดง สลฺยโลชนวิปยุตตสลฺยโลชนทุก นั้น ในปฐมบทรวมเอาทุติยบทของ สลฺยโลชนสมุปยุตตทุก กับ ปฐมบทของ สลฺยโลชนทุก เข้าด้วยกัน

ส่วนในทุติยบทนั้น รวมเอาทุติยบทของ สลฺยโลชนสมุปยุตตทุก กับทุติยบทของ สลฺยโลชนทุก เข้าด้วยกัน

๔. ถ. ทุกะที่แสดงขยายความใน คณฺถโคจฺจก มีเท่าไร คืออะไรบ้าง? และจงยกองค์ธรรม ในบทดังต่อไปนี้

ก. คณฺถา ธมฺมา คณฺถสมุปยุตตปิ

ข. คณฺถา ธมฺมา คณฺถวิปยุตตปิ

ค. คณฺถนียา ธมฺมา คณฺถาปี

ง. คณฺถนียา ธมฺมา โน คณฺถาปี

จ. คนุสรมุขุตตา ฐมา คนุสราปี

ฉ. คนุสรมุขุตตา ฐมา โน คนุสราปี

ค. ทูกะที่ขยายความใน คนุสโรจก นั้น มี ๗ ทูกะ คือ

๑. คนุสรมุขุตตา ๑ ล ๑ ๒. คนุสราปี ๑ ล ๑
และองค์ธรรมในบทต่อไปนี้ มีดังนี้

ก. คนุสรา ฐมา คนุสรมุขุตตาปี = องค์ธรรมได้แก่ ๑ ล ๑

ข. คนุสรา ฐมา คนุสราปี = องค์ธรรมได้แก่ ๑ ล ๑

ค. คนุสราปี ฐมา คนุสราปี = องค์ธรรมได้แก่ ๑ ล ๑

ง. คนุสราปี ฐมา โน คนุสราปี = องค์ธรรมได้แก่ ๑ ล ๑

จ. คนุสรมุขุตตา ฐมา คนุสราปี = องค์ธรรมได้แก่ ๑ ล ๑

ฉ. คนุสรมุขุตตา ฐมา โน คนุสราปี = องค์ธรรมได้แก่ ๑ ล ๑

๕ ค. โจก ที่มีชื่อต่างกัน แต่องค์ธรรมเหมือนกัน มีกี่ โจก คืออะไรบ้าง และเมื่อนับจำนวนโดยทูกะและบทแล้ว ได้เท่าไร?

ค. โจก ที่มีชื่อต่างกัน แต่องค์ธรรมเหมือนกัน มี ๓ โจก คือ

๑. อาสวโจก ๒. โอมโจก ๓. โยคโจก

และ โจก ทั้ง ๓ นี้ เมื่อนับโดยจำนวนทูกะแล้ว ได้ ๒๔ ทูกะ นับจำนวนโดยบทแล้ว ได้ ๔๘ บท

๖. ค. จงแสดงบทที่เป็นไปโดยอาศัยการประกอบกันของมูละ มูลีดังต่อไปนี้

ก. ทุตติยบทของ นีวรณทุก เป็นมูละ นีวรณียทุก เป็นมูลี

ข. ปฐมบทของ นีวรณียทุก เป็นมูละ นีวรณสัมปยุตตทุก เป็นมูลี

ค. ปฐมบทของ นีวรณสัมปยุตตทุก เป็นมูละ นีวรณทุก เป็นมูลี

ค. บทที่เป็นไปโดยอาศัยการประกอบกันของมูละ มูลี มีดังนี้ คือ

ก. โน นีวรณา ฐมา นีวรณียาปี เป็น ปฐมบท

โน นีวรณา ฐมา อนีวรณียาปี เป็น ทุตติยบท

ข. นีวรณียา ฐมา นีวรณสัมปยุตตาปี เป็น ปฐมบท

นีวรณียา ฐมา นีวรณวิปยุตตาปี เป็น ทุตติยบท

ค. นีวรณสมุပ္ปัตตา ธมฺมา นีวรณาปิ เป็น ปฐมบท

นีวรณสมุပ္ปัตตา ธมฺมา โน นีวรณาปิ เป็น ทุตติยบท

๗. ถ. จงแสดงบทที่เป็นไปโดยอาศัยการประกอบกันของมูละ มุติ ดังต่อไปนี้ พร้อมทั้งยกองค์ธรรมของบทนั้น ๆ ด้วย

ก. ทุตติยบทของ ปรามาสทุก เป็นมูละ ปรามาญฺญทุก เป็นมุติ

ข. ทุตติยบทของ ปรามาสทุก เป็นมูละ ปรามาสสัมปยุตตทุก เป็นมุติ

ค. ปฐมบทของ ปรามาญฺญทุก เป็นมูละ ปรามาสสัมปยุตตทุก เป็นมุติ

ง. ปฐมบทของ ปรามาญฺญทุก เป็นมูละ ปรามาสทุก เป็นมุติ

๘. บทที่เป็นไปโดยอาศัยการประกอบกันของมูละ มุติ พร้อมด้วยองค์ธรรม มีดังนี้

ก. โน ปรามาสา ธมฺมา ปรามาญฺญาปิ เป็น ปฐมบท

องค์ธรรม ได้แก่ ๑ ล ๑

โน ปรามาสา ธมฺมา อปฺรามาญฺญาปิ เป็น ทุตติยบท

องค์ธรรม ได้แก่ ๑ ล ๑

ข. โน ปรามาสา ธมฺมา ปรามาสสมุပ္ปัตตาปิ เป็น ปฐมบท

องค์ธรรม ได้แก่ ๑ ล ๑

โน ปรามาสา ธมฺมา ปรามาสวิปฺยุตฺตาปิ เป็น ทุตติยบท

องค์ธรรม ได้แก่ ๑ ล ๑

ค. ปรามาญฺจา ธมฺมา ปรามาสสมุပ္ปัตตาปิ เป็น ปฐมบท

องค์ธรรม ได้แก่ ๑ ล ๑

ปรามาญฺจา ธมฺมา ปรามาสวิปฺยุตฺตาปิ เป็น ทุตติยบท

องค์ธรรม ได้แก่ ๑ ล ๑

ง. ปรามาญฺจา ธมฺมา ปรามาสาปิ เป็น ปฐมบท

องค์ธรรม ได้แก่ ๑ ล ๑

ปรามาญฺจา ธมฺมา โน ปรามาสาปิ เป็น ทุตติยบท

องค์ธรรม ได้แก่ ๑ ล ๑

๙. ถ. จงแสดงทุกวิมุตติ ในทุกะดังต่อไปนี้

ก. อุปาทานอุปาทานวิปฺยุตฺตทุก

- ข. อุปาทานอุปาทานสมบุตตทุก
- ค. โนอุปาทานอุปาทานสมบุตตทุก
- ง. อุปาทานวิปยุตตอุปาทานทุก

๓. ทุกวิมุตติ ในทูกะดังต่อไปนี้ มีดังนี้ คือ

ก. ทุกวิมุตติ ได้แก่ โภกมุตตจิต ๘ เจตสิก ๒๒ (เว้นโภกะที่ในทฤษฏิตวิปปยุตตจิต)

ข. ทุกวิมุตติ ได้แก่ จิต ๘๕ เจตสิก ๕๐ (เว้นอุปาทานองค์ธรรม ๒) รูป ๒๘ นิพพาน

ค. ทุกวิมุตติ ได้แก่ อุปาทานองค์ธรรม ๒

ง. ทุกวิมุตติ ได้แก่ โภกมุตตจิต ๘ เจตสิก ๒๒ (เว้นโภกะที่ในทฤษฏิตวิปปยุตตจิต)

๕. ๓. ทูกะที่แสดงใน กิเลสโคจจก มีกี่ทูกะ คืออะไรบ้าง และในทูกะเหล่านั้น ทูกะใดมีองค์ธรรมปรหมัตต์เหมือนกัน?

๓. ทูกะที่แสดงใน กิเลสโคจจก มี ๘ ทูกะ คือ

๑. โนกิเลสสังกิเลสทุก ๆ ๓ ๑ ๘. กิเลสสมบุตตกิเลสทุก

และในทูกะเหล่านั้น ทูกะที่มีองค์ธรรมปรหมัตต์เหมือนกัน คือ

โนกิเลสสังกิเลสทุกกับ โนกิเลสกิเลสสมบุตตทุก

สังกิเลสสังกิเลสทุก กับ สังกิเลสกิเลสสมบุตตทุก

สังกิเลสกิเลสทุก กับ กิเลสสมบุตตกิเลสทุก

๑๐. ๓. จงแสดงบทที่เป็นไปโดยอาศัยการประกอบกันของมูละ มุติ ดังต่อไปนี้ พร้อมทั้งแปลด้วย

ก. ทุติยบทของ กิเลสทุก เป็นมูละ สังกิเลสทุก เป็นมุติ

ข. ปฐมบทของ สังกิเลสทุก เป็นมูละ สังกิเลสทุก เป็นมุติ

ค. ปฐมบทของ สังกิเลสทุก เป็นมูละ กิเลสทุก เป็นมุติ

๓. บทที่เป็นไปโดยอาศัยการประกอบกันของมูละ มุติ พร้อมทั้งแปล มีดังนี้ คือ

ก. โน กิเลส ฐมา สังกิเลสปิ = สภาวะธรรมทั้งหลาย ๆ ๓ ๑ มีอยู่

โน กิเลส ฐมา อสังกิเลสปิ = สภาวะธรรมทั้งหลาย ๆ ๓ ๑ มีอยู่

- ข. สักกเลสิก้า ฐมฺมา สักกิลฺลฺยาปิ = สภาวธรรมทั้งหลาย ฯ ล ฯ มีอยู่
 สักกเลสิก้า ฐมฺมา อสัทธิลฺลฺยาปิ = สภาวธรรมทั้งหลาย ฯ ล ฯ มีอยู่
 ค. สักกิลฺลฺยา ฐมฺมา กิลฺลฺยาปิ = สภาวธรรมทั้งหลาย ฯ ล ฯ มีอยู่
 สักกิลฺลฺยา ฐมฺมา โน กิลฺลฺยาปิ = สภาวธรรมทั้งหลาย ฯ ล ฯ มีอยู่

จบ ปัญหาและคำเฉลย ในพุทธมัตถญาณภาษิตทุกมมาติกา

ปัญหาและคำเฉลยในสูตรต้นติกทุกมัตติกา

๑. ฉ. จงเพิ่มข้อความที่ละไว้ ดังต่อไปนี้

“สูตรต้นติกทุกมัตติกา พระสารีบุตร ซึ่งเป็นธรรมเสนาบดี.....
ซึ่งเป็นพุทธภายิตนนั้นเอง”

ค. เพิ่มข้อความตามที่ละไว้ มีดังนี้ คือ

สูตรต้นติกทุกมัตติกานี้ พระสารีบุตร ซึ่งเป็นธรรมเสนาบดี ฯ ล ฯ ซึ่งเป็นพุทธ-
ภายิตนนั้นเอง

๒. ฉ. จงบอกชื่อทูกะ ที่ ๒๑ และ ๒๒ พร้อมทั้งคำแปล

ค. ชื่อทูกะ ที่ ๒๑ พร้อมทั้งคำแปล คือ

ธาตุกุสลดาทูก

ปฐมบท ธาตุกุสลดตา จ อตฺถิ = สภาวะธรรมทั้งหลาย ฯ ล ฯ มีอยู่

ทุติยบท มนสิการกุสลดตา จ อตฺถิ = สภาวะธรรมทั้งหลาย ฯ ล ฯ มีอยู่

ชื่อทูกะ ที่ ๒๒ พร้อมทั้งคำแปล คือ

อายตনกุสลดาทูก

ปฐมบท อายตนกุสลดตา จ อตฺถิ = สภาวะธรรมทั้งหลาย ฯ ล ฯ มีอยู่

ทุติยบท ปฏิจจสมุปปาตกุสลดตา จ อตฺถิ = สภาวะธรรมทั้งหลาย ฯ ล ฯ มีอยู่

๓. ฉ. ให้แปลและแสดงองค์ธรรมใน วิชาภาคิทุก และ วิชาอุปมทุก

ค. แปลและแสดงองค์ธรรมในทูกะ ดังต่อไปนี้ มีดังนี้

วิชาภาคิทุก

ปฐมบท วิชาภาคิโน ฌมฺมา สภาวะธรรมทั้งหลาย = ฯ ล ฯ มีอยู่

องค์ธรรม ได้แก่ ฯ ล ฯ

ทุติยบท อวิชาภาคิโน ฌมฺมา สภาวะธรรมทั้งหลาย = ฯ ล ฯ มีอยู่

องค์ธรรม ได้แก่ ฯ ล ฯ

วิชูปมทุก

ปฐมบท วิชูปมา ฐมา = สภาธรรมทั้งหลาย ฯ ล ฯ มีอยู่

องค์ธรรม ได้แก่ ฯ ล ฯ

ทุติยบท วัชรูปมา ฐมา = สภาธรรมทั้งหลาย ฯ ล ฯ มีอยู่

องค์ธรรม ได้แก่ ฯ ล ฯ

๔. ถ. จงจำแนกปรหมัตต์ โดย พาล และ ปณฺธิต กับ กณฺห และ สุกก

ต. จำแนกปรหมัตต์ ดังต่อไปนี้ มีดังนี้ คือ

อกุสลจิต ๑๒ เจตสิก ๒๗ เป็น พาล และ กณฺห

กุสลจิต ๒๑ เจตสิก ๓๘ เป็น ปณฺธิต และ สุกก

๕. ถ. ให้แปลและแสดงองค์ธรรม ในทุกะดังต่อไปนี้

ก. ตปณียทุก

ข. อธิวจนทุก

ค. อวิชาทุก

ง. ภวทิฏฐิทุก

ต. แปลและแสดงองค์ธรรม ในทุกะดังต่อไปนี้ มีดังนี้

ก. ตปณียทุก

ปฐมบท ตปณียา ฐมา = สภาธรรมทั้งหลาย ฯ ล ฯ มีอยู่

องค์ธรรม ได้แก่ ฯ ล ฯ

ทุติยบท อตปณียา ฐมา = สภาธรรมทั้งหลาย ฯ ล ฯ มีอยู่

องค์ธรรม ได้แก่ ฯ ล ฯ

ข. อธิวจนทุก

ปฐมบท อธิวจนา ฐมา = สภาธรรมทั้งหลาย ฯ ล ฯ มีอยู่

องค์ธรรม ได้แก่ ฯ ล ฯ

ทุติยบท อธิวจนปถา ฐมา = สภาธรรมทั้งหลาย ฯ ล ฯ มีอยู่

องค์ธรรม ได้แก่ ฯ ล ฯ

ค. อวิชาทุก

ปฐมบท อวิชา จ อตฺถิ = สภาธรรม ฯ ล ฯ มีอยู่

องค์ธรรม ได้แก่ ฯ ล ฯ

ทุติยบท ภวตณฺหา จ อตฺถิ = สภาวธรรม ๑ ล ๑ มีอยู่
องค์ธรรม ได้แก่ ๑ ล ๑

ง. ภวทิกฺขิทุก

ปฐมบท ภวทิกฺขิ จ อตฺถิ = สภาวธรรม ๑ ล ๑ มีอยู่
องค์ธรรม ได้แก่ ๑ ล ๑

ทุติยบท วิภวทิกฺขิ จ อตฺถิ = สภาวธรรม ๑ ล ๑ มีอยู่
องค์ธรรม ได้แก่ ๑ ล ๑

๖. ถ. ในทุกะทั้ง ๔๒ นั้น แม้ว่าความหมายจะต่างกันก็ตาม แต่องค์ธรรมปรมัตถ์ และที่ตั้งเหมือนกัน มีกี่ทุกะ คืออะไรบ้าง?

ต. ในทุกะทั้ง ๔๒ นั้น แม้ว่าความหมายจะต่างกันก็ตาม แต่องค์ธรรมปรมัตถ์ และที่ตั้งเหมือนกัน มี ๑๔ ทุกะ คือ

พาลทุก กณฺหทุก ตปณียทุก รวม ๓ ทุกะนี้ องค์ธรรมเหมือนกัน

อริวจนทุก นิรุตติทุก ปญฺญตฺติทุก รวม ๓ ทุกะนี้ องค์ธรรมเหมือนกัน

ภวทิกฺขิทุก สสฺสทิกฺขิทุก อนฺตวาทิกฺขิทุก ปุพฺพทฺตานุทิกฺขิทุก รวม ๔ ทุกะนี้
องค์ธรรมเหมือนกัน

อาปตฺติกุสฺสตาทุก สมากปตฺติกุสฺสตาทุก รวม ๒ ทุกะนี้ องค์ธรรมเหมือนกัน

ธาคฺกุสฺสตาทุก อายตฺนกุสฺสตาทุก รวม ๒ ทุกะนี้ องค์ธรรมเหมือนกัน

๗. ถ. จะกล่าวได้หรือไม่ว่า สัททารมณฺ์เป็นสัททบัญญัติ และจิต เจตสิก รูป นิพพาน เป็นอรรถบัญญัติ? ให้อธิบายโดยอ้างทุกะประกอบการวินิจฉัย

ต. กล่าวได้ เพราะสัททารมณฺ์ คือ เสียงที่เปล่งขึ้นนี้ สามารถให้ผู้ฟังรู้ได้ จึงชื่อว่า สัททบัญญัติ

ส่วนจิต เจตสิก รูป นิพพาน ที่ว่าเป็นอรรถบัญญัติได้นั้น เพราะที่ผู้กล่าวสามารถรู้ได้ เพราะจิต เจตสิก รูป นิพพาน เหล่านี้ เมื่อได้พบได้เห็นด้วยทาง ตา หู จมูก ลิ้น กาย ใจ ตามสมควรแก่บุคคลแล้ว สามารถรู้ได้ว่า นี่เป็นนาม นี่เป็นรูป นี่เป็นจิต เจตสิก รูป นิพพาน ดังเช่นบุคคลที่กำลังปฏิบัติวิปัสสนาอยู่ ในขณะที่เกิดความอยากได้ อยากเห็น หรือไม่พอใจ เสียใจ ฟุ้งซ่าน เป็นต้น ก็กำหนดว่า อยากได้หนอ อยากเห็นหนอ หรือไม่พอใจหนอ

เสียใจหนอ ฟุ้งหนอ เป็นต้น นี่เรียกว่ารู้โลกจิตเจตสิก โทสจิตเจตสิก โมหจิตเจตสิก หรือในขณะที่มีความเลื่อมใส หรือมีความรู้เกิดขึ้น ก็กำหนดว่า เลื่อมใสหนอ รู้หนอ ดังนี้ เป็นต้น นี่ก็เรียกว่ารู้สัทธาจิตเจตสิก ปัญญาจิตเจตสิก เป็นต้น สำหรับรูปนั้น เมื่อได้แลเห็นรูปารมณ์ ได้ยินเสียง เป็นต้นแล้ว ก็กล่าวได้ว่า นี่เป็นสีเขียว แดง เหลือง เป็นต้น หรือนี่เป็นเสียงระฆัง เสียงคน เป็นต้น ส่วนนิพพานนั้น เมื่อผู้ใดผู้หนึ่งสำเร็จเป็นพระอรหันต์แล้ว ย่อมมีปัจจุเวกขณะวิถีที่เกี่ยวกับการพิจารณาวิพพานเกิดขึ้นอยู่เสมอ ดังนั้นพระอรหันต์บุคคลนี้ก็สามารถรู้พระนิพพานได้ นี่เรียกว่ารู้ในพระนิพพาน

และคำที่อธิบายมานี้ขออ้าง อริยจนทุก เป็นการประกอบการวินิจฉัย

๘. ฉ. ให้แปลและแสดงองค์ธรรมของทุกะที่ชื่อว่า สพฺพผลทฺธนามทุก

ค. แปลและแสดงองค์ธรรมของทุกะที่ชื่อว่า สพฺพผลทฺธนามทุก คือ

๑. นามรูปทุก

ปฐมบท นามญจ อตฺถิ = สภาวธรรม ๑ ล ๑ มีอยู่

องค์ธรรม ได้แก่ ๑ ล ๑

ทุติยบท รูปญจ อตฺถิ = สภาวธรรม ๑ ล ๑ มีอยู่

องค์ธรรม ได้แก่ ๑ ล ๑

๒. สติสมฺปชฺฌณทุก

ปฐมบท สติ จ อตฺถิ = สภาวธรรม ๑ ล ๑ มีอยู่

องค์ธรรม ได้แก่ ๑ ล ๑

ทุติยบท สมฺปชฺฌณญจ อตฺถิ = สภาวธรรม ๑ ล ๑ มีอยู่

องค์ธรรม ได้แก่ ๑ ล ๑

๓. สมถวิปสฺสนาทุก

ปฐมบท สมถ จ อตฺถิ = สภาวธรรม ๑ ล ๑ มีอยู่

องค์ธรรม ได้แก่ ๑ ล ๑

ทุติยบท วิปสฺสนา จ อตฺถิ = สภาวธรรม ๑ ล ๑ มีอยู่

องค์ธรรม ได้แก่ ๑ ล ๑

๕. ฉ. จงแปลทุกะที่มีทัญญูเจตสิกเป็นองค์ธรรม

๖. แปลทุกะที่มีทัญญูเจตสิกเป็นองค์ธรรม คือ

๑. ภวทัญญูทุก

ปฐมบท ภวทัญญู จ อตฺถิ = สภาวธรรม ๑ ล ๑ มีอยู่

ทุติยบท วิภวทัญญู จ อตฺถิ = สภาวธรรม ๑ ล ๑ มีอยู่

๒. สสฺสตทัญญูทุก

ปฐมบท สสฺสตทัญญู จ อตฺถิ = สภาวธรรม ๑ ล ๑ มีอยู่

ทุติยบท อจฺเจตทัญญู จ อตฺถิ = สภาวธรรม ๑ ล ๑ มีอยู่

๓. อนฺตวาทัญญูทุก

ปฐมบท อนฺตวาทัญญู จ อตฺถิ = สภาวธรรม ๑ ล ๑ มีอยู่

ทุติยบท อนฺตวาทัญญู จ อตฺถิ = สภาวธรรม ๑ ล ๑ มีอยู่

๔. ปุพฺพนฺตานทัญญูทุก

ปฐมบท ปุพฺพนฺตานทัญญู จ อตฺถิ = สภาวธรรม ๑ ล ๑ มีอยู่

ทุติยบท อปรนฺตานทัญญู จ อตฺถิ = สภาวธรรม ๑ ล ๑ มีอยู่

๑๐. ฉ. สภาพที่ทำให้ไม่เกลียดไม่ละอาย ต่อสิ่งที่ควรเกลียดควรละอาย และไม่สะดุ้งกลัว ต่อสิ่งที่ควรสะดุ้งกลัวนั้น ได้แก่อะไร? พร้อมทั้งพรรณนาถึงโทษของธรรมนั้น ๆ

๖. สภาพที่ทำให้ไม่เกลียดไม่ละอาย ต่อสิ่งที่ควรเกลียดควรละอายนั้น ได้แก่ อหิริกเจตสิก และสภาพที่ไม่สะดุ้งกลัวต่อสิ่งที่ควรสะดุ้งกลัวนั้น ได้แก่ อโนตตปปเจตสิก

ธรรมทั้ง ๒ เหล่านี้ มีโทษมากมาย แต่ในที่นี้จะขออธิบายพอเป็นสังเขป คือ โทษที่ได้รับเพราะเกิดจากอหิริกะ อโนตตปปะทั้ง ๒ นี้ เมื่อว่าโดยภพชาติแล้ว มี ๒ ประเภท คือ

๑. ทัญญูมิกโทส โทษที่จะได้รับในภพนี้

๒. สมุปรายิกโทส โทษที่จะได้รับในภพหน้า

โทษที่ได้รับในภพนี้ คือ บุคคลที่ได้รับการติเตียนและดูถูกดูหมิ่นจากสัปบุรุษทั้งหลาย และได้รับการลงโทษจากผู้ปกครองประเทศ ก็ล้วนแต่เนื่องมาจากการกระทำทุจริตทุจริตชั่ว ด้วยอำนาจอหิริกะ อโนตตปปะด้วยกันทั้งสิ้น เพราะผู้ที่ไม่เกลียดไม่ละอาย

ต่อสิ่งที่ควรเกลียดควรละอายหรือไม่ สะดุ้งกลัวต่อสิ่งที่ควรสะดุ้งกลัวแล้วย่อมสามารถกระทำทุจริตทราชีวะต่าง ๆ มีการฆ่าสัตว์ ลักทรัพย์เป็นต้นได้ เมื่อเป็นเช่นนี้แม้ว่าจะไปสารทิศใดก็ไม่มีผู้ใดอยากคบค้าสมาคม ไว้วางใจ ไม่มีใครเลื่อมใสหรือมีเมตตา กรุณา มีแต่คนเกลียดกลัว หรือบางทีก็ถูกกฏหมายลงโทษ มีการติดตรา หรือประหารชีวิตได้ การกระทำที่ต้องรับโทษตามที่กล่าวมาแล้วนี้ก็เนื่องมาจากอหิริกะ อโนตตปปะนั่นเอง

โทษที่ได้รับในภพหน้า คือบุคคลเหล่านี้เมื่อตายแล้ว ก็จะต้องไปเกิดในอบายภูมิ ๔ ภูมิใดภูมิหนึ่ง มีเปรต คิรฉานเป็นต้น เพราะการกระทำทุจริต ทราชีวะที่เนื่องมาจากอหิริกะ อโนตตปปะ และจะได้รับโทษในอบายเท่านั้นก็หาไม่ เมื่อพ้นจากอบายแล้ว ถ้ามีโอกาสมาเกิดเป็นมนุษย์ก็จะเป็นคนยากจน ไร้เงา บ้าใบ้ บอด หนวก เจ็บป่วย ร่างกายไม่สมประกอบ อายุสั้น เหล่านี้ก็เนื่องมาจากการกระทำทุจริตทราชีวะ ที่เกิดขึ้นเพราะอำนาจอหิริกะ อโนตตปปะในภพก่อน ๆ นั่นเอง

๑๑. ฉ. ผู้ที่มีความเกลียดละอายสะดุ้งกลัวต่อการทำงานอันเป็นทุจริตนั้น เป็นไปโดยสภาพอะไร และเมื่อว่าโดยธรรมาธิฐานแล้ว ผู้ที่อบรมยาก ผู้ที่อบรมง่าย และผู้ที่ชอบสมาคมกับเพื่อนที่ไม่ดี ผู้ที่ชอบสมาคมกับเพื่อนที่ดีเหล่านี้ ได้แก่อะไร?

ค. ผู้ที่มีความเกลียดละอายต่อการทำงานอันเป็นทุจริตนั้น เป็นไปโดยสภาพของหิริเจตสิก

ผู้ที่มีความสะดุ้งกลัวต่อการทำงานอันเป็นทุจริตนั้น เป็นไปโดยสภาพของโอตตปเจตสิก

ผู้ที่อบรมยาก เมื่อว่าโดยธรรมาธิฐานแล้ว ได้แก่โทสมูลจิต ๒ เจตสิก ๒๒

ผู้ที่อบรมง่าย เมื่อว่าโดยธรรมาธิฐานแล้ว ได้แก่มหากุสลจิต ๘ มหากิริยาจิต ๘ เจตสิก ๓๓ (เวณวิรติ อัมปมัญญา)

ผู้ที่ชอบสมาคมกับเพื่อนที่ไม่ดี เมื่อว่าโดยธรรมาธิฐานแล้ว ได้แก่ โลกมูลจิต ๘ โทสมูลจิต ๒ เจตสิก ๒๓

ผู้ที่ชอบสมาคมกับเพื่อนที่ดี เมื่อว่าโดยธรรมาธิฐานแล้ว ได้แก่ มหากุสลจิต ๘ มหากิริยาจิต ๘ เจตสิก ๓๓ (เวณวิรติ อัมปมัญญา)

๑๒. ฉ. จงแสดงองค์ธรรม ที่เป็นเหตุให้เข้าใจในเรื่องต่อไปนี้

ก. กายกรรม วชิกรรม ที่เป็นอาบัติ

- ข. วิธีที่พ้นจากอาบัติ
- ค. สมาบัติ ๘ สมาบัติ ๘
- ง. การออกจากสมาบัติ

๓. ก. องค์ธรรม ได้แก่ ปัญญาเจตสิกที่ในมหากุศลญาณสัมปยุตตจิต ๔ มหากริยา-
ญาณสัมปยุตตจิต ๔ ในขณะที่รู้ข้ออาบัติต่าง ๆ

ข. องค์ธรรม ได้แก่ ปัญญาเจตสิกที่ในมหากุศลญาณสัมปยุตตจิต ๔ มหากริยา-
ญาณสัมปยุตตจิต ๔ ในขณะที่รู้การออกจากอาบัติ

ค. องค์ธรรม ได้แก่ ปัญญาเจตสิกที่ในมหากุศลญาณสัมปยุตตจิต ๔ มหากริยา-
ญาณสัมปยุตตจิต ๔ ในขณะที่รู้การเข้าสมาบัติ

ง. องค์ธรรม ได้แก่ ปัญญาเจตสิกที่ในมหากุศลญาณสัมปยุตตจิต ๔ มหากริยา-
ญาณสัมปยุตตจิต ๔ ในขณะที่รู้การออกจากสมาบัติ

๑๓. ฉ. จงแปลทุกะที่มีปัญญาเจตสิกเป็นองค์ธรรมทั้ง ปฐมบท และทุติยบท

๓. แปลทุกะที่มีปัญญาเจตสิกเป็นองค์ธรรมทั้ง ปฐมบท และทุติยบทดังต่อไปนี้ คือ

๑. วิชรูปมาทุก

ปฐมบท วิชรูปมา ฐมา = สภาวธรรมทั้งหลาย ๗ ล ๗ มีอยู่

ทุติยบท วิชรูปมา ฐมา = สภาวธรรมทั้งหลาย ๗ ล ๗ มีอยู่

๒. อาปตติกุสลตาทุก

ปฐมบท อาปตติกุสลตา จ อตฺถิ = สภาวธรรม ๗ ล ๗ มีอยู่

ทุติยบท อาปตติกุญฺฐานกุสล จ อตฺถิ = สภาวธรรม ๗ ล ๗ มีอยู่

๓. สมาปตติกุสลตาทุก

ปฐมบท สมาปตติกุสลตา จ อตฺถิ = สภาวธรรม ๗ ล ๗ มีอยู่

ทุติยบท สมาปตติกุญฺฐานกุสลตา จ อตฺถิ = สภาวธรรม ๗ ล ๗ มีอยู่

๔. ชาติกุสลตาทุก

ปฐมบท ชาติกุสลตา จ อตฺถิ = สภาวธรรม ๗ ล ๗ มีอยู่

ทุติยบท มนสิการกุสลตา จ อตฺถิ = สภาวธรรม ๗ ล ๗ มีอยู่

๕. อายตนกุสลาทุก

ปฐมบท อายตนกุสลา จ อตฺถิ = สภาวธรรม ๗ ล ๗ มีอยู่

ทุติยบท ปฏิจจสมุปฺปาตกุสลา จ อตฺถิ = สภาวธรรม ๗ ล ๗ มีอยู่

๖. จานกุสลาทุก

ปฐมบท จานกุสลา จ อตฺถิ = สภาวธรรม ๗ ล ๗ มีอยู่

ทุติยบท อจานกุสลา จ อตฺถิ = สภาวธรรม ๗ ล ๗ มีอยู่

๗. ขยธณทุก

ปฐมบท ขย ธณํ อตฺถิ = สภาวธรรม ๗ ล ๗ มีอยู่

ทุติยบท อนุปฺปาเท ธณํ อตฺถิ = สภาวธรรม ๗ ล ๗ มีอยู่

๑๔. ถ. ให้แสดงทกวิมุตติของทกะดังต่อไปนี้

ก. ไทวจัสสตาทุก

ข. โสวจัสสตาทุก

ค. อาปตฺติกุสลาทุก

ง. ชาติกุสลาทุก

จ. จานกุสลาทุก

ต. ทกวิมุตติของทกะดังต่อไปนี้ มีดังนี้ คือ

ก. ไทวจัสสตาทุก ทกวิมุตติ ได้แก่ จิต ๘๕ เจตสิก ๕๒ (เว้นโทสมูลจิตตูปบาท ที่เป็นไทวจัสสตา และโลภมูลจิตตูปบาท โมหมูลจิตตูปบาทที่เป็นปาปมิตตตา) รูป ๒๘ นิพพาน

ข. โสวจัสสตาทุก ทกวิมุตติ ได้แก่ จิต ๘๕ เจตสิก ๕๒ (เว้นมहाกุศล มหากิริยา-จิตตูปบาท ในขณะที่เป็นโสวจัสสตา และกัลยาณมิตตตา) รูป ๒๘ นิพพาน

ค. อาปตฺติกุสลาทุก ทกวิมุตติ ได้แก่ จิต ๘๕ เจตสิก ๕๒ (เว้นปัญญาเจตสิก ที่ในมหากุศลญาณสัมปยุตตจิต ๔ มหากิริยาญาณสัมปยุตตจิต ๔ ในขณะที่รู้ข้ออาบัติและ ในขณะที่รู้การออกจากอาบัติ) รูป ๒๘ นิพพาน

ง. ชาติกุสลาทุก ทกวิมุตติ ได้แก่ จิต ๘๕ เจตสิก ๕๒ (เว้นปัญญาเจตสิก ที่ในมหากุศล มหากิริยา อภิญญาจิต มัคคจิต ๔ ในขณะที่รู้ชาติ ๑๘ และการพิจารณา ชาติ ๑๘) รูป ๒๘ นิพพาน

จ. จานกุสลาทุก ทกวิมุตติ ได้แก่ จิต ๘๕ เจตสิก ๕๒ (เว้นปัญญาเจตสิก ที่ในมหากุศลญาณสัมปยุตตจิต ๔ มหากิริยาญาณสัมปยุตตจิต ๔ อภิญญาจิต ๒ ในขณะที่รู้เหตุอันสมควร และเหตุอันไม่สมควร) รูป ๒๘ นิพพาน

๑๕. ถ. ที่กล่าวว่าปัญญาอยู่ในมัคคจิตและอภิญญาจิต มีความรู้และเข้าใจในการพิจารณา ชาติ ๑๘ อายุคนะ ๑๒ นั้น รู้และพิจารณาอย่างไร? จงอธิบาย

ต. การรู้และการพิจารณา ชาติ ๑๘ อายุคนะ ๑๒ แห่งปัญญาที่ในมัคคจิตและอภิญญาจิตนี้ ไม่เหมือนกับการรู้และการพิจารณาแห่งปัญญาที่ในมหากุศลและมหากริยา แม้แต่ประการใด กล่าวคือการรู้การพิจารณาแห่งปัญญาของมหากุศล มหากิริยานั้น เป็นไปโดยปุคคลาธิษฐานก็ได้ เป็นไปโดยธรรมาธิษฐานก็ได้ ส่วนการรู้และการพิจารณาแห่งปัญญาที่ในมัคคจิต และอภิญญาจิตเป็นไปโดยธรรมาธิษฐานอย่างเดียว หมายความว่า ปัญญาเจตสิกนี้ จะประกอบในที่ใด ๆ ก็ตาม ก็แปลว่ามีสภาพรู้้อย่างเดียวเท่านั้น ด้วยเหตุนี้ ในธาตุกุสลาทุก และอายตนกุสลาทุก จึงแสดงว่าผู้มีความฉลาดในการพิจารณา ชาติ อายุคนะนั้น ก็ได้แก่ปัญญาที่ในมหากุศล มหากิริยาและในมัคคจิต อภิญญาจิต

อนึ่งที่กล่าวว่า ปัญญาที่อยู่ในมัคคจิตที่มีความรู้ความเข้าใจในการพิจารณา ชาติ อายุคนะนั้น ก็เพราะเนื่องมาจากปัญญาที่ในมหากุศลที่เกิดขึ้นในขณะที่พิจารณา ชาติ อายุคนะที่เกิดขึ้นติดต่อกันโดยลำดับแห่งวิปัสสนาญาณ ฉะนั้นปัญญาที่ในมหากุศลที่มีการรู้การเข้าใจในการพิจารณา ชาติ อายุคนะ จึงจัดเป็นปัญญาที่เกิดในตอนต้นและตอนกลาง ส่วนปัญญาที่ในมัคคจิตที่มีการรู้และการพิจารณาจัดเป็นปัญญาที่เกิดขึ้นในตอนปลาย เพราะรู้แต่พระนิพพาน ซึ่งเป็นธัมมายคนะ ธัมมธาตุเท่านั้น อุปมาเหมือนกับฟุตบอลที่กำลังอยู่ในสนาม คนเล่นต่างก็แย่งกันเพื่อจะให้ลูกฟุตบอลเข้าประตู สุดท้ายลูกฟุตบอลก็ผ่านคนรักษาประตูเข้าไปได้ ข้อนี้ฉันใด ปัญญาที่ในมหากุศล เปรียบเหมือนฟุตบอลขณะที่อยู่ในสนาม ชาติ อายุคนะที่เป็นรูปนาม เปรียบเหมือนกับคนเล่นฟุตบอล ทั้ง ๒ ฝ่าย ปัญญาที่ในมัคคจิตเปรียบเหมือนกับลูกฟุตบอลที่ผ่านคนรักษาประตูเข้าไปนิพพานซึ่งเป็นธัมมายคนะ ธัมมธาตุเปรียบเหมือนกับฟุตบอลที่พ้นจากขอบเขตของสนาม และคนเล่นไปแล้ว

สำหรับปัญญาที่มีการรู้การพิจารณา ชาติ อายุคนะ ของอภิญญานั้นเพราะการสำเร็จอภิญญาต่าง ๆ อันเป็นตัวชาติ อายุคนะเหล่านี้ เป็นไปด้วยอำนาจอภิญญาจิต และระหว่างอภิญญาต่าง ๆ กับอภิญญาจิตนี้ มีการเกี่ยวเนื่องกันโดยความเป็นอารมณ์ อารัมมณิก แต่อภิญญาจิตนี้ก็เกิดขึ้นครั้งเดียวเท่านั้น ต่อจากนั้นมหากุศล มหากิริยาก็เกิดขึ้นรับอารมณ์ คืออภิญญาต่าง ๆ ที่เป็นตัว ชาติ อายุคนะต่อไป จนกว่าจะสิ้นสุดแห่งอภิญญาต่าง ๆ เหล่านั้น เมื่อจะอุปมาแล้ว ก็เหมือนกับไฟที่เกิดในก้านไม้ขีด กับไฟที่เกิดอยู่ในถ่านหรือฟืนไฟที่เกิด

อยู่ในถ่านหรือฟืนนั้นก็เกิดมาจากไฟที่เกิดในถ่านไม้ขีด ปัญญาที่อยู่ในอกัญญาจิตเปรียบได้กับไฟที่เกิดในถ่านไม้ขีด ส่วนปัญญาที่อยู่ในมหากุศล มหากิริยานั้น เปรียบได้กับไฟที่เกิดอยู่ในถ่านหรือฟืน ฉะนั้นไฟที่ในถ่านหรือฟืนจะเกิดขึ้นได้นั้น ก็เพราะอาศัยไฟที่เกิดในถ่านไม้ขีดนั่นเองเป็นเหตุ ในทำนองเดียวกันปัญญาที่ในมหากุศล มหากิริยา ที่รับอกัญญาต่าง ๆ อันเป็นธาตุ อยาตนะเหล่านี้ ก็เพราะอาศัยปัญญาที่ในอกัญญาจิตนั่นเอง เป็นเหตุต่างกัน แต่เพียงปัญญาที่ในอกัญญานั้นเป็นตอนต้น ส่วนปัญญาที่อยู่ในมหากุศล มหากิริยานั้นเป็นตอนกลางและตอนปลาย อารมณ์นั้นเหมือนกัน คืออกัญญาต่าง ๆ อันเป็น ตัวธาตุ และอยาตนะ

๑๖. ถ. ให้แสดงองค์ธรรมที่เกี่ยวกับความเห็นความเข้าใจของบุคคลต่อไปนี้

ก. ความรู้ ความจำต่าง ๆ สำเร็จได้โดยอาศัยมันสมองเป็นเหตุ

ข. ความรู้ ความจำต่าง ๆ สำเร็จได้โดยนามธรรม ที่อาศัยหัวใจเกิดเป็นเหตุ ไม่ใช่มันสมองเป็นเหตุ

ค. แสดงองค์ธรรมดังต่อไปนี้

ก. องค์ธรรม ได้แก่ ทิฐิเจตสิก ที่เรียกว่า ทิฐิวิปัตติ

ข. องค์ธรรม ได้แก่ ปัญญาเจตสิก ที่เรียกว่า ฐานกุศลตา และอฐานกุศลตา

๑๗. ถ. สภาพธรรมที่ทำให้เป็นผู้ซื่อตรง อ่อนโยน และมีความอดทน ยินดีในการงานอันเป็นกุศลนั้น เป็นสภาพธรรมชนิดใด? จงแสดงโดยเฉพาะ ๆ

ค. สภาพธรรมที่ทำให้เป็นผู้ซื่อตรงนั้น ได้แก่ กายชุกตาเจตสิก และจิตตชุกตาเจตสิก

สภาพธรรมที่ทำให้เป็นผู้อ่อนโยนนั่น ได้แก่ กายมฤตาเจตสิก และจิตตมฤตาเจตสิก

สภาพธรรมที่ทำให้เป็นผู้มีความอดทนนั้น ได้แก่ มหากุศลจิต ๘ มหากิริยาจิต ๘ ที่มีโอโทสะเป็นประธาน เจตสิก ๓๘

สภาพธรรมที่ทำให้เป็นผู้มีความยินดีในการงานอันเป็นกุศลนั้น ได้แก่ มหากุศลจิต ๘ มหากิริยาจิต ๘ ที่มีศีลเจตนาเป็นประธาน และโลกุตตรจิต ๘ เจตสิก ๓๖ (เว้นอัปมัณญา)

๑๘. ถ. ในสมาคมแห่งหนึ่ง ผู้มีหน้าที่ปฎิคม ได้ต้อนรับแขกด้วยกิริยาอ่อนน้อม พร้อมทั้งกล่าวคำสวัสดิ และเลี้ยงเครื่องดื่ม หลังจากนั้นได้แนะนำธรรมให้เข้าใจ อยากทราบว่าเป็นไปดังกล่าวแล้ว อาศัยจิตเจตสิกดวงใด? ให้วินิจฉัยโดยยกทุกะขึ้นแสดง

ต. ความเป็นไปดังกล่าวแล้ว อาศัสมหากุศลจิต ๘ มหากิริยาจิต ๘ เจตสิก ๓๘ ในขณะที่กล่าววาจาสุภาพอ่อนหวาน และในขณะที่ทำการต้อนรับ ขอยก สาขลยทุกะ เป็นเครื่องวินิจฉัย

๑๕. ถ. จงจำแนกบุคคลาธิษฐานเหล่านี้ โดยธรรมาธิษฐาน

- ก. ผู้ที่ไม่สำรวมในอินทรีย์ทั้ง ๖
- ข. ผู้ที่มีความสำรวมในอินทรีย์ทั้ง ๖
- ค. ผู้ที่เป็นคนประมาท
- ง. ผู้ที่เป็นคนไม่ประมาท
- จ. ผู้ที่ไม่รู้จักประมาณในการบริโภค
- ฉ. ผู้ที่รู้จักประมาณในการบริโภค
- ช. ผู้ที่ไม่เลืยวณลาด
- ซ. ผู้ที่เลืยวณลาด

ต. จำแนกบุคคลาธิษฐานเหล่านั้น โดยธรรมาธิษฐาน ดังนี้ คือ

- ก. ได้แก่ โลกมุขจิต ๘ โทสมุขจิต ๒ เจตสิก ๒๖
 - ข. ได้แก่ มหากุศลจิต ๘ มหากิริยาจิต ๘ โลกุตตรจิต ๘ เจตสิก ๓๘
 - ค. ได้แก่ อกุศลจิต ๑๒ เจตสิก ๒๗ ที่เป็นปฏิปักษ์ต่อสติ
 - ง. ได้แก่ สติเจตสิก
 - จ. ได้แก่ โลกมุขจิต ๘ โมหมุขจิต ๒ เจตสิก ๒๓
 - ฉ. ได้แก่ มหากุศลจิต ๘ มหากิริยาจิต ๘ ในขณะที่รู้จักประมาณในการบริโภค
- เจตสิก ๓๓ (เวณวิรติ อัมปมัญญา)
- ช. ได้แก่ อกุศลจิต ๑๒ เจตสิก ๒๗ ที่เป็นปฏิปักษ์ต่อปัญญา
 - ซ. ได้แก่ ปัญญาเจตสิก

๒๐. ถ. จงแปลบทในทูกะดังต่อไปนี้ พร้อมทั้งแสดงองค์ธรรม

ก. ปฏิสงฺขานพลทุก	ข. สมถวิปัสสนาทุก
ค. สมถนิมิตตทุก	ง. ปคฺคาหทุก

ด. แปลบทในทุกะ พร้อมทั้งแสดงองค์ธรรม มีดังนี้ คือ

ก. ปฏิสงขานผลทุก

ปฐมบท ปฏิสงขานผลจ อตฺถิ = สภาวธรรม ๑ ล ๑ มีอยู่
องค์ธรรม ได้แก่ ๑ ล ๑

ทุติยบท ภาวนาผลจ อตฺถิ = สภาวธรรม ๑ ล ๑ มีอยู่
องค์ธรรม ได้แก่ ๑ ล ๑

ข. สมถวิปัสสนาทุก

ปฐมบท สมโธ จ อตฺถิ = สภาวธรรม ๑ ล ๑ มีอยู่
องค์ธรรม ได้แก่ ๑ ล ๑

ทุติยบท วิปัสสนา จ อตฺถิ = สภาวธรรม ๑ ล ๑ มีอยู่
องค์ธรรม ได้แก่ ๑ ล ๑

ค. สมถนิมิตตทุก

ปฐมบท สมถนิมิตตจ อตฺถิ = สภาวธรรม ๑ ล ๑ มีอยู่
องค์ธรรม ได้แก่ ๑ ล ๑

ทุติยบท ปคฺคาหนิมิตตจ อตฺถิ = สภาวธรรม ๑ ล ๑ มีอยู่
องค์ธรรม ได้แก่ ๑ ล ๑

ง. ปคฺคาหนทุก

ปฐมบท ปคฺคาโห จ อตฺถิ = สภาวธรรม ๑ ล ๑ มีอยู่
องค์ธรรม ได้แก่ ๑ ล ๑

ทุติยบท อวิกฺเขโป จ อตฺถิ = สภาวธรรม ๑ ล ๑ มีอยู่
องค์ธรรม ได้แก่ ๑ ล ๑

๒๑. ด. การบริบูรณ์ด้วยศีล การบกพร่องด้วยศีล ความเห็นถูกต้อง ความเห็นผิดเหล่านี้
เมื่อยกองค์ธรรมแล้วได้แก่อะไร? ให้แสดงโดยเฉพาะ ๆ

ด. การบริบูรณ์ด้วยศีล องค์ธรรม ได้แก่ มหากุศลจิต ๘ มหากริยาจิต ๘ เจตสิก ๓๘
การบกพร่องด้วยศีล องค์ธรรม ได้แก่ อกุศลจิต ๑๒ เจตสิก ๒๗

ความเห็นถูกต้อง องค์ธรรม ได้แก่ มหากุศลจิต ๘ มหากริยาจิต ๘ เจตสิก ๓๘
ความเห็นผิด องค์ธรรม ได้แก่ ทิฏฐิเจตสิก

๒๒. ถ. ให้แสดงความต่างกันระหว่าง สีสสมุปทา กับ สีสวิสุตฺติ และ ทิฏฐิสมุปทา กับ ทิฏฐิวิสุตฺติ

ต. ความต่างกัน ดังต่อไปนี้ มีดังนี้ คือ

สีสสมุปทา นั้น คือความบริบูรณ์แห่งศีล ได้แก่ มหากุศลจิต ๘ มหากริยาจิต ๘ เจตสิก ๓๘

ส่วน สีสวิสุตฺติ นั้น คือความบริสุทธิ์เป็นพิเศษแห่งศีล ได้แก่ โลกุตตรจิต ๘ เจตสิก ๓๖

ทิฏฐิสมุปทา นั้น คือความบริบูรณ์แห่งปัญญา ได้แก่ ปัญญาเจตสิก คือ สัมมาทิฏฐิ

ส่วน ทิฏฐิวิสุตฺติ นั้น คือความบริสุทธิ์เป็นพิเศษแห่งความเห็น ได้แก่ ปัญญาเจตสิก ที่เป็นกัมมสกตาญาณ และวิปัสสนาญาณ ที่เรียกว่าสังจານุโลมิกญาณ มัคคญาณ ผลญาณ

๒๓. ถ. จงแปลและแสดงองค์ธรรมในทูกะ ดังต่อไปนี้

ก. ทิฏฐิวิสุตฺติโยปนทูก ข. สงฺเวชนียฎฺฐานทูก

ต. แปลและแสดงองค์ธรรม ดังนี้ คือ

ก. ทิฏฐิวิสุตฺติโยปนทูก

ปฐมบท ทิฏฐิวิสุตฺติ โย ปน อตฺถิ = สภาวธรรม ๑ ล ๑ มีอยู่
องค์ธรรม ได้แก่ ๑ ล ๑

ทุติยบท ยถาทิฏฺฐิสฺส จ ปธานํ อตฺถิ = สภาวธรรม ๑ ล ๑ มีอยู่
องค์ธรรม ได้แก่ ๑ ล ๑

ข. สงฺเวชนียฎฺฐานทูก

ปฐมบท สงฺเวโค จ สงฺเวชนียสฺส จานิสฺส อตฺถิ = สภาวธรรม ๑ ล ๑ มีอยู่
องค์ธรรม ได้แก่ ๑ ล ๑

ทุติยบท สงฺวิคฺคสฺส จ โยนิโส ปธานํ อตฺถิ = สภาวธรรม ๑ ล ๑ มีอยู่
องค์ธรรม ได้แก่ ๑ ล ๑

๒๔. ถ. ให้บรรยายถึงความสลดสังเวชใจ ในการเกิด แก่ เจ็บ ตาย และความพยายามด้วยดี ที่จะให้พ้นจากสภาพนั้น ๆ

ต. ชรรณคนสามัญทั้งหลายที่เกิดอยู่ในโลกนี้ ย่อมมองไม่เห็นโทษของทุกข์ทั้ง ๔ คือ การเกิด แก่ เจ็บ ตาย เพียงแต่ว่าเมื่อนึกถึงความเกิดเป็นมนุษย์หรือเทวดา เป็นต้น แล้วก็มีคามยินดีพอใจ อันเป็นตัวโลภจิตตูปบาทเกิดขึ้น และเมื่อนึกถึงความแก่ เจ็บ ตาย ก็มีความเสียใจ กลุ้มใจ กลัว อันเป็นตัวโทสจิตตูปบาทเกิดขึ้นเท่านั้น และการประพฤติปฏิบัติที่กำลังดำเนินไปด้วยกาย วาจา ใจ ของบุคคลเหล่านี้ ก็หาใช่เพื่อจะปฏิบัติให้พ้นจากทุกข์ทั้ง ๔ อย่างเหล่านั้นไม่ ซ้ำยังเป็นเครื่องสนับสนุนทุกข์ทั้ง ๔ อย่างนั้นให้เจริญมากขึ้นอีก

ส่วนบัณฑิตทั้งหลาย เมื่อคิดถึงคามทุกข์ต่าง ๆ ที่เกี่ยวกับการเกิด แก่ เจ็บ ตาย ทั้ง ๔ อย่างนี้แล้ว ก็พิจารณาว่าสัตว์ทั้งหลายที่ยังวนเวียนอยู่ในวัฏฏสงสาร ยังไม่เข้าถึงพระนิพพานนั้น ย่อมจะไม่พ้นจากทุกข์ทั้ง ๔ อย่าง จะต้องถูกเบียดเบียนด้วยการเกิด แก่ เจ็บ ตาย แล้วก็เกิดความสลดสังเวชใจ กล่าวคือ เห็นโทษพร้อมกับมีความสะดุ้งกลัวเกิดขึ้น อันเป็นตัวปัญญาเจตสิก ที่เกิดพร้อมกับโอสตปปะ ซึ่งเรียกว่าสโหดตปปัญาณ แล้ว ก็พยายามปฏิบัติตามแนวสัมมปปธานทั้ง ๔ คือ

๑. พยายามละอกุศลที่เกิดแล้ว กล่าวคือ เมื่อพิจารณารู้สึกผิดชอบแล้ว ก็มีความตั้งใจว่า เราจะไม่ทำทุจริต มีการฆ่าสัตว์เป็นต้น และเรื่องที่เป็นมาแล้วก็ไม่พยายามนึกถึง

๒. พยายามไม่ให้อกุศลใหม่เกิดขึ้น กล่าวคือ ระวังรักษา กาย วาจา ใจ ให้ประพฤติเป็นไปในปุลญญกิริยาวัตถุ ๑๐ มีการบำเพ็ญทาน รักษาศีล เจริญสมถกรรมฐาน วิปัสสนากรรมฐาน การปฏิบัติบิคา มารดา ครู อาจารย์ การเรียน การสอนพระปริยัติธรรม การสมาทานธุดงค์ การปฏิสังขรณ์วัดวาอารามต่าง ๆ เป็นต้น

๓. พยายามเพื่อให้กุศลใหม่เกิดขึ้น กล่าวคือ ถ้าผู้นั้นยังไม่เคยเลี้ยงพระ ไม่เคยถือศีล ๕ ศีล ๘ ศีลอุโบสถ ไม่เคยเจริญสมถกรรมฐาน วิปัสสนากรรมฐาน ก็พยายามเลี้ยงพระ ถือศีล ๕ ศีล ๘ ศีลอุโบสถ เจริญสมถกรรมฐาน วิปัสสนากรรมฐาน เป็นต้น

๔. พยายามให้กุศลที่เกิดขึ้นแล้วเจริญรุ่งเรืองขึ้น กล่าวคือ มีการพิจารณาถึงทาน ศีล ภาวนาของคนที่ได้ทำไปแล้วนั้นว่า กุศลเหล่านี้เป็นสละที่พึงของเราโดยแท้ นอกจากกุศลเหล่านี้แล้ว บิคา มารดา สามี ภรรยา บุตรธิดา หรือทรัพย์สินเงินทองเหล่านั้นหาได้เป็นสละที่พึงของเราโดยแท้ไม่ และกุศลเหล่านี้สามารถเป็นเสบียงให้เข้าถึงพระนิพพานได้แล้วก็มีความปีติโสมนัสเกิดขึ้น หรืออีกนัยหนึ่ง ผู้ที่เคยใส่บาตร ถือศีล ๕ ศีล ๘ ศีลอุโบสถ เจริญสมถกรรมฐาน วิปัสสนากรรมฐานมาแต่ก่อน ก็พยายามกระทำอยู่เสมอ ๆ และถ้าผู้นั้นสำเร็จเป็นปฐมฌานลาภบุคคล ก็พยายามเจริญสมถกรรมฐานต่อไป เพื่อให้ทุติยฌานเป็นต้นเกิด ถ้าผู้นั้นสำเร็จเป็นพระโสดาบัน ก็พยายามเจริญวิปัสสนากรรมฐานต่อไป เพื่อให้สกทาคามีมรรคเป็นต้นเกิด

อาการเป็นไปและการประพจน์ปฏิบัติดังกล่าวมาแล้วนี้แหละ เรียกว่ามีความสลดสังเวชใจ ในการเกิด แก่ เจ็บ ตาย กลับพยายามด้วยดีเพื่อจะให้พ้นจากสภาพทั้ง ๔ เหล่านั้น ดังเช่นพระสัมมาสัมพุทธเจ้าของเราทั้งหลาย ก่อนที่พระองค์จะได้ตรัสรู้อนัตตธรรม สัมโพธิญาณ ก็เพราะพระองค์ทรงเกิดความสลดสังเวชใจในการเกิด แก่ เจ็บ ตาย ที่เนื่องมาจากได้ทอดพระเนตรเห็นคนแก่ คนเจ็บ คนตาย พร้อมด้วยสมณะที่กำลังประพจน์ปฏิบัติเพื่อให้พ้นจากทุกข์เหล่านั้น แล้วพระองค์จึงทรงพยายามแสวงหาโมกขธรรม จนสำเร็จเป็นพระสัมมาสัมพุทธเจ้ามาจนกระทั่งถึงทุกวันนี้

๒๕. ถ. ให้แปลและแสดงทุกวิมุตติ ในทุกะดังต่อไปนี้

ก. อสนนุญจिताกุสละธมมทุก ข. วิชชาทุก ค. ขยญาณทุก

ต. แปลและแสดงทุกวิมุตติ ในทุกะดังต่อไปนี้ คือ

ก. อสนนุญจिताกุสละธมมทุก

ปฐมบท อสนนุญจिता จ กุสเลสุ ธมฺเมสุ อตฺถิ = สภาวธรรม ๗ ล ๗ มีอยู่

ทุติยบท อปฺปฏิกฺขานิตา จ ปธานสุมี อตฺถิ = สภาวธรรม ๗ ล ๗ มีอยู่

ทุกวิมุตติ ได้แก่ อกุศลจิต ๑๒ วิปากจิต ๓๖ กิริยาจิต ๒๐ เจตสิก ๕๒

รูป ๒๘ นิพพาน

ข. วิชชาทุก

ปฐมบท วิชชา จ อตฺถิ = สภาวธรรม ๗ ล ๗ มีอยู่

ทุติยบท วิมุตติ จ อตฺถิ = สภาวธรรม ๗ ล ๗ มีอยู่

ทุกวิมุตติ ได้แก่ กามจิต ๕๔ มหัคคตวิปาก ๘ โลกุตตรจิต ๘ เจตสิก ๕๒

(เว้นปัญญาเจตสิกที่เป็นวิชา.๓) รูป ๒๘

ค. ขยญาณทุก

ปฐมบท ขย ญาณ อตฺถิ = สภาวธรรม ๗ ล ๗ มีอยู่

ทุติยบท อนุปฺปาเท ญาณ อตฺถิ = สภาวธรรม ๗ ล ๗ มีอยู่

ทุกวิมุตติ ได้แก่ จิต ๘๕ เจตสิก ๕๒ (เว้นปัญญาเจตสิกที่เป็นมัคคญาณ

ผลญาณ) รูป ๒๘ นิพพาน

จบ ปัญหาและคำเฉลย ในสูตรคันติกทุกมคติกา

คำปรารภ

อิมินา ปุณณกมุเมน

พทุโธ โหมิ อนาคเต

ยตุถ ยตุถ ภเว ชาโต

มา ทลิตุโท ภวามหํ

ด้วยอำนาจแห่งกุศลที่เกิดจากการแต่งปกรณนี้ ขอให้ข้าพเจ้าได้ปัญญาธิกสัมมา-
สัมพุทธเจ้า ในกาลข้างหน้า และขออย่าให้ข้าพเจ้าต้องเป็นคนยากจนในภพต่าง ๆ ที่ยังต้อง
เกิดอยู่

อปตฺตํ ยาว พุทฺธตฺตํ

ปญฺญาธิกํ ภวามิหํ

ชาติสรวณานิโกว

เชฏฺฐเสฏฺฐโง นิรุตฺตรํ

ตราบใด ที่ปัญญาธิกพุทธภาวะของข้าพเจ้า ยังไม่ถึงซึ่งสัมฤทธิ์ผล ขอให้
ข้าพเจ้าเป็นผู้เจริญ ผู้ประเสริฐ และมีญาณอันเป็นเครื่องระลึกชาติได้ตลอดกาลนิรันดร์

กเรยฺยํ การวํ ครุ

มเนยฺยํ มานนารหํ

วนฺเตยฺยํ วนฺตนารหํ

ปฺุเชยฺยํ ปฺุชนารหํ

ขอให้ข้าพเจ้าได้เคารพผู้ที่ควรเคารพ

ขอให้ข้าพเจ้าได้นับถือผู้ที่ควรนับถือ

ขอให้ข้าพเจ้าได้กราบไหว้ผู้ที่ควรกราบไหว้

ขอให้ข้าพเจ้าได้บูชาผู้ที่ควรบูชา

